IVAN V. PUZINA

ZADNJI CAR I REVOLUCIJA

Prijevod i naklada
„FRANJEVAČKOG VIJESNIKA"
Visoko — Drinska banovina

BEOGRAD 1938

IVAN V. PUZINA

ZADNJI CAR I REVOLUCIJA

Prijevod i naklada
„FRANJEVAČKOG VIJESNIKA"
Visoko — Drinska banovina

BEOGRAD 1938

Štamparija Drag. Popović, Luja Bartua ulica 3 — Telefon 22-413

PREDGOVOR

Pisac ove studije o velikoj ruskoj revoluciji dr. Ivan V. Puzina bio je negda profesor povijesti na univerzitetu u Petrogradu. U februaru 1920 uz veliku pogibelj i napor pobjegao je s obitelju iz Petrograda u Finsku i ostao u Terrijoki godinu i po. Odatle je otišao u Berlin, a od godine 1933 boravi u Parizu kao profesor na Katoličkom institutu.

Po svojoj naravi religiozan i iz obitelji religiozne, uz svoj specijalni studij, povijest srednjega vijeka i renesanse, zanimao se je mnogo vjerskom filozofijom i mistikom. Glavni problem na području vjerskog proučavanja bio je za njega, kao i za Vladimira Solovjeva, ruskog filozofa i historika, velika skizma u Kristovoj crkvi. Katoličku vjeru upoznao je izbliza boraveći radi studija u Rimu 1913 i 1914 godine, ali nije konvertirao držeći kao Solovjev da i orijentalna crkva ima obilježje prave Kristove crkve i da među njom i katoličkom nema samo formalnog veza. Međutim s tim pitanjem ipak nije bio na čistu, nego se je i dalje njim zanimao doživljavajući razna uvjerenja, kolebao je i borio se, dok se napokon nije odlučio 1927 da prijeđe na katoličku vjeru. Bliži povod bio mu je za to što se je te godine episkop Sergije, zamjenik ruskog patrijarha, izjavio za boljševizam. To ga je duboko potreslo i pokolebalo u dosadašnjem vjerovanju pa odluči da izvede čin na koji se je dugo spremao. Te podatke donosi sam o sebi u djelu: „Menschen die zur Kirche kamen" von Severin Lamping O.F.M., München, 1935, str. 278—290.

Historijsku monografiju: Zadnji car i revolucija, napisao je na francuskom jeziku i držao prošle škol. godine u otsjecima kao predavanje na Katoličkom institutu u Parizu i u ljetu ove godine izdao kao posebno djelo. Tijekom godine izdano je u Kanadi i Portugalskoj. Kako od nekoliko godina skoro stalno sarađuje u Franjevačkom vijesniku, zamolio je Uredništvo da mu djelo prevede i izda u Jugoslaviji, koje mu je udovoljilo želji.

Profesor Puzina u ovome svojemu djelu obradio je boljševičku revoluciju i dva decenija ruske povijesti u vezi s razvojem revolucionarnog pokreta. Izvore, kako sam piše, savjesno je proučavao i iznosi o događajima i licima sud onakav kakav se čovjeku koji za istinom ide, nakon ozbiljna proučavanja, prirodno nameće. Pisac uočava u svakom slučaju ono što je najbitnije i

prikazuje to na lak, skoro kozerski način, tako da čitalac prateći njegovo izlaganje ne osjeća nikako zamorenost. Kako danas ima mnogo djela koja sa svoga posebnog gledišta govore o ovome najvećem događaju ruske i svjetske povijesti, čovjek osjeća pravo zadovoljstvo kad u djelu profesora Puzine o tome nađe istiniti i nepristrasni prikaz. To u stvari i jest: Zadnji car i revolucija.

PREVODILAC

Zadnji car i revolucija

Koji su bili uzroci velike ruske revolucije, koje su se odjeci osjetili u cijelom svijetu?

Čovjek ih može tražiti u uticaju podneblja i tla na dušu i značaj ruskog naroda; može ih vidjeti u odnošaju među državom i crkvom, među državnom upravom i društvom, itd. Ovi općeniti razlozi određuju radnju historijske drame koja se zove „Velika ruska revolucija", ali oni puštaju slobodan razvoj intrigama. Sam konac velike drame nije unaprijed određen. Ovako ili onako ovisi o svojstvima i značajevima glavnih lica i naroda koji nije ravnodušan prema njihovim činima, nego sudjeluje u svakom prizoru koji se na pozornici odigra, prema pravilima staroklasične pozornice gdje je kor nuždan za djelovanje glavnih lica.

Odlučio sam u slijedećim poglavljima prikazati glumce i rastumačiti njihovo djelovanje.

MLADENAČKO DOBA CAREVIĆA NIKOLE; NJEGOVO ŠKOLOVANJE; ŽENIDBA

Veliki knez Nikolaj Aleksandrovič, stariji sin prestolonasljednika Aleksandra, unuk cara Aleksandra II, rodio se je 6 maja 1868, u Carskom Selu, blizu Petrograda. Po tome što je bio stariji sin prestolonasljednika, velikog kneza Nikole, bio je određen, od svojega rođenja, da postane carem Rusije, iza svojega djeda i svojega oca. Ta je okolnost vrlo važna. Ni njegov djed, ni otac nijesu smatrani, po rođenju, kao budući carevi, pošto su imali starije braće koja su imala sva prava. Drukčije je bilo sa Nikolajem Aleksandrovičem. Njegova budućnost kao cara bila je određena od njegova rođenja. Njegov odgoj, njegovi društveni odnošaji, sam njegov značaj određen je bio njegovom budućnošću kao cara.

Prve godine svojega života proveo je u Petrogradu, blizu carskog dvora. Za vrijeme zime stanovao je u palači Aničkov, u ljetu u palači Gačina, u okolici prijestonice.

Kada mu je bilo devet godina, dobio je posebnog učitelja, g. Daniloviča, i odgojitelja Engleza, g. Heath-a. Ovaj zadnji pričao je svojoj djeci svoje uspomene o životu cara Nikole

u ovo doba. Govorio je da da je mladi Nikola po svojoj naravi bio vrlo plašljiv, ali u isto doba i vrlo tvrdoglav, lako nije mijenjao svoga suda. Nikada nije gubio hladnokrvnost niti očitovao otvoreno svojih osjećaja. U velikim svadama što izbiju među djecom pri igri, carević je ostao uvijek gospodarem nad sobom. Da ne pokaže svoju srdžbu, mali bi se Nikola povlačio u koju drugu sobu, čitao bi i vraćao bi se među druge istom kada bi u sebi osjetio svoju običnu mirnoću.

Mladi veliki knez Nikola bio je vrlo željan znanja i učio je sa pravim zanimanjem sve u čemu je bio poučavan. Vrlo je rado čitao, i to na glas. Primjećujem ovdje da je za cijelog svojeg života imao tu volju da čita na glas u obiteljskom krugu. Tako su, na pr., u Tobolsku, gdje su ih boljševici zatvorili, provodili duge večeri: cijela bi se carska obitelj skupila oko stola i čitali bi kakvo birano štivo naizmjence.

Čim se je najrađe zanimao mladi veliki knez i koje su mu bile najmilije želje?

„Jedanput smo" priča g. Heath, „čitali zajedno povijest Engleske. Radilo se je o ulazu u London kralja Ivana, kojega je prosti puk obožavao. Svjetina je vikala: „Živio kralj Ivan, narodni kralj!" Velikog kneza Nikolu ovo je mjesto sasvim uzbudilo, oči su mu se zažarile i on je povikao: „Ah, kako bi rado je bio takav kralj" G. Heath mu je odgovorio: „Vi ne morate biti vladar samo jedne narodne klase, nego pravedni car sviju narodnih slojeva".

Za vladanja cara Aleksandra II, njegovog djeda, mali Nikola imao je velike doživljaje, kojiput dirljive i veličanstvene, drugi puta odvratne i strašne. Kao čin najvećeg junaštva doživio je rat protiv Turske i da su u njemu sudjelovali njegov otac i njegov uzvišeni djed. Tim su ratom oslobođeni Slaveni na Balkanu.

Ali, osim tih doživljaja, drugi su čini ostavili utisak na dušu mladoga princa. To je bio strašan napadaj terorista koji su se bili zavjerili da će ubiti velikog cara oslobodioca. Carska obitelj bila je stalno pod udarcima napadača: u potaji, ugrožavali su sa svake strane članove carske obitelji. Premda ih nije bilo više od dvadesetak, zavjerenici su ipak znali da ogorče život carske obitelji. Stalno se je morala čuvati. Na njezinu su zaštitu preduzete vanredne mjere sigurnosti. Ali ove mjere opreznosti očito su odvojile carsku obitelj od naroda: to je karakteristično i novo obilježje u odnošaju carske obitelji i ruskog naroda. Niti ove mjere nisu mogle da sačuvaju život velikog cara reformatora: car Aleksandar II ubijen je 1 marta 1881, na dan kada je htio da okruni djelo svoga života, dajući ustav, proglašujući ustavnu upravu.

Te nesretne godine veliki knez Nikola imao je 13 godina, kada je postao princ prestolonasljednik.

Strogi car Aleksandar III istrijebio je zavjerenike i učvrstio svoju autokratsku moć. Sva Rusija morala se je pokoravati

njegovoj čvrstoj volji, a najprije carević, njegov budući nasljednik. Carević je učio gimnazijske nauke po programu ruskih gimnazija, koje odgovaraju francuskim licejima. Studij povijesti i povijesti ruske književnosti je proširen, mjesto klasičnih jezika carević je učio moderne (francuski, engleski i njemački). Program iz prirodnih nauka bio je veći nego na licejima. Gimnazijske nauke svršio je od 1877 do 1885. Godine od 1885 do 1890 posvećene su visokim studijima. Ti su se sastojali od pravnih i ekonomskih nauka, kako se na univerzitetima tretiraju, i od vojničkih znanosti.

Koji su bili carevićevi učitelji?

Svi su bili birani među najboljim učenjacima i specijalistima. Jedan među njima znao je da nametne svoj moralni ugled političkom mišljenju mladog carevića. Zvao se je Konstantin Pobedonoscev. Kakva je bila njegova filozofija i politička nauka? Sastojala se je, osobito, u žestokoj kritici liberalnih i demokratskih evropskih ustanova. Pobedonoscev je istakao sve pogreške parlamentarnog i republikanskog sistema vladavine. Ističe osobito ovisnost birača o vještačkom vođenju izbora i obveze izabranih prema njihovoj stranci, otkuda slijedi da parlamenat nije nigda pravi glas naroda. Bolesne pojave demokracije: parlamentarna pokvarenost i demagogija proističu iz same njezine naravi, govorio je Pobedonoscev.

Skandali u parlamentarnoj upravi u njegovo vrijeme, kao panamska afera, bili su objektom njegove kritike koje on nemilosrdno prosuđuje. Protiv trajne promjene demokratske uprave Pobedonoscev ističe postojanost nasljedne monarhije.

Politički ideal Pobedonosceva je u svome temelju religiozan, jer u osnovu svojega političkog sistema stavlja vjeru i mistiku. Ta vjera dobiva često oblik povjerenja, u tome smislu što narod povjerava svoje interese upravi na čuvanje. Bez takog povjerenja nijedna uprava ne može dugo opstojati. Izvor takomu pouzdanju je neki, po svojoj naravi mistični osjećaj. U Rusiji, veli Pobedonoscev, ta vjera dobiva najuzvišeniji oblik, to jest oblik religioznosti. Veze lične ljubavi spajaju narod sa njegovim vladarom, carem. Car ljubi svoj narod, i zanima se samo svojom državom. Ogromna odgovornost leži na caru i ima sasvim religiozno obilježje, jer on odgovara pred svojom savjesti i pred Bogom radi valjane uporabe svoje autokratske moći. Car i narod iste su vjere, pravoslavne. Narod, pokoravajući se moralnim i religioznim načelima svoje vjere, vjeruje da im se isto i car vjerno pokorava kao i on. Političko povjerenje dobiva tako u Rusiji najplemenitiji i u isto vrijeme i najstalniji oblik. Ono postaje vjerom, nerazrešljivim vezom koji ujedinjuje narod s njegovim carem isto kao i s njegovim Bogom.

Car koji je iznad svih ličnih interesa, iznad interesa pojedinih klasa i socijalnih skupina, mora čuvati državu i upravljati svojim narodom. Odakle poznaje potrebe svoje zemlje?

Podržavajući veze sa svim narodnim slojevima, upravljajući vojskom i činovničkim aparatom. Vjerna i poštena uprava udovoljit će svima narodnim potrebama. Car ima vrhovnu vlast u svim pitanjima javnog života u svojoj zemlji. Samo jedna stvar prelazi njegovu moć, vjera koja je vječna i ima božansku vrijednost. Stoga dužnost pravovjernog cara ravna i nadzire njegov religiozni osjećaj. Takva je bila politička nauka Pobedonosceva koju je slušao i slijedio njegov uzvišeni učenik.

Kada je svršio svoje visoke nauke, pošao je na veliko putovanje u inozemstvo i u Sibiriju. Cilj puta bio je Istok. Rusija je ne samo evropska, nego još više azijska zemlja. Plan puta su brižno izradili glasoviti geograf A. Voeikov i ministar mornarice I. Šestakov. U novembru 1890 otišao je carević u Beč; Slaveni su ga dočekali oduševljenim povicima: slava! Ovoga prvog utiska nigda nije zaboravio budući car. Preko Grčke stigao je princ Nikola u Egipat. Proboravivši tu dvije nedjelje carević je prešao Crveno More i Indijski Ocean i stigao u Indiju. U Indiji je ostao više od dva mjeseca. Taj boravak ruskog prestolonasljednika u najvažnijoj koloniji Velike Britanije vrlo je uznemiravao britansku vladu. Preduzete su mjere da se spriječi audijencija knezova protivnih Englezima; ipak je carević nešto vidio i razgovarao s velikim brojem uglednih ličnosti: Delhi, Benares, Madras, Cejlon vidjeli su među svojim zidinama budućeg cara Rusije. Posjet u Sijam bio je povodom prijateljstva sa kraljevskom kućom ove zemlje: prinčevi kraljevske kuće došli su iza toga u Petrograd na nauke. Posjetio je Saigon, Kanton, Indokinu, Kinu, Japan. Putovanje po Japanu prekinuto je zbog nesretnog slučaja: stražar Sanzo Tsuda nasrnuo je na carevića sa mačem u ruci; princ Nikola je ranjen, srećnim slučajem rana nije bila teška. Iz Japana je carević otplovio u Vladivostok. Zadnji ga je dio puta vodio preko rijeka i šuma u Sibiriji. Da tim krajem proputuje, trebalo je dva mjeseca; deset godina kasnije mogao se je taj put prevaliti vozom za šest dana.

Kada je završio to putovanje, carević je sistematski bio upućen u poslove uprave. Sudjelovao je u radu Državnog i Ministarskog savjeta. Godine 1892 imenovan je pretsjednikom Odbora za gradnju željeznice preko Sibirije. Za vrijeme glada, 1891 - 1892, koji je strašno harao, prestolonasljednik je bio pretsjednikom Odbora za pomoć. To sve dokazuje da je car želio da carevića postepeno i sistematski uputi u sve upravne poslove.

Njegova praktična obuka prekinuta je preranom smrću cara Aleksandra III. Ali prije nego što budem govorio o tome, spomenut ću jedan drugi važan događaj u privatnom životu prestolonasljednika, njegovu ljubav prema princezi Elizi, njegovoj budućoj ženi.

Carević Nikola poznavao je u svojem životu samo jedan

osjećaj ljubavi, prema princezi Elizi, svojoj budućoj ženi. Ta se je ljubav javila 1884 kada je Eliza, princeza Hesenska, kojoj je tada bilo 12 godina, prvi put došla u Petrograd da prisustvuje udaji svoje starije sestre Elizabete za velikog kneza Sergija, strica carevića Nikole.

Carević, kojemu je tada bilo tačno 16 godina, zapazio je malu princezu i osjetio naklonost prema njoj. Za znak osjećaja, Nikola ponudi princezi jednu kopču. Ali mala princeza Eliza sasvim zbunjena radi ovoga neočekivanog dara odluči da ga vrati. Ona je to učinila za vrijeme plesa koji je za djecu priređen, metnuvši kopču, zamotanu u papir, u ruku svojega kavalira. Carević je upravo bio poražen što mu je dar bio odbijen. Ali otada on nije zaboravio svoje mlade princeze. Što se nje tiče, njezino je srce bilo pridobijeno i uvijek je ostala vjerna svojemu kavaliru i caru. Toga se ona sjeća 1916 godine, pred veliku revoluciju: „Moje srce kad sam djevojčicom bila, već pred 32 godine, osjetilo je prema tebi duboku ljubav.“ Carević i princeza vidjeli su se iza 1884 više puta, i svakiput je njihov osjećaj bio dublji. Sve je bilo protiv ove ljubavi među carevićem i princezom. Aleksandar je želio da oženi svojega sina princezom Helenom Orleanskom; carica je bila protiv ženidbe sa princezom njemačkog podrijetla.

Protiv otpora sa strane svojih uzvišenih roditelja carević je pokazao svoju čvrstu i upornu volju. Konačno se je odlučio 1889, za boravka mlade princeze u Petrogradu, koji je trajao šest mjeseci. U svojem ličnom dnevniku napisao je Nikola II 21 decembra 1891 ove riječi: „Govorili smo mnogo s tatom i mamom o ženidbi i budućem obiteljskom životu. Ovaj se je razgovor takao najosjetljivije niti moje duše, mojih sanja i nade od čega živim svaki dan. Šesnaest je mjeseci prošlo otkada sam govorio s tatom o mojoj namjeri da se oženim Elizom i ništa se otada nije promijenilo. Niti mi daje privolu, niti mi konačno zabranjuje. Ja ljubim Elizu svim srcem; kušao sam da se borim protiv osjećaja, ali uzaludno. Ja ju ljubim, a skoro sam siguran da i ona mene ljubi.“ Izatoga je prošlo još tri godine. I princeza Eliza morala se je boriti za svoju ljubav odbijajući ženidbene ponude koje je dobivala. Napokon, 1894, carević je dobio privolu svojih roditelja.

U proljeće 1894 otišao je princ Nikola u Koburg s namjerom da traži ruku svoje drage od rane mladosti. Sada je imao da slomi zadnju zapreku, trebao je da nagovori princezu Elizu da se odreče protestantske vjere i prijeđe na pravoslavnu. To je bilo nužni uvjet; odgovaralo je u isto doba njegovom ličnom uvjerenju.

Sastanak je bio u Koburgu 5 aprila 1894. Ovo se čita u carevićevom dnevniku: „Eliza je došla sa svojim bratom u 10 sati i ja sam odmah ostao sâm s njome. Započne razgovor koji

sam ja očekivao s tolikom željom i u isto vrijeme s tolikim strahom. Trajao je do podne i nikakva uspjeha nije donio. Eliza neće da promijene vjere. Jadna djevojka, mnogo je plakala." Dan je bio ispunjen sastancima i službenim posjetama i neprijatan careviću. „Moja je duša tužna i izmorena", piše u svojemu dnevniku na koncu ovoga dana.

Još su prošla dva dana, a da princeza nije promijenila svoje mišljenje. Carević je bio skoro zdvojio. „Sretan sam bio da je htjela sa mnom da razgovara", piše on.

Napokon, 8 aprila, princeza Eliza pristane. Carević piše: „Sporazumjeli smo se, i ovo je najljepši dan moga života, nezaboravni dan. Cijele sate izatoga bio sam kao izvan sebe od veselja".

Car Nikola i njegova žena često su se sjećali ovoga odličnog dana u njihovom životu, uvijek s istim osjećajem ljubavi.

Zadnji put nalazimo spomen o tome u jednom pismu carevom što ga je pisao iz Tobolska, nekoliko dana prije kobnog odlaska u Jekaterinburg, gdje ih je čekala nasilna smrt.

Oglašene su zaruke carevića i princeze; proveli su u Koburgu 12 dana zajedno. Iza 12 dana princeza se je povratila u Englesku. Njezina mati, koja je već davno bila umrla, bila je starija kći stare kraljice Viktorije. Ona je bila prenijela svu svoju ljubav koju je imala prema kćeri na princezu Elizu. Princeza je skoro cijelo vrijeme boravila u Engleskoj i primila je engleski, a ne njemački odgoj.

8 juna carević je došao svojoj zaručnici, pošto je i on pozvan u Windsor, kraljevsku residenciju koju je naročito voljela kraljica Viktorija. Ovaj mjesec što ga je proveo u Windsoru bio je rijetka iznimka u životu radljivog carevića: to su bili praznici, dani bez administrativnih poslova i puni osobitog čara. Zaručnici su činili duge šetnje u kočiji ili čamcu; provodili su zajedno lijepe ljetne večeri. U stranicama dnevnika carevića osjeća se duboka i iskrena ljubav. U ovim stranicama često su umetnuti reci pisani rukom princeze Elize. Vrlo su karakteristični: to su nježne riječi ljubavi, pjesme, stihovi.

11 jula carević ostavi dvorac u Windsoru i povrati se u Rusiju. Nastane živa korespondencija medu zaručnicima, svaki dan su pisali jedno drugom. Kasnije, kadgod je car daleko bio od svoje žene, običavao je da piše svaki dan.

Zdravstveno stanje cara Aleksandra, koji je bio bolestan već mjesecima, pogoršalo se je; početkom oktobra sabrala se je carska obitelj u Livadi, na Krimu, uz uzglavlje visokog bolesnika. 20 oktobra, 1894 izdahnuo je car Aleksandar III, a 21 oktobra je zavladao car Nikola II.

Pokušajmo sad prikazati značaj novog cara sve Rusije i njegove supruge, carice Aleksandre!

ZNAČAJ CARA NIKOLE II I CARICE ALEKSANDRE

Početak vladanja

Kakve je vanjštine bio car Nikola II? Sva djeca carice Marije, žene Aleksandra III, bila su srednjeg rasta. Nikola II nije odavao one veličanstvenosti sa snažnim dojmom kao carevi Aleksandar III, njegov otac; Aleksandar II, njegov djed, Nikola I i Aleksandar I. Ali on je imao neki vanredni čar, njegove su lijepe oči opčaravale. Jedan od boljih njegovih portreta bio je onaj što ga je izradio najbolji ruski portretista, Serov. Uništili su ga boljševici u času kada su na juriš zauzeli zimsku palaču, sijelo privremene vlade.

Nikola II bio je odličan jahač i na konju činio je jači utisak nego na nogama, i radi toga je njegov ministar dvora, grof Frederix, uvijek tražio da se pred masom pokaže na konju, a ne na nogama ili kočiji.

Šta je volio i čim se je naročito zanimao car Nikola II? Za cijelog svojega života najiskreniji osjećaj i odanost sačuvao je prema svojoj supruzi; neograničenu ljubav pokazivao je prema mladom Aleksiju, princu prestolonasljedniku; dubokom očinskom ljubavi ljubio je svoje četiri kćeri, princeze. Lično ničemu više nije bio odan. Ja trebam objasniti šta hoću tim da kažem. Car je neograničeno ljubio Rusiju, svoje carstvo. Ova strastvena ljubav bila je veća nego i njegovi osjećaji kao oca i muža, kako ćemo kasnije vidjeti. Ali je vrlo teško tačno označiti ljubav carevu prema svojoj državi. Možemo ipak razlikovati tri različita elementa iz kojih se je sastojala. To je bio najprije osjećaj ljubavi prema svima podložnicima svoga carstva, osjećaj lične ljubavi koji je spajao cara zajedno sa svim pučanstvom. Prema nesretnicima i siromasima pokazivao ju je u jačoj mjeri; bio je ponosan radi svega što je bilo lijepa u životu i stvaralačkom radu njegova naroda. Posjećivao je sa potpuno ličnom ljubavi vojničke bolnice, uznemiravao se radi zdravstvenog stanja bolesnika i zanimao se kako se s njima postupa. Radi toga je pristao da su carica i njezine dvije starije kćeri, Olga i Tatjana, bile bolničarke za vrijeme rata. Patnje bolesnika i ranjenika mučile su mnogo mlade princeze, ali je car vidio u njihovom radu kao bolničarki njihovu dužnost prema domovini u ratu. Spominje se više zgoda koje objašnjuju ovo o čemu govorim. Jedanput je car posjetio bolnicu gdje su radile njegove kćeri princeze; zapazio je jednog ranjenika koji je bio odlikovan krstom sv. Đurđa. Car se je približio i upitao ga kako je i da li mu šta ne manjka. Ranjenik se je zahvalio i stao da se jada da mu je jedna bolničarka obećala odmah donijeti cigareta i da je očito zaboravila na svoje obećanje. Ta bolničarka nije bila nijedna druga nego princeza Olga. Car je bio vrlo nezadovoljan radi nemarnosti svoje kćeri i rekao ranjeniku da će mu želja biti sigurno odmah ispunjena

General Mosolov u svojim memoarima priča jednu značajnu zgodu. Car, njegova obitelj i njegova pratnja bili su na putu. Voz je jurio neizmjernim stepama na jugu Rusije. Bilo je ponoć i službeni dan bio je već odavna završen. U tom času Mosolov primi molbu da se pomiluje jedan zločinac na smrt osuđen. Radi putovanja ta je molba stigla kasno; ovršenje smrtne kazne moralo je biti ujutro u šest sati. Mosolov stvori plemenitu odluku da ide i rekne caru, makar da je vrijeme odmaklo. Našao ga je u njegovom kabinetu gdje sjedi spreman da čita. Car se je vrlo začudio da vidi Mosolova u to neobično vrijeme. Ali, pohvalio ga je radi postupka kada je doznao za stvar. Potpisao je akt pomilovanja. Sutra se je car propitao da li je obavijest stigla prije ovršenja smrtne kazne i bio je zadovoljan kad je dobio pozitivan odgovor. Vidjet ćemo kasnije više drugih primjera o ličnoj ljubavi koja je vezala cara s njegovim podanicima. Ovomu elementu njegove patriotske ljubavi dodajmo jedan drugi, koji je bio u religioznom osjećaju. Krunjenje nije bilo za cara jednostavno „službena ceremonija", nego svečano obećanje i religiozna tajna. Car i država bili su spojeni, prema njemu, nadnaravnim i nerazrešljivim vezom. Mistični osjećaj osobito je karakterističan za osjećaj carev prema narodu.

Može se reći da osim dva osjećaja: za svoju ženu i djecu i za svoju zemlju, car nije imao nikakve lične privrženosti. Carska obitelj bila je vrlo brojna, bilo je više carevih stričeva, tetka, bratučeda, nećaka, nećakinja. Odnošaj među njima i carem bio je brižno uređen. Svaku molbu rođaci su morali upraviti na ministra dvora, grofa Frederix. Car je rijetko odbijao molbu svojih rođaka: dijelio je odlike i redove, davao im je novaca i imanja. Odgovarajući na razne molbe stričeva i svojih nećaka car nije pritom pokazivao nikakvo veselje. Naprotiv, ova milost koju bi učinio svojim rođacima, na koncu slabo mu je godila, to je za njega bilo neprijatno vršenje čina carskog položaja.

Stoga vidimo izvjesnu izoliranost cara i njegove obitelji od velikih knezova. Odakle ta neobična pojava? Tomu nalazimo tumačenje u memoarima njegovog velikog ministra Wittea. Witte govori, na prvim stranicama svojih memoara, kakav su uticaj vršili na mladoga cara, prvih godina njegovog vladanja, njegovi stričevi, veliki knezovi Aleksije, Vladimir i Sergije. Taj uticaj bio je često koban, tvrdi Witte. On nije odgovarao potrebama zemlje, veli. Navodi primjere takog uticaja; car je bio istog mišljenja kao i Witte da treba napraviti veliku luku na poluotoku Kola, na sjeveru od Arhangelska: tople vode golf-stroma čine plovidbu mogućom u vrijeme zime, kada druge luke Bijelog Mora postanu neupotrebive. Veliki knez Aleksije branio je jednu drugu osnovu, da se sagradi na krajnjem jugu Baltičkog Mora, nedaleko od pruske granice, ratna i trgovačka luka. Veliki knez znao je da slomi carev otpor, napuštena je misao da se gradi luka na Bijelom Moru, otkud bi pristup bio na ocean; počelo se je sa gradnjom na Baltičkom Moru... Trajala je više godina, a luka nije imala nikakve važnosti u svjetskom ratu, jer je njemačka flota blokirala Baltičko More.

Kad je bio stariji, car Nikola se je oslobodio svakog uticaja sa strane svojih rođaka. Ali to je bilo uzrokom da je ostao ograničen na uski krug carske obitelji. Veliki ga knezovi nijesu voljeli radi njegove samostalnosti; odnošaj među carem i njegovim rođacima bio je samo formalan: Nikola II ljubio je stoga samo svoju domovinu i svoju obitelj, nije imao ni štićenika ni štićenica.

Njegovo je veliko dobro stvojstvo da nikada nije gubio hladnokrvnosti i ostao uvijek ljubazan u svojem vladanju. Njegovu potpunu odmjerenost u primjeni gesta i riječi treba pripisati uticaju njegovog odgojitelja Daniloviča koji je osornost u vladanju smatrao nedostojnim vladara.

Isto svojstvo u svojem značaju primao je od sredine u kojoj je proveo djetinjstvo. Njegov otac, car Aleksandar III, tražio je od svoje djece potpunu pokornost, nije trpio nikakvog prigovora. Prirođena šutljivost, koja je značajna crta na njegovom sinu, Nikoli II, prirodna je posljedica dojmova u djetinjstvu. Car Nikola II znao je čuvati tajnu, rado nije nikako mnogo govorio, bio je uvijek diskretan i tih. Dodajem da je uvijek bio otmen i ljubazan prema svima s kojima bi dolazio u dodir: pazio je uvijek na lijep nastup jednako prema svojem sobaru kao i prema svojim ministrima. Recimo nekoliko riječi o odnošaju carevu prema svojim ministrima! Slušao je vrlo pozorno njihove duge izvještaje i odmah bi stvarao zaključak. Nikada uporno nije stajao na svome mišljenju, ali nije rado slušao kakav bilo prigovor protiv svoje odluke kada je stvorena i proglašena. Izbjegavao je svako raspravljanje. Koji puta, njegovi ministri (Witte, Stolipin, Kokovcev) stajali bi uporno na svojemu ličnom mišljenju. Car bi ih slušao i ne bi im se protivio. Odlazeći od cara takav bi ministar bio siguran da ga je uvjerio o svojem mišljenju. To je bilo kojiput. Ali bi često, slijedeći dan, dobio lično pismo od cara, da se ima povući. Witte prebacuje caru dvoličnost značaja. To, očito, nije pravo. Caru nije dozvoljavalo njegovo dostojanstvo da se prepire sa svojim podanikom, pa koji bio. Ako Witte nije bio careva mišljenja, nije preostajalo drugo nego da se povuče.

Drugi razlog radi koga je Nikola II izbjegavao da raspravlja sa svojim ministrima i podanicima leži u njegovom vjerskom uvjerenju. Kao kršćanin koji duboko vjeruje, car se je čuvao da ne počini pogrešku. Kada je puštao nekoga da otide, a da mu nije prije dao negativan odgovor, car je za sebe čuvao još jednu mogućnost da ispita savjest prije nego što stvori neopozivu odluku. Mislim reći, da je to car htio učiniti iza svoje večernje molitve, razgovarajući se samo s Bogom i svojom sa-

vješću. Tako se je najbolje uklanjao pogrešci koju je kasnije mogao požaliti.

Ljubaznost i obzir značajna su obilježja u carevu držanju prema podložnicima.

Moj stariji brat, koji je bio oficir, morao je, 1913, ispred cara da provede jedan odred. Iza parade car je govorio sa svakim oficirom koji je sudjelovao na svečanosti. Jedan od njih, odgovarajući caru, rekao je „Vaša Uzvišenosti", mjesto „Vaše Veličanstvo" — očito, zbunjen carevom prisutnošću. Car se je nasmijao i pričinio da nije zapazio oficirovu pogrešku. Koja razlika između njega i cara Vilima II! Poznato je da je negdašnji Kaiser bio nasilan i grub. G. Müllera, jednog višeg činovnika, pozvao je jedanput Vilim II, iza njegovog izvještaja, na doručak. Ovaj je stavio servijetu pod vrat pokrivajući tako prsa. Vilim prasne odmah u smijeh i dovikne: „Jeste li, gospodine, kod brijača?" Tako se ne bi mogao ponijeti car Nikola II.

Ali, ako je car bio uvijek oprezan, ugladen i obziran, bio je u isto vrijeme skoro ravnodušan prema onima koje je dugo u svojoj blizini imao. On je otpuštao vrlo lako, skoro sa potpunom ravnodušnošću, one koji su mu služili, pa i one koji su s njim sarađivali više godina ili bili njegovi skromni poslužnici.

Najznačajnija crta cara Nikole II je osjećaj dužnosti i „njegove odgovornosti pred Bogom i poviješću", kako se izražava jedanput u pismu Vilimu II.

On nije bio ni ambiciozan ni nadut kao ovaj. Naprotiv, car Nikola bio je po svojoj naravi vrlo čedan. Usprkos ovoj ličnoj skromnosti, car je bio osvjedočeni autokrat. On je čvrsto vjerovao da je monarhijska uprava nužna za narodno blagostanje i slavnu budućnost Rusije. On je baštinio prijestolje od svoga oca i za obreda krunisanja zakleo se je da će predati autokratsku vlast svome nasljedniku. Tim se objašnjava moralna snaga kojom se je car Nikola borio protiv potajne revolucije. Njegovo vladanje nije bilo sretno ni za njegovu zemlju, ni za njega lično. Ali je li to bila njegova pogreška? Ili je to bila pogreška ruskog društva koje nije znalo kako bi zaustavilo revolucionarnu navalu?

Analizirajmo, sad, značaj carice Aleksandre!

Kao mlada kći princa Ljudevita Hesensko-Darmstadtskog i njegove žene Elize, kćeri engleske kraljice Viktorije, ona se je rodila 6 juna 1872. Na krštenju dobila je ime Eliza-Viktorija-Helena-Luiza-Beatrica. Mi znademo da se je car Aleksandar III i njegova žena protivili da se prestolonaljednik njom oženi. Princ Nikola znao je da slomi otpor svojih roditelja, ali princeza Eliza nije ipak rado primljena u carsku obitelj. Carica Marija ostala je uvijek više ili manje nesklona svojoj snasi.

Carski dvor i uži krug najvišeg društva koje je bilo službom ili prijateljstvom vezano s carskom obitelji u tome se je povadalo za caricom Marijom. Neke okolnosti, koje ćemo odmah spomenuti, uzrokom su naročitom izoliranju princeze, kada je postala caricom.

Mladi car Nikola ostavio je svojoj materi sve povlastice koje je imala za života cara Aleksandra III. Za svečanosti ona je bila na prvom mjestu — nalazeći se pred mladom caricom Aleksandrom. Carica Marija ostala je, kao prije, na čelu ženskog odgoja i filantropskih društava i organizacija i ruskog Crvenog krsta. Ona je zadržala i svoj dvor i svoju staru pratnju. Dvor carice Marije izgubio je, sasvim prirodno, s vremenom, svoju važnost. Plemstvo koje se je kupilo oko dvora carice udove nije se htjelo da pomiri sa njezinim zapostavljanjem.

Velika kneginja Marija, žena velikog kneza Vladimira bila je jedina iznimka među onima koji su se pokazivali nesklonim princezi Elizi za njezinih posjeta u Petrogradu. Iza ženidbe cara Nikole, velika kneginja Marija, po prirodi nametljiva, htjela je da vodi mladu caricu; ali je primljena više nego hladno. Carica Aleksandra htjela je da sačuva svoju potpunu neovisnost. Odmah velika kneginja postane njezinom nepomirljivom neprijateljicom. Od kobnih posljedica za caricu bilo je kada je napokon mjesto starog ministra carskog dvora, Voroncov-Daškova, imenovan grof Frederix. Voroncov-Daškov pripadao je visokoj ruskoj aristokraciji i bio je silno bogat. Makar da je dobio privilegovan položaj — imenovan je potkraljem u Kavkazu — Voroncov-Daškov svoje povlačenje smatrao je nemilošću i pripisivao je to uticaju carice supruge. On i njegovi brojni rođaci i prijatelji otada su bili protivni carici Aleksandri.

Za nekoliko godina carica Aleksandra pokazivala je veliku naklonost prema dvjema kćerima crnogorskog kneza Nikole, princezama Milici i Anastaziji; jedna od njih bila je žena velikog kneza Nikole Nikolajeviča, druga njegovog mlađeg brata Petra. To je prijateljstvo naglo prestalo, prekinuto je potpuno, mi tomu razloga ne znamo.

Duboko i trajno prijateljstvo postojalo je među caricom i njezinim dvorskim damama: princezom Orbeliani, gđom Virubov, gđicom Schneider i groficom Gandrikov. Princeza Orbeliani, njezina prva dama komorkinja, istinito je poštivala caricu što je ona uzvraćala iskrenim prijateljstvom. Osam zadnjih godina svoga života princeza Orbeliani bila je teško bolesna (paraliza). Ali ona nije ostavljala caričina dvora; išla je s carskom obitelji i na put. Svaki dan je carica dolazila da je vidi, razgovarala je sa bolesnicom, priopćavala joj novosti i strpljivo podnosila ćudljivost bolesničinu. O odnošaju sa gđom Virubov govorit ćemo kasnije opširnije. Gospođica Schneider i grofica Gandrikov bile su vrlo odane carici, pošle su s njom dragovoljno u progonstvo i bile su ubijene od boljševika.

Zapažamo dakle da je carica mogla probuditi duboki i iskreni osjećaj odanosti; zapažamo da je pokazivala i isti osjećaj pravog prijateljstva. Ljubila je ipak jedino — moglo bi se reći

slijepo — cara, svoga muža i svoga sina. Znala je biti strpljiva i nije smetala cara u njegovom dnevnom poslu.

Vladalački posao carev počinjao bi u 8 sati, znao je da radi vrlo marljivo, skoro cijeli dan. Jedino vrijeme koje carica skoro nikada nije žrtvovala državnim poslovima i kad je htjela da ima potpunu pažnju carevu bio je jedan ili dva sata uveče, između 8 i 10 sati. To je vrijeme posvećivao najviše čitanju. Car bi na glas čitao što je najnovije bilo u svjetskoj literaturi. Za tih večernjih sati car bi proživljavao ugodnosti obiteljskoga života. Pitanja visoke politike nijesu prekidala tišine ovih časova. Do 1914 carica se nije zanimala političkim pitanjima. Do toga vremena, ja znam samo jednu zgodu kada se je miješala u visoku politiku. Povod je bio tomu caričinom zanimanju teška bolest careva. Za boravka na Krimu, 1902, car oboli od tifusa. Po temeljnim zakonima ruske monarhije određeno je da car mora da vlada neprekidno i da se mora imenovati regent u slučaju teške bolesti koja bi caru priječila da lično vlada. U spomenutom slučaju regentom je morao postati prestolonasljednik, mladi carev brat, veliki knez Mihajlo.

Grof Frederix bio je jedini ministar koji je bio u Livadi gdje je bolestan ležao car, često bez svijesti. Frederix, smatrajući se jedinim pretstavnikom vlade, zamolio je audijenciju kod carice. Nekoliko časaka izatoga sade carica Aleksandra u vrt gdje ju je čekao grof. Zbunjena i prestrašena pogibelji u kojoj se je nalazio carev život, carica se je ipak odlučno izjavila protiv regenstva velikog kneza Mihajla. U isto vrijeme nije htjela da pusti k caru nikoga, osim liječnika; Frederix je tražio i, na koncu, dobio dozvolu da može sutradan posjetiti cara. A na njegovo pitanje da li mu je dozvoljeno da pošalje telegram carici udovi i velikom knezu Mihajlu, odgovorila je carica Aleksandra da će to sama učiniti. Slijedeći dan Frederix je posjetio cara kojega je njegova žena bila informirala. Na pitanje Frederixovo da li treba proglasiti velikog kneza Mihajla regentom, odgovori car: „Ah, ne! Mihajlo je vrlo lakovjeran, učinit će mnogo pogrešaka". Car naredi da u državnoj upravi ministri traže njegovu privolu jedino u vrlo hitnim stvarima. Ministri su morali da podnose izvještaj ministru dvora, to jest Frederix-u, koji bi im saopćio carevu odluku.

Careva bolest trajala je dugo: ni najpreče stvari nisu mu mogle biti predane na prosuđivanje. U jednoj audijenciji kada je primio Frederix-a, odluči bolesni car da mu grof nikako ne podnosi izvještaja, nego da stvari u njegovo ime uredi zajedno sa caricom. Više nedjelja skoro sav upravni posao bio je zastao. Napokon, car se oporavi i preuzme vladalačke dužnosti.

Tada se je prvi put carica direktno miješala u državne poslove; primjećujem da je tim povrijedila osnovne zakone ruske države. Šta je bilo uzrokom ovomu neobičnom držanju caričinom?

Gospodin Miljukov, vođa kadetske stranke (tj. konstitucionalno-demokratske) radi toga prebacuje carici da je bila tvrdoglava i neumjesna. Ali to nije tako. Istumačio je to ministar Witte. Carica je u to vrijeme očekivala dijete, što je znao samo njezin muž i liječnik. Car i carica nadali su se ovaj puta dobiti sina.

Recimo, sada, da je veliki knez Mihajlo proglašen regentom. Iza eventualne smrti careve, on bi bio postao njegovim nasljednikom. Nikakve promjene u tom slučaju ne bi bilo, da je carica Aleksandra rodila sina iza careve smrti, i povrijeđena bi bila zakonita prava sina cara Nikole i njegove supruge. Ova delikatna situacija uzrokom je bila spomenutom držanju carice Aleksandre za vrijeme bolesti njezinog muža, o kojoj govorimo.

Promotrimo sada vladalačke čine careve početkom vladanja! Njegovom vanjskom politikom odlučivala je želja za mirom. Takva je želja izražena u službenoj obavijesti koja je poslana 28 oktobra 1894 ruskim pretstavnicima u inozemstvu. Može se, uistinu, navesti više čina koji su išli za istom svrhom: za općim sporazumom u Evropi.

U junu 1895. slavio je Vilim sa velikim sjajem otvorenje Kielskog Kanala. Ruska flota sudjelovala je pri tim svečanostima i, na izravni uticaj carev, učestvovala je i francuska mornarica. U aprilu 1895, tri velike kopnene sile: Francuska, Rusija i Njemačka zajedno su preduzele diplomatske i vojničke mjere da spriječe da ne bi Japan iskoristio svoju pobjedu nad Kinom. U isto vrijeme car se je klonio svakog sukoba u Evropi. Witte, ministar finansija, priča u svojim memoarima, da je, u novembru 1896, car pretsjedao ministarskom vijeću u kome se je radilo o turskom pitanju. Svi su ministri, osim Wittea, bili za rat protiv Turske i da se zauzme Carigrad, pošto je ta vojna operacija bila već brižno pripremljena. Car je odobravao dokaze svojih ministara, ali je na koncu sjednice naredio da se mir poštuje.

Rat u Transvalu izazvao je kod Rusa negodovanje protiv Engleza; ministri rata i vanjskih djela bili su za intervenciju, ali je car, još jedanput, očitovao svoju volju za mir.

Napokon, od ruskog cara potječe inicijativa da se sazove prva konferencija u Haagu. Ruska se je vlada 1898 obratila na sve sile notom kojom ih je pozivala na sastanak gdie se je imalo posavjetovati, kakve mjere da se preduzmu da se dokine rat.

Pređimo na čine koji daju obilježje unutarnjoj upravi u vrijeme prvih godina vladanja Nikole II! Spominjem najprije reformu u novcu. U 19 stoljeću Rusija je trpjela od periodičnog padanja novca. Rusija nije imala, koncem XIX stolj., niti stabilni novačni sistem: vrijednost se je rublja stalno mijenjala. Novčana reforma je pripremana za vladanja Aleksndra III, a dovršena je za Nikole II. Ona je imala više vrlo moćnih protivnika. Mladoga su vladara nezadovoljnici svojim pretstavkama opsjedali. Njegov veliki ministar finansija, Witte, piše u svojim memoarima: „Ja sam se oslanjao samo na jednu silu —

ali je ta vrijedila više nego sve drugo: to je bilo lično povjerenje carevo. Rusija duguje svoje zlatno važenje jedino caru Nikoli II". Zlatno je važenje zavedeno ukazom 3 januara 1897: zlatni novac od 5 i 10 rubalja kolao je otada, ali je narod volio papirni novac (zgodniji je za porabu).

Rusko zlatno važenje nije uzdrmao ni rusko-japanski rat, ni revolucija 1905—1906. Ekonomski se je život zemlje brzo razvijao. Evo nekoliko brojeva za poređenje. 1894 Rusija je imala je samo 30000 km. željezničke pruge. Za pet godina ruska je država sagradila novih 15000 km. Vađenje ugljena, mangana, željezne rude povećalo se je više nego dvostruko, industrija čelika porasla više nego trostruko.

Željezničke su pruge građene naročito na račun zajma u inozemstvu (osobito u Francuskoj). Ali njegovo otplaćivanje u državnom proračunu svake se je godine umanjivalo. Godine 1892 otpadalo je na to 25,6% od cijelog proračuna, a 1902 samo 14,7%.

Vidimo dakle znatan konstruktivan rad koji je izvela vlada cara Nikole II do 1903.

RUSKO-JAPANSKI RAT I PRVA REVOLUCIJA U RUSIJI (1904—1905)

Od početka 20 vijeka cara Nikolu II zanimalo je jedno veliko pitanje: pitanje Mandžurije i odnošaj sa Japanom.

Ogromni teritorij Mandžurije pred 40 godina, računajući od našega vremena, bio je skoro pust. Njezina plodna zemlja čekala je na obradivače. Hoće li to biti Rusi, Kinezi, Japanci?

Mandžurija se nalazi među Rusijom i Kinom. Kina je težila da otereti svoje prenapučene pokrajine i zaposjedne Mandžuriju svojim kolonistima. Ali ta ekspanzija prema sjeveru prelazila je snagu kineske države. Ona nije imala saobraćajnih puteva ni četa da brani svoje koloniste u Mandžuriji.

Za Rusiju je Mandžurija imala veliku važnost. Rusko se je pučanstvo naglo pomnožavalo — Mandžurija je mogla da primi više milijuna ruskih seljaka.

Ali je bio još jedan drugi razlog radi kojega je ruska država trebala nužno da zaposjedne Mandžuriju. Geopolitički zakon traži da svaka velika država ima pristup na more, to jest slobodan izlaz na ocean. Ogromno rusko carstvo, koje je u 150 godina svoj teritorij trostruko povećalo, nije imalo izlaza na ocean. Baltičko More bilo je zatvoreno u slučaju rata sa Njemačkom ili skandindavskim državama. Crno More zatvaraju Dardanele. Bijelo More i Sjeverni Ocean, kojim na sjeveru Rusija graniči, u zimi su zaleđeni; uz Sjeverni Ocean leže neobrađene zemlje, puste močvare.

Radi tih razloga već dugo vremena za Rusiju je izlaz na Tihi Ocean imao veliku važnost. Luka Vladivostok, na Tihom Oceanu, imala je, međutim, iste loše strane kao i luka Arhangelsk, na Bijelom Moru: u zimu bi se zaledila.

Radi toga su geopolitičke okolnosti Rusiji nametale ekspanziju prema Tihom Oceanu. 1896 g. ruska je vlada dobila dozvolu od kineske vlade da gradi željeznicu s istočne strane Kine preko cijele Mandžurije. 1898 Peking je ustupio Rusiji poluotok Kvantun i Rusi su počeli da grade tvrđavu i ratnu luku Port-Artur; nedaleko od Port-Artura napravljena je trgovačka luka, Dalni. Svi su radovi bili prvoga reda.

Linija u Istočnoj Kini spajala je sibirsku liniju sa lukom Dalni i Port-Arturom; vojničke su straže postavljene po Mandžuriji. Ova je ekspanzija dovela rusku državu u neposredno susjetstvo sa Japanom. On je imao svoje interese u Kini, poluotoku Koreji i Mandžuriji. Rusko suparništvo izazvalo je silno neprijateljstvo kod Japana. Početkom 20 stoljeća Japan se je grozničavo spremao za rat protiv Rusije. Ruski vojnički izaslanik u Japanu, general Vogak, javljao je vladi o japanskom oružanju pojedinosti koje su uznemiravale. Na te znakove uzbune ruska je vlada dugo vremena ostala neodlučna.

Ministar rata, Kuropatkin, bio je za to da se zaposjedne područje Manču. Ministar vanjskih djela, grof Lamsdorf i Witte, ministar finansija, bili su za mirno rješenje istočnog pitanja.

Car se je Nikola živo zauzimao za ova pitanja visoke politike. Njegov glavni savjetnik u pitanju Dalekog Istoka bio je Bezobrazov i oficir garde, Vonlarlarski i Balmašov. Bezobrazov je predlagao da se brane ruski interesi na Dalekom Istoku i, u isto vrijeme, da se razbiju sumnje Japana. On je predlagao da se organizira jedno privatno društvo koje bi iskoristilo prirodna bogatstva, osobito šume na sjeveru rijeke Jalu. Ovo bi društvo moralo imati vojsku i mornaricu koje bi mogle, u slučaju potrebe, da brane zaposjednuto područje. Bezobrazov je mislio da bi se tako moglo umiriti Japana.

Iza nekog oklijevanja car je usvojio ovu osnovu. Osnovano je spomenuto društvo; korejska vlada ustupila mu je vetiku površinu na obalama Jalu. Ali sve te mjere nijesu mogle da zavaraju budnost japanske vlade. Pogibao rusko-japanskog rata bila je blizu. U to se je vrijeme ministar rata Kuropatkin, uvjeren da ne dostaju vojničke snage koje su koncentrisane na Dalekom Istoku, naglo odrekao agresivne politike. Savjeti Wittea (ministra finansija), Lamsdorfa (ministra vanjskih djela) i Kuropatkina (ministra rata) nijesu međutim mogli da promijene odluku koju je car stvorio. Zaključeno je, od ljeta 1903, napasti Japan. Car je prisilio ministre koji su se protivili ovomu pothvatu, Wittea, Lamsdorfa, Kuropatkina, da dadnu dimisiju. Admiral Aleksejev imenovan je potkraljem na Dalekom Istoku, gdje je morao da koncentrira rad uprave. Šta je uzrokom da se je car odlučio na ovakvu politiku?

U aprilu 1902 terorist Balmašov ubio je ministra nutarnjih djela Sipjagina. 30 jula 1903 imenovan je admiral Aleksejev potkraljem na Dalekom Istoku.

Uspješni rat protiv Japana trebao je da probudi patriotsko oduševljenje i zaustavi revolucionarnu struju; car je vjerovao u ratnu snagu svojega carstva i bio je uvjeren u brzu pobjedu. Možda je imao razloga da tako misli. Japansku državu more odvaja od kopna. Ratne operacije protiv ruske vojske nijesu moguće, ako je japanska flota slabija od ruske. Tako je bilo koncem 1903. Pod zaštitom ruske flote, ruska je vojska, makar da je brojem slabija nego japanska, mogla da izvrši svoju stratešku zadaću. Većina je jedinica ruske flote bila koncentrirana u Port-Arturu; druge su bile u Vladivostoku i neke u korejskim lukama. Na taj je način ruska mornarica nadzirala sve operacije japanske mornarice i činila je prevoz četa nemogućim. Car je Nikola mirno čekao okupljanje ruske vojske u Mandžuriji koje je nužno polako teklo radi velike udaljenosti među Evropskom Rusijom i Dalekim Istokom. Ali to nije uznemirivalo rusko zapovjedništvo, jer su Rusi na moru bili jači.

Koncem 1903 Japanci su dobili dvije najmodernije oklopnjače, koje je sagradila Argentina. Ali ipak je ruska mornarica ostala jača od japanske: najmodernije i najjače jedinice ruske mornarice bile su na Dalekom Istoku. U baltičkoj mornarici ostali su neznatni i stariji brodovi.

Ove su prilike izmijenjene najedanput nenadanom navalom japanske mornarice 26 januara 1904. Ne navijestivši rata 26 januara naveče japanska mornarica napala je ruske jedinice u Port-Arturu. Najbolji ruski brodovi ovom navalom učinjeni su neupotrebljivim. Sve je promijenjeno u jedan mah. Mornarica u Vladivostoku bila je slabija od japanske i, bez pomoći mornarice iz Port-Artura, nije mogla da spriječi prevoz japanske vojske.

Rusko zapovjedništvo shvatilo je dobro ovu situaciju. Pa ipak se je ruska mornarica, makar da je oslabljena japanskom navalom 26 januara, odvažila da napusti Port-Artur, 31 marta 1904. Najjača ruska jedinica bio je dresdhot „Petropavlovsk" koji je nosio admirala Makarova, zapovjednika eskadre i njegov generalni štab. Na rusku nesreću „Petropavlovsk" propane s admiralom i svom posadom. Samo se je nekoliko osoba spasilo.

Kada je ruska mornarica postala nepomičnom u Port-Arturu i Vladivostoku, rat je bio izgubljen unaprijed.

Usprkos svemu, ruska je vojska izvojevala više žestokih bojeva s japanskom vojskom. Bitka kod Laoianea (Liaujang-a), koja je trajala cijelu nedjelju dana (17—24 avgusta 1904), bila je krvavija od svih bitaka prije svjetskoga rata. Prvi puta u povijesti ratova, Japanci su upotrebili otrovni plin. Ruska je vojska uzmakla da se, šest mjeseci kasnije, upusti u drugu žestoku bitku, kod Mugdena; ta je trajala neprekidno 5 dana (15—20 februara 1905) i završila se je uzmakom ruskih četa. Ali mir nije bio daleko. Japan se je u junu 1905, skoro iscrpljen ovim skrajnjim naprezanjem, obratio na pretsjednika Teodora Roosevelta s molbom da preuzme inicijativu u pregovorima s ruskom vladom. Car je odmah primio ponudu pretsjednika Roosevelta. Već su više mjeseci revolucionarci podizali bune koje su ugrožavale njegovu vlast. To ga je sklonilo da prestane sa svakim otporom. Trebalo je pošto poto obustaviti vojničke operacije. Mir među Rusijom i Japanom potpisan je 23 augusta 1905. Da se zapriječi put revoluciji, trebalo je nužno zavesti reforme. Tako je odlučio car.

Radi toga je liberalni knez, Svjatopolk-Mirski, imenovan pretsjednikom vlade. Knez se je odmah obratio na javno mnijenje tražeći njegovo „povjerenje" i potporu. On je predložio caru da reformira Državni savjet i tamo dovede zastupnike koje bi narod izabrao. Ta demokratska promjena morala je, utvrđujući parlamentarni princip, u isto vrijeme ograničiti tradicionalnu autokraciju.

Da raspravlja o toj reformi, car je sazvao ministarski savjet i pretsjedao mu. Nacrt reforme je odobren; uzbudenje onih koji su bili u savjetu bilo je veliko. Ministar saobraćaja knez Kilkov i ministar Krmolov su plakali. U proglasu 12 decembra 1904 najavljena je „promjena upravnog sistema" i objavljena spomenuta reforma.

Spočetka je ministar Svjatopolk-Mirski imao da riješi veliku teškoću. Prviput se je u ruskoj povijesti proletarijat u Petrogradu organizirao i pokazao neprijateljem tradicionalnoj upravi. Na čelu ovoga pokreta bilo je jedno zagonetno lice, pop Gapon. Sa velikom nesebičnošću pomagao je potrebe radničke klase. Već nekoliko godina on je organizirao biblioteke, kurzeve, predavanja za intelektualne i duševne potrebe tvorničkih radnika. Brzo je bio Petrograd pun klubova i gnijezda njegove organizacije. Spočetka je ovu organizaciju provejavao duh patriotizma i lojalnosti prema vladi. Ali, malo pomalo, on je postao većim opozicionalcem i, u januaru 1905, Gapon zamisli da pred zimskom palačom provede ogromnu demonstraciju i iznese pred cara optužbe radničke klase.

Ministar Svjatopolk-Mirski nije znao šta da radi protiv revolucionarnog rada Gapona i njegovih pristalica. Ministar pretsjednik nije htio niti da suzbija niti da uništi radničku organizaciju. Zašto? Odgovor se nalazi u zapamćenjima generala Ridzevskoga, zapovjednika žandarmerije.

Nijesu htjeli da razdraže narodne mase, izbjegavali su svaku pogibao oružanog otpora. Ridzevski piše, 8 januara, doslovno: „Zatvaranje Gapona može da stoji 10 ljutskih života, take se nesreće mora čuvati". Vlada je stvorila sasvim neobičnu odluku: 1. da čeka događaje; 2. da drži u pripremi petrograt-

sku posadu; 3, da spriječi manifestantima da prodru u sredinu grada.

Sraz radničkih masa i vojske bio je neizbježiv, do sukoba je došlo u nedjelju, 9 januara 1905; bio je strašan.

Izjutra 9 januara došle su silne mase naroda iz svih predgrađa idući prema zimskoj palači. Povorka manifestanata nije imala nikako revolucionarnog izgleda: nije bilo crvenih zastava, nijesu nosili nikakovih natpisa. Naprotiv, mnoštvo je pjevalo nacionalnu himnu i pobožne pjesme; manifestanti su nosili carevu sliku i ikone.

Ovako je izgledala ova radnička manifestacija. Bila je mirna i patriotska. Ali zahtjevi manifestanata, koje im je inspirirala marksistička stranka, bili su ipak revolucionarni: tražili su od cara da dokine autokratsku upravu. Takav je zahtjev rušio red koji je postojao i izazivao otpor sa strane vlade. To je bilo glavna svrha marksističke stranke koja se je krila iza popa Gapona. Borba među monarhijom i proletarijatom postala je neizbježivom.

Ja se dobro sjećam dana 9 januara. Bio sam tada đak u gimnaziji cara Aleksandra I, ali je bila nedjelja pa sam bio kod kuće. Naš je stan bio prema zimskoj palači, na drugoj strani Neve. Jedan puk garde smjestio se je ujutru pred našom kućom i u susjednim ulicama braneći pristup k mostu koji je spajao dvije obale Neve. Niko nije mogao da prijeđe ulice, Tučkov pereulok, koja je direktno vodila do mosta.

Mene je taj dan jako bolio zub. Ali nije imalo smisla ići našemu zubaru koji je stanovao vrlo daleko od nas. Moj stariji brat bio je zapazio jednog zubara koji je stanovao u Tučkovu pereuloku. Izišao sam sa svojim bratom. Vojnik nas je odveo do oficira koji je dozvolio da prijeđemo preko zaposjednutog prostora. Zatekao sam zubara jako uzrujana. Govorio je samo o manifestacijama i o vjerovatnim posljedicama. Sat kasnije mi smo ponovo prešli preko zaposjednutog puta idući u stan natrag. Brzo zatim čujemo pucanje koje je istom u sumrak prestalo. Šta je bilo s oficirom zapovjednikom puka koji je bio pod našim prozorima? Ne znam. Poginuo je valjda u svjetskom ratu ili u revoluciji 1917. Samo znam za sudbinu zubara komu sam išao 9 januara. Zove se Višinski. Sada je glavni državni odvjetnik u sovjetskom kasacionom sudu.

Povratimo se na 9 januar 1905! Uveče toga dana jedan veliki prijatelj moga oca došao je da nas posjeti. On je prošao kroz grad u svojoj kočiji i vidio kako čete pucaju na manifestante; čuo je jauk ranjenika i onih koji su umirali i sam je samo čudom umakao.

Čete su činile svoju dužnost, nijesu dozvolile mnoštvu da provali u središte grada. Na koncu ovoga tužnoga dana bilo je više od 200 mrtvih i znatan broj ranjenih.

Je li car htio ovaj kobni rezultat? To se mora odlučno poreći. Car nije znao nikako za tok događaja. On je bio izvan

Petrograda u ove dane revolucije. Pa ipak je njegova odgovornost bila velika. Energičan državnik, car čvrste i odvažne volje promijenio bi bio narodnu manifestaciju 9 januara 1905 u trijumf autokratske moći. Car Nikola II nije znao da iskoristi ovu rijetku prigodu koju mu je povijest davala.

Samo su se opozicija i revolucionarci okoristili tužnom nedjeljom 9 januara. Proletarijat je predobiven za revoluciju; osveta i mržnja nastale su u njegovom srcu. Započela je revolucija 1905.

Šta je spremao car da učini u tako kritičnoj situaciji? Po njegovom mišljenju trebalo je ići naprijed putem reforma.

Sva politička pitanja o državnoj reformi bila su povjerena jednom odboru kome je na čelu bio ministar unutrašnjih djela. Buligin. Osnovna načela te reforme bila su već najavljena u proglasu 12 decembra 1904; apsolutistička monarhija trebala je biti ograničena i pretstavnici naroda pripušteni na upravu. U kome je smjeru trebalo provesti ovu veliku reformu?

Ko je trebao da bude biranim pretstavnikom? Ovo teško pitanje trebao je odmah da riješi onaj gore spomenuti odbor. Raspravljalo se je o različitim prijedlozima. Jedan od tih naišao je na živo odobravanje carevo, prijedlog g. Pavlova. Pavlov je pripadao seoskom plemstvu i bio je osvjedočenim braniteljem njegovih prava i privilegija. On je polagao važnost na to da su skoro svi državnici, svi vojskovođe, skoro svi književnici i učenjaci u 18 i 19 stoljeću pripadali plemstvu. Nastojao je da uvjeri cara da u teškim kušnjama kroz koje je tada prolazila Rusija vlada nema drugih patriotskih branitelja nego plemstvo. Dakle plemići moraju biti prirodni pretstavnici ruskog naroda i imat će pravo da sudjeluju u političkom životu zemlje. O prijedlogu se je Pavlova raspravljalo na jednoj sjednici na kojoj je sam car pretsjedao. Pavlov je našao protivnika isto tako osvjedočena, ali rječitijeg i naobraženijeg nego je on; to je bio veliki učenjak, historik Ključevski, profesor na univerzitetu u Moskvi. U sjajnom govoru Ključevski je iznio protiv ideje Pavlova drugu jednu zamisao koja se je naslanjala na samu narav monarhijske vlasti. Monarhija je, rekao je, iznad svih klasa, iznad svih socijalnih i ekonomskih skupina. Dakle, ako se njezina vlast steže, ona mora dati politička prava svim narodnim klasama.

Car stvori plemenitu odluku: Duma je morala zastupati interese i težnje cijelog ruskog naroda, prijedlog je Pavlova zabačen. U isto vrijeme car je izdao proglas velike važnosti. Odlukom 17 aprila 1905 proglasio je, prvi puta u Rusiji, vjersku toleranciju i sve druge političke slobode (sastanaka, štampe itd.).

Provadanje ovih reforma povjereno je ministru pretsjedniku grofu Witteu. Čudni su bili odnošaji među carem i njegovim ministrom pretsjednikom! Car je vrlo cijenio znanje i umne sposobnosti Witteove, koji je više godina bio njegov ministar finansija. U stalnim kritičnim časovima političkog života

car je već imao prigodu da se uvjeri o upravničkoj gipkosti svoga ministra, radi toga mu je povjerio još jedanput vlast. Ali ga nije volio i nije se pouzdavao u njega. Bio je uvjeren da je imao veze sa slobodnim zidarima, ako sam nije bio slobodni zidar. Grof se Witte brani u svojim memoarima protiv sumnja carevih o njemu.

Ali evo šta se čita u memoarima glavnog upravnika policije Aleksija Lopukina. Witte je bio tada pretsjednikom Ministarskog savjeta, kaže Lopukin u svojim memoarima koji su objavljeni u Moskvi 1923. Witte je, kao pretsjednik, imao prigodu da se nekoliko puta razgovara sa Lopukinom. On je cijenio njegov odlučni značaj i u isto je vrijeme zapazio da je Lopukin nezadovoljan; težio je za unapređenjem, ali međutim nije imao mogućnosti da sam jedanput postane ministrom, što je vruće želio. Jedanput, priča Lopukin, Witte mu predloži ništa manje nego da ubije cara. Witte, tvrdi Lopukin, nastojao je da mu sugerira neka po agentima provokaterima revolucionarcima inspirira odluku da ubiju cara. Lopukin bi im u tome pomogao što bi popustio od policijskih mjera sigurnosti. Ako car Nikola bude ubijen, došao bi na prijesto veliki knez Mihajlo. Ovaj je knez bio pod potpunim uticajem Vitteovim, tako ga je barem uvjeravao. Moć Witteova postala bi tako skoro neograničena i Lopukin bi bio bogato nagrađen. Lopukin nije, međutim, usvojio osnove koje mu je Witte predlagao. Ovo je svjedočanstvo za nas od velike važnosti. Car je, dakle, uistinu, imao potpuno pravo što se nije pouzdavao u grofa Wittea.

Liberalne reforme, koje su zavedene pod upravom grofa Wittea kao ministra pretsjednika, nijesu umirile države. U zimi 1905 bili su češći štrajkovi, demonstracije, atentati. Bila je prijeka potreba preduzeti odlučne mjere da se vrati mir u političkom životu. Cara je osobito uznemiravalo stanje u Petrogradu, u prijestonici. Napokon se odluči da povjeri vlast vojničkoj sili i imenuje generala Trepova zapovjednikom petrogratske posade. Ovaj je carev izbor bio sretan. Trepov je bio čovjek čvrste volje, veliki patriota, vjerno odan caru.

Kao zapovjednik posade i prijestonice i imajući punomoć koju mu je car dao, Trepov je postao diktatorom sa zadaćom da se bori protiv revolucije.

Vidimo dakle da je car spojio na svoj način dva načela: reformu i borbu protiv revolucije. Zaveo je parlamentarnu upravu i, u isto vrijeme, silom se je borio protiv razornog rada revolucionaraca ljevičara. Takim se je jedinim načinom mogla spasiti ruska država. Koncem 1905 stanje je u Rusiji bilo kritično, skoro zdvojno. Manifestacije po ulicama dobile su značaj pobune. Radništvo je bilo organizirano po sindikatima i slušalo je samo naputke svojih pretstavnika, marksista.

General Trepov uzeo je energične mjere. Svojim odlučnim govorom hrabio je podređene. U isto je vrijeme zadao strah masama. Poznata je njegova naredba četama petrogratske posade o pobunama koje su se očekivale, „da ne štede naboja", ako bude potrebno. Ova je naredba proglašena, a uspjeh je bio taj da ni jedna pobuna nije izbila u Petrogradu.

Radi općeg štrajka teško je stanje bilo na željeznicama. Povećala je nered potreba da se prevezu u Evropu ruske čete koje su bile u Mandžuriji. Car je poslao dva generala sa četama kojih je pokornost bila izvan sumnje: jednoga iz Moskve do Čite u Sibiriji, a drugoga iz Mandžurije do Čite. Dva generala: Meller-Zakomelski i Rennenkampf morali su, pošto poto, uspostaviti red i osigurati saobraćaj vozova. Jedan i drugi izvršili su svoju tešku zadaću. Na žalost, bili su prinuđeni da smrću kazne jedno dvadeset krivaca.

Spominjem da je vlada u isto vrijeme zatvorila u Petrogradu radničko vijeće komu je na čelu bio jedan advokat podrijetlom Židov, Nozzar (bio je uzeo krivo ime Krustalev). Tim zatvaranjem učinjen je kraj štrajku i radničkim bunama.

Zadnji i najstrašniji čin revolucije u 1905 godini odigran je u Moskvi. Car je dobro znao da revolucionarci spremaju u Moskvi ustanak. Preduzeo je mjere odbrane. Poslao je u Mosvu admirala Dubasova sa punomoći. On je odmah tražio jedan puk kojega pokornost mora biti izvan svake sumnje. Nikola Nikolajevič poslao je odmah generala Minu sa Semenovskim pukom garde. Nakon 3 dana otpora skršena je revolucionarna snaga. Tako se je svršila kritična godina 1905. Dodajem da su se revolucionarci osvetili. Nekoliko godina kasnije ubila je iz revolvera neka teroristkinja u Peterhofu, kod Petrograda, generala Minu. Na admirala Dubasova počinili su teroristi dva puta atentat: jedanput su bacili bombu pod kočiju u kojoj se je nalazio. Njegov sudrug na putu i kočijaš su ubijeni, ali je on ostao netaknut. Malo kasnije pucao je na njega jedan revolucionarac iz udaljenosti od nekoliko koračaja; ali, i ovaj puta admiral nije ranjen.

Ovi atentati nijesu promijenili postignuti uspjeh: revolucija 1905 nije uspjela. Uzrok tomu neuspjehu je otpor sa strane vlade. Car je znao da spoji demokratske i liberalne reforme sa protivmjerama protiv čisto revolucionarnog pokreta. Štrajkovi, neredi i čini nasilja sa strane revolucionaraca zastrašili su umjerene. Rado su se odlučili da idu putem reforme i odrekli su se izravne revolucije.

Na koncu je zapriječio put revoluciji carev ugled, ugled vidljiv i shvatljiv za svakoga njegovog lojalnog podanika, ugled tradicionalni i sveti. Na nesreću Rusije brzo su zaboravili umjereni i liberalni na pouku koju su dali događaji 1905.

GODINE 1906—1914

Veliki ministar Stolipin

Kada je čisto revolucionarna struja bila razbijena, politički život države postao je mirniji i rad opozicionalnih stranaka koncentrirao se je u okviru zakonodavnog pretstavništva u Dumi.

Svečano otvaranje prvog zasjedanja Dume bilo je u zimskoj palači 26 aprila 1906. Car je držao govor i pozvao narodne pretstavnike da sarađuju sa vladom. Ali, članovi Dume nijesu imali dobre volje za takvu saradnju. Na čelu vlade u to vrijeme bio je ministar pretsjednik Goremikin. Witte je dao ostavku 16 aprila, car je želio da ima na čelu vlade, u vrijeme kada je sazivana Duma, čovjeka koji je uživao njegovo potpuno povjerenje. Takav je bio Goremikin koji je, uistinu, vjerno odan bio svojemu vladaru. Ali Goremikin nije imao nužne energije da vodi borbu protiv opozicije kojoj je, u to vrijeme, središte bilo Duma. Sav rad Dume nije imao drugog cilja nego da „juriša na vlast vlade" — tako se izražava ministar Kokovcev u svojim memoarima da karakterizira stanje. Evo nekoliko misli iz pretstavke Dumine caru, kao odgovor na njegov govor pri otvorenju. Duma je tražila skoro jednodušno da vlada otstupi i da se imenuje vlada ovisna o Dumi, da se dokine Državni savjet (imao je ulogu Senata u Francuskoj) i provedu demokratske reforme u lokalnoj upravi; da se, na korist seljaka, oduzmu bez oštete sva privatna zemljišta; da se dadne autonomija svim pokrajinama u kojima ne stanuje rusko pučanstvo; da se dadne amnestija političkim krivcima, itd. itd.

Jasno je, nakon iskustva 1917, da je taki politički i socijalni program morao uzdrmati rusku državu i dovesti je u opći metež. Ali 1906 vlada je bila neodlučna, jer nije znala kako da postupi prema Dumi.

Zastupnici su izabrali jedno izaslanstvo koje je, u svečanoj audijenciji, moralo predati caru spomenute zahtjeve. Car nije htio da primi ovo izaslanstvo. Osim toga, car naredi Goremikinu da dadne izjavu u Dumi koja je sadržavala cijeli program konstruktivnih reformi. Ova deklaracija, koja je predviđala reforme na svim skoro područjima unutarnje politike, dana je u Dumi za sjednice 13 maja 1906. Ministra pretsjednika Duma je popratila povicima: „Daj ostavku!" Govornici stranke kadeta (konstitucionalno-demokratske): Nabokov, Rodičev, knez Lvov, itd. odbili su svaku saradnju sa vladom i tražili punu vlast Dumi. Šta je car morao činiti? Bilo mu je neobično teško da stvori konačnu odluku. Njegov intimni savjetnik, general Trepov, onaj koji je razbio revolucionarni pokret u zimu 1904—1905, svjetovao mu je da sastavi ministarstvo kadeta. Car je raspravljao o tome prijedlogu sa svojim intimnim savjetnicima, pitao je za savjet svoje ministre.

Odlučni protivnik toga prijedloga bio je osobito ministar unutrašnjih djela, mladi i vrlo energični Petar Stolipin. On je istakao da bi predati vlast kadetima značilo učiniti kraj monarhijskoj vladavini i porušiti sve ne samo na političkom području nego i na socijalnom. Napokon se car odluči. Odredbom od 9 jula 1906 raspusti Dumu, u isto vrijeme imenuje Stolipina ministrom pretsjednikom. To je bio sretan izbor. Stolipin je bio energičan državnik. Bio je vjeran monarhijskom principu, ali nije bio reakcionarac. Naprotiv: on je imao ideja o vrlo smjelim reformama, kako ćemo kasnije vidjeti.

Na raspuštanje Duma je odgovorila protivustavnim činom. Zastupnici su ostavili Petrograd, gdje su radi nadzora Stolipinova osuđeni na prisilno mirovanje i pošli u Vyborg, u Finskoj.

Pošto ih je štitio zakon Finske, poslanici su se skupili u dvorani jednog velikog hotela. Pretsjednik Dume, profesor Muromcev, rekao je poznate riječi: „Sjednica se Dume nastavlja". Ova nezakonita sjednica ipak je kratko trajala. Prije nego su se razišli, zastupnici su stvorili pogibeljnu odluku, da pozovu sve podanike careve da ne vrše naredba vladinih i da ne plaćaju poreza. Zaključci nijesu imali nikakvog konkretnog uspjeha; u Rusiji je sve ostalo mirno i porez je plaćan redovito kao i prije.

Stolipin je znao da spoji vrlo energičnu politiku protiv kakve bilo revolucionarne pojave sa zavađanjem reforma, među kojima je od velike historijske važnosti njegova reforma o zemljoradnicima. Premda je bio osvjedočeni pristalica monarhijske uprave, Stolipin je ipak htio da iskreno sarađuje sa pretstavnicima naroda. Izbori za Dumu bili su u vrijeme zakonom propisano.

Ovaj Stolipinov rad na upravi nije prekinuo ni atentat koji su počinili teroristi 12 avgusta 1906. Stolipin je stanovao u to vrijeme u jednoj vili u najbližoj okolici Petrograda. Na dan kad su imali biti primljeni, trojica terorista došli su sa bombama. Nijesu bili pripušteni u kabinet ministra pretsjednika. Nastala je borba među njima i čuvarima reda. Tri su bombe eksplodirale, oko dvadeset osoba ubijeno, više posjetitelja i saradnika Stolipinovih teže ili lakše ranjeno. Stolipinu se nije ništa dogodilo. Ali dvoje njegove djece: sin Arkadije i kći Natalija ranjeno je od eksplozije. Više dana bila je bojazan da će se nesretnoj djevojčici odrezati jedna noga.

Atentat na 12 avgusta pokazao je prvi puta dušu ministra pretsjednika u svoj njezinoj moralnoj veličini. Stolipin nije izgubio ni jedan čas hladnokrvnosti. Kokovcev, koji je bio tada ministar finansija, priča u svojim zapamćenjima da je došao nekoliko časaka iza atentata. Vila je bila skoro potpuno razrušena, pružali su prvu pomoć ranjenicima. Stolipin je bio u vrtu vile, bio je potpuno miran; lice i ruke bile su mu polivene od tinte — od eksplozije pala mu je tintarnica sa stola na lice. Stolipin još nije tačno poznavao stanje ranjene djece koja su upravo prevažana u bolnicu. On je ostao na mjestu atentata da

vodi istragu. Sutradan, Stolipin je kao obično pretsjedao ministarskom vijeću. Njegov rad na upravi nije prekinut nijedan čas i treba dodati da mu je moralni ugled neobično porastao. Ja se sjećam dobro kakav je dojam učinio na društvo ovaj atentat.

Predašnji su atentati terorista po općenitom mišljenju ruskog društva imali u sebi nešto junačkog. Terorist je u ime slobode revolverom ubijao pretstavnike tiranske vlade i sam je odmah od države bio ubijen. On se je, kao plemenita žrtva ljutskog ideala i osloboditelj, dragovoljno bacao u smrt. Takovo je osobito mišljenje bilo kod studenata. Ali ovaj put je dojam bio sasvim drukčiji. Veliki broj nevinih žrtava koje nijesu nosile nikakve lične odgovornosti za upravnu politiku dao je strašan izgled terorističkom atentatu. Junačko držanje Stolipinovo izazvalo je u društvu veliku naklonost prema njemu lično, ali i kao državniku. Tako je nastala temeljna promjena u duši naroda, u jesen 1906.

Pa ipak, druga Duma bila je još radikalnija nego prva. 16 marta 1907 dao je Stolipin izjavu kao ministar i najavio velike reforme na svima upravnim područjima. Na to je odgovorio pretstavnik socijalističke stranke, poslanik Zeretelli, rodom Kavkazac. Odgovor je bio odlučno negativan. Duma nije htjela nikakve saradnje sa vladom i navijestila joj je bezobzirnu borbu. Stolipin je uzeo još jedanput riječ i izrekao svoj poznati govor koji je završio ovim riječima: „Vi nas nećete moći zastrašiti". Te riječi nisu bile jednostavno hvastanje, nego iskreni poziv na otpor, upravljen svima onima koji su htjeli braniti Rusiju, njezinu nacionalnu prošlost i njezin ideal slavne budućnosti. Ovaj poziv nije htjela da razumije većina poslanika. Među 400 članova Dume bila je samo jedna skupina od kojih 30 poslanika nacionalista koji su potpomagali Stolipinovu vladu. Ali za njega je ipak bilo od velikog psihološkog značaja da je takvih poslanika uopće bilo. Ima u Rusiji dakle ljudi dobre volje. Trebalo je organizirati ove nacionalne snage i središte revolucionarnog pokreta, Dumu, promijeniti u izvor patriotskog i nacionalnog rada.

Da se to postigne, trebalo je provesti veliku promjenu, jer sa tadašnjom Dumom nije apsolutno moguće bilo raditi. Ona je u svojoj opoziciji iz dana u dan postajala sve agresivnijom.

Dva su događaja odlučila da je raspuštena druga Duma. U maju 1907 Duma je morala da raspravlja o proračunu ministra rata. Nakon izvještaja ministra rata, dobio je riječ poslanik Zuralov, rodom Kavkazac i član socijalističke stranke. Zuralov je, primitivan i surov čovjek, napao vojsku na najprostiji način i pozvao vojnike da se ne pokoravaju naredbama i svojim oficirima. Ministar rata tražio je zadovoljštinu uime vojske. Duma se tomu nije odazvala. Nekoliko dana kasnije drugi jedan događaj prekinuo je zadnje carevo kolebanje. Civilna je policija pretražila stan poslanika Ozola (rodom Letonca). Zatvoreno je

jedno dvadeset zavjerenika koji su vijećali o vojničkoj pobuni. Iz pohvatanih pisama bilo je jasno da je u tu stvar upletena cijela socijalistička stranka. Stolipin je tražio da Duma izruči 55 socijalističkih poslanika. Duma to nije htjela pa je raspuštena 3 jula 1907. Isti dan proglašena je neka promjena u zakonu o izborima. Ta je provedena na temelju iskustva dvaju zadnjih izbora: zaštićen je ruski elemenat u krajevima nastanjenim od drugog pučanstva; zaštićen je mali posjednik, itd.

Ta je promjena u izborima vrijeđala temeljne zakone koji su proglašeni 17 oktobra 1905. Ali šta je mogao činiti car? Bilo je jasno da nije bilo moguće sarađivati sa Dumom koja je izabrana po izbornom zakonu od 17 oktobra 1905. U isto vrijeme nije htio ni car, ni Stolipin da napuste samu misao narodnog pretstavništva.

Dakle, nije bilo drugog rješenja u tomu pitanju nego da se izmijeni izborni zakon. Tako je odlučio Stolipin i car potvrdio. Očekivanja su se vlade ispunila. Treća je Duma bila umjerena i sarađivala je lojalno sa vladom. Poslije 1907 vladao je mir u državi. Malo pomalo su zacijeljele rane od nesretnoga rata 1904 i naglo je raslo narodno blagostanje. Svagdje se je osjećala jaka ruka Stolipinova.

Je li car bio zadovoljan sa postignutim uspjesima? Po nekim se znakovima može razabrati da je bio, u dnu duše, nezadovoljan što „vlada", a ne „upravlja", jer je sva upravna vlast bila u rukama Stolipinovim.

Početkom 1910 Duma je prihvatila Stolipinov zakon po kojem su Rusi u Poljskoj dobili više prava na izborima nego Poljaci. Međutim je Državni savjet projekat novoga zakona zabacio. Stolipina je potpuno zbunila ova neočekivana opozicija. Nekoliko dana kasnije doznao je da je uzrokom njegovog neuspjeha bila spletka, tačno pripremljena. Vođe konservativne stranke, Durnovo i Trepov, bili su u privatnoj audijenciji kod cara i uvjerili ga da mjera koju Stolipin smišlja ne odgovara državnom interesu. Pošto ih je car ohrabrio, ova dvojica vođa konservativne stranke proveli su agitaciju među članovima Savjeta koji su radi toga glasali protiv Stolipinova prijedloga. Kad je doznao za okolnost kod glasanja, Stolipin je odlučio da dadne ostavku. Car ga je molio da ostane. Stolipin je stavio dva izvanredna uvjeta. On bi mogao ostati, rekao je, kad bi car dokinuo za dvije nedjelje dana zakonodavnu vlast Dume i Državnog savjeta i dekretom zaveo spomenuti zakon. Zatim bi se Trepov i Durnovo morali udaljiti iz Savjeta sve do slijedeće godine.

Car je uvjeravao Stolipina o svojoj naklonosti i obećao mu odgovoriti iza nekoliko dana. Uvjeti Stolipinovi činili su se caru, očito, odveć teški. On nije htio, bez sumnje, da se rastavi od svoga ministra pretsjednika. Ali s druge strane on nije mogao da nastupi protiv Durnova i Trepova koji su radili s njegovom privolom. Car je već pomišljao da primi ostavku Stolipinovu. Ali ga je molila cijela carska obitelj: njegova mati, stričevi, veliki

knez Nikola Nikolajevič, da zadrži Stolipina, pošto poto. Car je na koncu primio uvjete svoga ministra pretsjednika. Car se osjećao poniženim od njega i nije mu nigda oprostio ovaj neprijatni politički čin. Od početka 1910 car se je malo pomalo udaljio od Stolipina. Početkom 1911 car je pomišljao da njegovo mjesto ustupi drugoj političkoj ličnosti. Ali događaji su se brzo razvijali i konac Stolipinov bio je sasvim drukčiji.

U avgustu 1911 cijela carska obitelj i svi članovi vlade pošli su u Kijev, gdje je predviđen bio cio niz patriotskih manifestacija. Provincija je s oduševljenjem primila cara i njegovu obitelj. Za tih dana svečanosti Stolipin je imao sporednu ulogu i osjećao se i zapuštenim. Manifestacije su imale dinastijski značaj, uz autokratsku vlast vlada je bila nešto sporedno.

Ali su znali i neprijatelji Stolipinovi da je to tašto obmanjivanje i da Stolipin vodi državne poslove određenim smjerom.

Proučavajući konačne uzroke revolucionarnog pokreta Stolipin je zapazio da je među revolucionarcima bilo više Židova; da je skoro sva opoziciona štampa bila u njihovim rukama. To mu je zapažanje bilo dovoljno da zapodjene borbu protiv židovskog uticaja. Smišljao je mjere kojim bi oslabio ulogu židovskog kapitala. Glasovi su kolali o tim namjerama Stolipinovim i znatan broj Židova bio je uznemiren. Jedan od njih, advokat Mordka Bogrov, rodom iz Kijeva, odluči da ukloni tu pogibelj od svojih i da ubije Stolipina. Držanje glavnog upravnika tajne policije, generala Kurlova, bilo je također vrlo sumnjivo. Nije preduzeo skoro nikakve mjere nadzora i opreznosti. Mordka Bogrov dobio je tako dozvolu da unide u kazalište, 1 septembra, na svečanost koja je caru priređena. Carska obitelj zauzela je ložu pred pozornicom. Stolipin i ministri sjedili su u prvom redu na stolicama. Između čina Mordka Bogrov pođe prema Stolipinu, primakne se i opali dva hica iz revolvera. Premda je smrtno ranjen, Stolipin je sačuvao svoju običnu hladnokrvnost. Okrećući se prema carskoj loži prekriži se: njegov zadnji čin bio je tako čin vjernika i vjernog monarhiste. Njegova smrtna borba trajala je četiri dana; njegove muke bile su strašne. Metak mu je bio probio jetra i liječnici nijesu imali nikakve nade; ali snažni tjelesni ustroj Stolipinov produžio je borbu protiv smrti četiri dana „Živci nijesu mogli da podnesu strašno njegovo hroptanje dok je umirao, čulo se je i izvan bolnice“ kaže ministar Kokovcev u svojim memoarima.

Tako je poginuo najveći ministar cara Nikole II. Njegova zasluga stoji najprije u tome što se je odvažno borio protiv revolucije; što je shvatio kako treba organizirati narodni otpor protiv nevolje koja je trla rusku državu; što je napokon zaveo veliku zemljoradničku reformu. Ukratko, on je osigurao tradicionalnoj monarhiji mirni opstanak za više godina. Udovica Stolipinova upravila je caru, kada je došao da se pokloni smrtnim ostacima svojega ministra, ove riječi: „Gospodaru, još u Rusiji imade ljudi koji žrtvuju svoj život za svoga cara“. Kako

smo vidjeli, ona je imala potpuno pravo kada je to rekla. Kako se je držao car prema smrti svoga ministra pretsjednika?

Mi se tičemo ovdje najsumnjivijeg časa u vladalačkom radu carevu.

Kako sam već rekao, mjeseci prije atentata u Kijevu bili su pomračeni jakom antipatijom carevom prema Stolipinu. Na tu se je antipatiju moralo zaboraviti u tragični čas atentata. Ali je bilo drukčije. Iznosim događaje. Držana je svečana služba Božja u katedrali za ozdravljenje ranjenika. Ni car, ni članovi carske obitelji nijesu prisustvovali službi. Sutradan iza atentata car je ostavio Kijev i otišao u okolicu na vojničke manevre i vratio se u Kijev nekoliko sati iza smrti Stolipinove. Iz Kijeva je otišao na Krim na sam dan smrti. Ne da se razjasniti ovo ravnodušno držanje carevo prema ubistvu jakog branitelja monarhiskog principa: čini se da je to toliko koliko i nezahvalnost prema onomu koji je dao svoj život za svoju domovinu i svoga cara.

Nasljednik Stolipinov bio je ministar finansija, Kokovcev. On je nastavio politiku Stolipinovu, ali u granicama. U Rusiji je vladao mir do 1914, i narodno blagostanje bivalo je sve veće i veće.

Liberalna opozicija koja je bila tako agresivna kritičnih godina 1904—1906 umirila se je i postala više ili manje „opozicijom Njegovog Veličanstva“ tj. lojalnom opozicijom. Rad slobodnih zidara nije se očitovao u nikakvom činu vidljivog napadaja. Nije se isticao kakvim znatnim činom u godinama prije svjetskog rata niti rad dviju ljevičarskih stranaka, to jest socijalističko-marksističke i „revolucionarne“.

Borba se je vodila u uskom okviru legalnog područja, na sjednicama Dume i u štampi. Uoči svjetskog rata bilo se je skoro zaboravilo na krvave bune prve ruske revolucije.

Ja sam dosada proučavao vladalački rad carev u borbi protiv revolucije kritične godine 1904 pa dalje. Sad ćemo vidjeti šta se je događalo u to doba s onu stranu barikada.

AZEV I RAD SOCIJALISTIČKO-REVOLUCIONARNE STRANKE (1899—1908)

Bio je čudan razgovor, 8 septembra 1908, u vagonu prvoga razreda u brzom vozu koji je iz Kölna išao ravno prema ruskoj granici. Razgovarali su Vladimir Burcev i Aleksej Lopukin. Prvi je poznati revolucionarac, drugi upravnik državne policije u miru. Poznavali su se od dugo vremena.

Burcev nije bio aktivni revolucionarac, ali se je zanimao revolucionarnim pokretom. 1906 uređivao je u Petrogradu historijski list „Prošlost“. Koji puta se obraćao na Lopukina za razne pojedinosti iz povijesti revolucije. Ali današnji razgovor dvojice putnika nije se ticao prošlosti; naprotiv, njih je zani-

malo nešto savremeno. Burcev, koji je znao za put Lopukinov, upotrebio je priliku da se razgovori u četiri oka. Želio je da dozna od Lopukina da li je, kao što je on sumnjao, voda juršnih odreda revolucionarne stranke, inženjer Azev, u isto vrijeme agent državne policije. Lopukin je znao tačno da je Azev plaćeni izazivač. Ali nije znao i tada je čuo od Burceva da je Azev igrao dvostruku ulogu, i to ga je zaprepastilo. Da je izdavao ne samo teroriste i izručivao ih policiji, nego da je u isto vrijeme organizovao političke atentate, od kojih su dva zadnja stajali Lopukina karijere: umorstvo ministra Plehvea, koji ga je štitio, i velikog kneza Sergija, strica careva, iza čega je Lopukin otstupio sa položaja glavnog upravnika državne policije.

Ovo očitovanje o dvojakoj ulozi Azeva zbunilo je Lopukina, i priznao je Burcevu da je Azev policijski agent. To je značilo konac ovoga izdajice, koji se s pravom smatra najvećim izdajicom u svim revolucionarnim pokretima cijeloga svijeta. Pogledajmo izdaja kobni rad Azeva!

Evno Azev rodio se je 1869, u malenom selu Liskovo, u guberniji Grodno. Njegov otac, rodom Židov, bio je siromašni krojač. Obitelj Azeva bila je brojna i živjela je godinama u bijedi. Otac se na koncu odluči da napusti Liskovo i ide u Rostov na Donu, bogatu trgovačku luku na Azovskom Moru. Otac je trgovao i makar da je trajno bio siromašan, spremio je svoga sina Evna u gimnaziju. Evno svrši srednjoškolske nauke 1890. U školi je već sudjelovao u revolucionarnom radu pohađajući sastanke ilegalne opozicije. Kada je, 1892, bilo zatvoreno više njegovih političkih prijatelja, Azev se uznemiri i htjedne doći na sigurno tlo, to jest pobjeći u inozemstvo. Ali gdje će naći potreban novac za puta? Preduzeo je kao povjerenik da isporuči na račun nekog trgovca naveliko znatnu količinu maslaca. Dobio je tako 800 rubalja i s tim novcem koji nije povratio pravom vlasniku prijeđe preko granice. Ode u Njemačku, u Karlsruhe, i upiše se u politehničku školu u tom mjestu. 800 rubalja brzo se potroši, trebalo je tražiti drugih sretstava za opstanak. 4 aprila 1893 Azev napiše prvi svoj izvještaj državnoj policiji u Petrogradu javljajući u pojedinosti sve što je znao o radu Rusa revolucionaraca u inozemstvu. U istom pismu ponudi policiji da će je ubuduće redovno informirati i zatraži za svoje usluge mjesečnu plaću od 50 rubalja.

Dvije godine kasnije Azev svrši svoje elektrotehničke studije i u isto vrijeme osigura svoj položaj među revolucionarcima. Ovi su u to vrijeme bili slabo organizirani, nijesu imali jednog središta, nego su postojale njihove izolirane skupine. Jedna od tih bilo je „Udruženje revolucionaraca u inozemstvu", komu je glavno sjedište bilo u Bernu, u Švajcarsoj. Azev je posjećivao ruske revolucionarce u Bernu i stupio u vezu s njihovim vođama (s bračnim parom Jitlovski). U oktobru 1899 Azev se povrati u Rusiju noseći u džepu preporučno pismo od glavnog upravnika državne policije namijenjeno upravniku policije u Moskvi, Zuhatovu; on je imao i drugo preporučno pismo kojim su ga spomenuti Jitlovski preporučivali svojim političkim prijateljima u Moskvi. Tako su u Moskvi Azeva primili s istim povjerenjem revolucionarci i upravnik policije.

Ljevičarske stranke u to vrijeme dijelile su se na dvije skupine. **Socijaldemokrati** su htjeli socijalnu revoluciju i u proletarijatu su vidjeli svoju vojsku. Ova je vojska, prema nauci Karla Marksa, morala osigurati revoluciju proletarijata u budućnosti.

Socijalisti revolucionarci nijesu htjeli da čekaju nesigurne budućnosti. Htjeli su revoluciju odmah, ideal im je bio demokracija. Računali su po seljacima doći do vlasti, a nijesu bili neprijatelji buržoazije. Nijesu htjeli revoluciju masa nego su do cilja mislili doći terorom na pojednim licima. Azev se je priključio ovoj zadnjoj stranci.

U svojem revolucionarnom radu Azev je zagovarao teror s krajnjom odlučnošću. Kao policijski agent nije se ograničio na mjesečne izvještaje, nego je radio kao plaćeni izazivač. On je nagovarao revolucionarce na pothvate koji su im morali škoditi. Tako je pomagao da se osnuje potajna tiskara gdje bi se mimo dozvole štampao list: „Revolucionarna Rusija". Dva poznata pisca preuzela su upravu lista: Pešeknonov i Mjakotin. Azev je nabavio tiskarski stroj; nije rekao svojim prijateljima revolucionarcima da taj stroj potječe od policije. Tiskara je spočetka smještena u Finskoj. Ali Azev nagovori svoje prijatelje da je prenesu u Sibiriju, u Tomsk. U septembru 1901 tajna tiskara se smjesti u Tomsku. Jedva je bila postavljena, kad je „otkrije" policija, koja je, dobro obavještena od Azeva, već unaprijed tačno znala kako će se događaj razviti. Zatvoreni su svi zavjerenici koji su došli u Tomsk. Njihovi sudrugovi, koji su bili ostali u Moskvi, bili su sigurni da se približuje čas kad će i sami dospjeti u zatvor. Njihov vođa Argunov htio je da spasi barem organizaciju povjerivši je sigurnoj osobi u koju ni policija nije sumnjala. Izabrao je Azeva.

Početkom 1901 Argunov uputi Azeva u sve pojedinosti revolucionarne organizacije u Rusiji i u inozemstvu. Tako obavješten o stvari Azev otputuje u inozemstvo uz privolu Zuhatova. Njegove usluge policija je dobro plaćala: dobio je neobičnu povišicu plaće: mjesečno 500 rubalja. Prije nego što je Azev otputovao, policija je zatvorila Argunova.

Policaja je predložila Azevu neka sve revolucionarne skupine okupi u jednu dobro disciplinovanu i ujedinjenu stranku. Jasno je, do čega je bilo stalo policiji: lakše joj je bilo nadzirati rad revolucionarne stranke, nego više manjih skupina, koje su mogle da umaknu nadzoru policijskih organa.

Uistinu je provedena centralna revolucionarna organizacija početkom 1902, nazvana socijalističko-revolucionarnom. Ali posljedica je bila sasvim drukčija nego što je policija očekivala. Centralna organizacija ujedinila je više ljudi i žena iste volje

i istoga duha. Revolucionarna je aktivnost brzo porasla. Ko su bili vode nove stranke?

Spominjem najprije ime Viktora Černova. 1902 on je bio još vrlo mlad, ali je bio dobro poznat među revolucionarcima kao njihov glavni ideolog, koji je zastupao njihove ideje u literaturi.

Praktični revolucionarac, zgodni organizator terorističkih atentata, bio je Geršuni. Njegovo pravo ime bilo je Geršun, ali kako mu je ono odavalo židovsko podrijetlo, dodao je i, pa se je tako činilo da mu je ime talijansko. Uz njega treba staviti g-đu Breško-Breškovsku. Po rodu je ruska plemkinja, ostavila je svoga muža i potpuno se predala revolucionarnom radu. Stranka je postupala ovako: gđa Breškovska putovala je po Rusiji, posvuda; ali osobito tamo gdje su bile visoke škole. Stupala je u vezi sa studentima i oduševljavala ih za revolucionarni pokret, propovijedala je terorističke napadaje na pojedina lica. Odmah iza gđe Breškovske dolazio bi Geršuni da posjeti ista mjesta. On je već unaprijed poznavao, pošto bi mu gđa Breškovska saopćila, adrese onih koji su sa pokretom simpatisali. Njegov je posao bio da među mladim ljudima izabere one koji bi mogli izvesti terorističke čine. Nakon izbora kada bi atentat organizovao, Geršuni bi umakao u inozemstvo.

Četvrti član votstva u to doba bio je Goc, sin nekoga Židova tvorničara u Moskvi. Goc je bio blagajnik organizacije. U stranci je vrijedilo načelo, da atentat stoji mnogo novca. Taj je novac bogato davao blagajnik; drugi je princip bio da se nikada ne polaže račun za izdane svote. Zapamtimo to: po tim principima bilo je Azevu moguće da stekne neobično bogatstvo, kako ćemo kasnije vidjeti.

Znatna je uloga bila gđe Breškovske. Ona je stvarala romantičnu atmosferu oko strašnih terorističkih čina: ona je bez oklijevanja napravila križ na onima koje je Geršuni odredio da izvrše umorstvo što su ga teroristi unaprijed smislili; ona je primala u zagrljaj s poštovanjem onoga koji bi uspio da pobjegne u inozemstvo izvršivši atentat. Kerenski je, 1917, gđi Breškovski dao časni naziv „bake ruske revolucije". Priznati treba da je u istinu zaslužna.

Centralni odbor stanke uvijek se je nalazio u inozemstvu. Ali gđa Breškovska i Geršuni putovali su često po Rusiji. Jedno i drugo policija je nekoliko puta zatvorila i dovela pred sud. Policija je mogla dokazati da su članovi centralnog revolucionarnog odbora. Ali je stranka dobro poznavala ruske zakone: siromašni mladi ljudi, koji su izvršivali atentate i bili puko oruđe u rukama Centralnog odbora, često su osuđivani na smrt. Geršuni i Breškovska, koji nijedanput nijesu bili kompromitirani u samoj aferi, bili bi osuđeni na zatvor ili izgnanstvo u Sibiriju. Kako je stranka raspolagala ogromnim svotama, svaki put bi im uspjelo da pobjegnu. I posao je počeo ponovno.

Odakle novac kojim je stranka obilno raspolagala? Teško

je to pitanje riješiti. Dolazio je iz inozemstva; među drugim spominju banku Shiffer-a, američkog milijunera. Ali su znatne svote davali i ruski kapitalisti. Nije moguće shvatiti zašto su to činili. Kada je revolucija pobijedila, uništila je sve one koji su dali svoj kapital za njezinu pobjedu. Bilo što bilo, revolucionarska kasa bila je puna od 1902—1907. Ovaj je novac zaveo Azeva. Pridružio se je Geršuniju; postali su intimni prijatelji. Jedan i drugi propovijedali su teror; jedan i drugi bili su Židovi. Geršuni je mrzio cijeli tadašnji poredak u Rusiji. Azev je ljubio samo novac. Ali se je znao pričinjavati da je osvjedočeni terorist. U januaru 1902 Azev saopći policiji da će Geršuni doći u Rusiju da organizira jedan važan teroristički napadaj. Ipak je savjetovao policiji da ga zatvori istom kada prođe Rusijom da se mogu pohvatati i svi njegovi sukrivci. Policija je primila tu osnovu. Čim je stupio na ruski teritorij, Geršuni se ukrije policiji. Na teritoriji Finske, blizu Petrograda, spremi atentat protiv ministra unutarnjih djela, Sipjagina, i izabere mladoga studenta univerziteta iz Kijeva, Balmašova da ga izvede. Balmašov otide 15 aprila 1902 iz Finske u Petrograd. Tamo unide u Ministarstvo unutarnjih djela u svečanoj uniformi poručnika i pretstavi se kao pobočnik velikoga kneza Sergija sa posebnom misijom kod ministra Sipjagina. On se začudi toj tajanstvenoj misiji, ali naredi da upuste Balmašova. Ovaj se približi, preda ministru zapečaćenu kuvertu gdje je bila smrtna osuda što ju je protiv ministra izrekao Centralni odbor revolucionarne stranke i ubije Sipjagina sa dva hica iz revolvera. Balmašov je pogubljen 16 maja 1902.

Geršuni pobjegne u inozemstvo. Dočekan je s oduševljenjem od svih članova Centralnog odbora, a osobito od Azeva. Smrt Sipjaginova učinila je na njega silan dojam. Dakle, mislio je on, policija nije svemoćna: nju može čovjek prevariti. Kasa je revulucionarne stranke punija, više novca troše teroristi nego policija. Azev se nije odrekao svoga zanimanja plaćenog izazivača, ali je u isto vrijeme radio za revolucionarce, smišljajući i izvodeći terorističke čine. Dvostruka uloga Azeva trajala je više od šest godina. Brzo je postao pročelnikom egzekutivnog odbora terorista mjesto Geršunija koji je bio zatvoren iza atentata na upravitelja Ufe, generala Bogdanoviča.

Prvi čin novog pročelnika terorista bio je atentat na ministra unutarnjih djela, Plehvea, kojega je ubio student Sazonov 28 jula 1904. Središnja uprava stranke u to vrijeme bila je u Genevi. 28 jula naveče sabrali su se članovi stranke da raspravljaju o dnevnim događajima. Najedanput stigne vijest da je Plehve poginuo. „Veselju nije bilo kraja; više ljudi i žena imalo je živčani napad. Drugi su se grlili; svi su vikali i pjevali". Tako piše u svojim zapamćenjima terorist Bledov. Azev je postao idolom stranke. Kasa mu je bila otvorena. Brzo on spremi drugi atentat: student Kaljajev ubije 17 februara 1905 velikog kneza Sergija.

U isto vrijeme Azev javi policiji cijeli niz strašnih terorista: prijavljeni su Suljaticki i Silberberg i pogubljeni, 29 jula 1907 prijavljeni su Naumov, Nikitenko, Linjavski i pogubljeni 3 septembra 1907. Neću da spominjem drugih imena revolucionaraca terorista koje je policiji prijavio Azev. Najvažnije je da je Azev igrao dvostruku ulogu: kao plaćeni izazivač i u isto vrijeme kao pročelnik egzekutivnog odbora terorista.

Varka je otkrivena 1908 i tad je Azeva nestalo u inozemstvu. Stanovao je u Berlinu, pod imenom njemačkog trgovca Neumayera, sve do svoje smrti 1916. Novac koji je na onaj način zgrnuo procijenio je pisac terorističkog pokreta, Nikolajevski, na 20,000.000 današnjih francuskih franaka. To je svota koju je uštedio; primjećujem da je predašnjih godina, ne štedeći, mnogo trošio. Ove znatne svote dobio je iz kase revolucionarne stranke; plaća koju je primao od policije nije iznosila više od 500 rubalja (1500 franaka) mjesečno, a on je trošio mnogo više; dakle, njegov ogromni imetak potječe od revolucionarne stranke.

Znatnu je ulogu imala ova stranka u revolucionarnom pokretu od 1902—1906; ona skoro ništa nije značila kada je Burcev došao do skandaloznog otkrića, da je jedan od glavnih vođa stranke, Azev, dvojaku ulogu igrao.

Sada ćemo govoriti o drugoj ljevičarskoj stranci, o boljševičkoj, kojoj je vođa bio Lenjin Uljanov.

VLADIMIR LENJIN

Velikoj ruskoj revoluciji čovjek može naći koliko hoće uzroka, ali su dva fakta očevidna: bez boljševičke stranke ne bi bila uspjela komunistička revolucija u oktobru 1917, niti bi bila postojala boljševička stranka bez rada jednoga čovjeka: Vladimira Ilijića Uljanova, koji je kasnije poznat pod pseudonimom Lenjin.

Sami boljševici, usprkos njihovoj nauci koja promatra povijest kao posljedicu ekonomske evolucije i tumače je uzrocima općeg značenja, priznaju historijsku važnost Lenjinovu i čine pravi kult njemu u čast. Mi koji priznajemo da je volja slobodna, to jest, da svaka volja bira izmedu dobra i zla skloni smo da priznamo ovoj ličnosti znatnu historijsku važnost.

Vladimir Uljanov, budući Lenjin, rodio se je 23 aprila 1870 u gradu Simbirsku. Njegov otac bio je visoki činovnik, upravitelj osnovnih škola u pokrajini Simbirsk. Njegova je dužnost bila da upravlja, organizira i osniva pučke škole u gradovima i selima u ovoj pokrajini. Kako je uprava intenzivno radila na podizanju opće prosvjete, vidimo odatle što je Uljanov otac sam osnovao 400 novih škola sa više od 20.000 učenika. Kao činovnik mogao je Uljanov da živi udobno, 1878 kupio je i kuću u Simbirsku. Ovo veli Ana Elizarova, rođena Uljanov, sestra Lenjinova, o toj kupovini svoga oca: „Otac je kupio u ovo vrijeme kuću u Moskovskoj ulici gdje je naša obitelj boravila do 1887. Okolo kuće bilo je maleno dvorište, obraslo travom, koje je prelazilo u dosta veliku bašču. Ona je bila nedavno zasađena, većinu stabala činile su voćke. Naš posjed obuhvatao je cijeli jedan otsječak zemljišta i kroz vrata u dvorištu moglo se je izaći u drugu ulicu, Pokrova. Lijepi cvjetnjak koji je njegovala moja mati, mnogo voća i jagoda i prigoda da se čovjek kupa u rijeci Svijagi činili su prijatnim boravak u našem posjedu i u ljetu."

Uljanov, otac postao je državnim savjetnikom. Mi znademo malo o djetinjstvu Lenjinovu, i malo ima važnih zgoda iz vremena kada je učio gimnaziju. On je radio marljivo i svršio je svoje gimnazijske nauke kao najbolji đak u razredu. Čim se je u školi osobito zanimao, za čim je težio? Čini se, samo tim čim se mladi čovjek u to doba zanima, i Lenjin se u tome nije razlikovao od svojih drugova. Ali tragični događaj 1887 naglo je izmijenio njegov život: smrtna kazna njegovog starijeg brata, Aleksandra Uljanova. Da se razumije život Vladimira Lenjina iza ovoga događaja i njegov revolucionarni rad, trebamo reći nekoliko riječi o životu i smrti bratovoj.

Aleksandar Uljanov, rođen u Nižnjem Novgorodu 1866, bio je stariji sin njegove preuzvišenosti, Ilije Uljanova. Proveo je devet godina u gimnaziji u Simbirsku. Gdje je dobio prve upute koje su ga učinile revolucionarcem? U očinskoj kući ne.

Ana Elizarova priča u svojim memoarima o obiteljskom životu Uljanovih. Mi doznajemo od nje da je Uljanov, otac bio vrlo pobožan. U političkom pogledu bio je uvjereni monarhista. Njegova kći priča s kakovom je uzbuđenosti najavio svojoj djeci smrt cara Aleksandra II, kojega su ubili teroristi. Uljanov je jako osuđivao ovo umorstvo i rekao je svojoj djeci kako je to strašan i bezuman čin.

Bog ga je sačuvao od tuge da ne čuje da je njegov stariji sin, nekoliko vremena kasnije, postao najtvrdokorniji revolucionarac. Ilija Uljanov umro je 1886.

Njegova žena, Marija Aleksandrovna Blanka[1]) bila je kći jednog liječnika. Njezina je naobrazba bila površna, pošto u školu uopće nije išla. Ipak je umiela svirati na klaviru i znala nešto francuski i njemački. Kao žena više ili manje prosječne duševne sposobnosti nije mogla odlučno uticati na moralni razvoj svoje djece. Nihilističke i revolucionarne ideje kod njih došle su izvana, u gimnaziji je naučio Aleksandar Uljanov mrziti i rušiti. Direktor gimnazije bio je Teodor Kerenski.

Sin Kerenskoga, Aleksandar, postao je kasnije advokat, zatim revolucionarac i pretsjednik privremene vlade iza revolucije u februaru 1917. Stoga se može misliti da direktor gimnazije, otac Kerenskoga, nije mogao svojim učenicima da

[1]) Ime Blanka nije rusko: njemačko je ili židovsko.

dadne ni moralnih ni religioznih principa; radi toga je Aleksandar Uljanov u školi postao ateistom i pokazivao naročitu ljubav za revolucionarne pisce kakav je bio Pisarev. U 16 godini već je duboko u duši mrzio tadašnju političku upravu i postao neprijateljem apsolutističke monarhije.

Da reknemo nekoliko riječi o pokretu protiv monarhije u Rusiji. Apsolutna monarhija nastala je ovdje u istim prilikama u kojim u Francuskoj, za vladara kakav je bio Ljudevit XI, za borbe vladareve protiv neprijatelja države. Pogibao koja je prijetila narodnom opstanku okupila je oko vladara, cara, sve društvene snage. Početkom 19 stoljeća rusko je carstvo svladalo svoje neprijatelje pa više nije bilo razloga da monarh ima neograničenu vlast, trebalo ju je stegnuti. Ali taj politički problem nije bio jednostavan, bio je spojen sa socijalnim: devet desetina pučanstva je robovalo. Tom kompliciranošću političkog problema tumači se zašto se je u Rusiji apsolutna vlast monarha vrlo sporo stezala, sporije nego što su željeli mladi entuzijasti koncem XIX stoljeća, među kojima se je nalazio Aleksandar Uljanov. Šta je bilo njihovim političkim idealom? Aleksandar Uljanov označuje to kao skupinu liberalnih i demokratskih ideja. Za tim je težio mladi Uljanov kada je dovršavao gimnazijske nauke. U to vrijeme još nije bio aktivni revolucionarac. To je postao malo kasnije, kao student na univerzitetu u Petrogradu. Toj evoluciji treba tražiti razlog u općim i posebnim prilikama u isto vrijeme.

Mladi ruski studenti uvijek su se zanimali političkim pitanjima radi dviju posebnih okolnosti u Rusiji. Većina je studenata dolazila iz provincije na univerzitet u Moskvi i Petrogradu. Oni su radi velikih udaljenosti u Rusiji dugo vremena boravili izvan obitelji. Ova je mladež lako primala sve ekstremne političke i socijalne nauke, kad nije bila pod uticajem obitelji.

Na drugom mjestu, mladi su se Rusi intelektualno brže razvijali nego mladež na Zapadu, uostalom, na štetu solidnosti njihovog razvoja. Napokon, Aleksandar Uljanov imao je nekih osebina koje su ga povukle na zločin. Bio je čvrsta značaja i nije poznavao kolebanja kakve osjetljive i sentimentalne duše.

Prve tri godine Aleksandar Uljanov zanimao se je samo svojim univerzitetskim studijem. Ali malo pomalo došao je pod uticaj svojih drugova koji su bili u potajnim revolucionarnim udruženjima. Spočetka nije bio u njihovim organizacijama. Kad su ga pozivali da stupi unutra, Aleksandar Uljanov je odgovarao: „Neću stupiti u nijedno vaše društvo, jer još nijesam riješio sva politička i socijalna pitanja koja čine revolucionarni problem. To su pitanja vrlo zamršena. Jasno je da ih čovjek odmah ne može riješiti, ali je isto tako jasno da je bezumno, da je to i zločin nešto raditi prije nego se zna šta domovini treba. Smiješno je da neko hoće da bolesnika liječi, a nema liječničkog znanja; još je smješnije da hoće da liječi socijalna zla, a ne zna njihovih uzroka". Govorušin, jedan od najodlučnijih revolucionaraca, spominjući u svojim zapamćenjima ovaj odgovor Aleksandra Uljanova, drži da je potpuno neaktivan u političkim stvarima i sasvim predan znanju. Ali, 1886 on postane članom jednog tajnog udruženja. Možda se je osjetio slobodnijim iza smrti svoga oca koja pada uprav u ovu godinu. „Događaji će pokazati da li ja imam krivo ili ne" rekao je kad je postao članom ove revolucionarne organizacije. U novembru 1886 odluče studenti, po uputstvu tajnih udruženja, da manifestuju po petrogratskim ulicama. Policija ih ustavi, opkoli, zadrži tako dva sata i onda raspršì. Deset studenata je zatvoreno i zajedno sa 39 drugih protjerano u njihova rodna mjesta Ove su mjere razdražile većinu studenata. Raspravljali su čim da odgovore na njih. Neki predlože da se izvede atentat na upravnika policije, Greser-a, a najodlučniji, na samoga cara Aleksandra III. Atentat je brižno pripremljen. Među zavjerenicima Uljanov je igrao vrlo važnu ulogu, pripremio je bombe. Atentat je imao biti 1 marta 1887, ali su zavjerenici pohvatani s bombama u ruci, na Nevskom prospektu, na Elizijskim poljanama u Petrogradu.

Vijest da je zatvoren Aleksandar Uljanov iznenadila je članove njegove obitelji. Njegova mati otide u Petrograd i činila je sve moguće da spasi sina. Nekoliko se je puta s njime razgovarala. Spasiti ga nije mogla. Po sutskim indicijama i priznanju samog Aleksandra Uljanova nije bilo nikako sumnje da je među mladim revolucionarcima on bio najžešći, da je odobravao umorstvo cara i aktivno sudjelovao u pripremi. Zavjerenici su osuđeni, 14 između na smrt. Devetoricu manje krivih car je pomilovao. Koji su pripremali bombe i određeni da ih bace pod carevu kočiju obješeni su, to su bili: Andrejuškin, Generalov, Osipanov, Sevirev i Aleksandar Uljanov. Smrtna kazna je ovršena 8 maja 1887.

Uljanov je pokazivao za cijelo vrijeme rasprave veliku čvrstoću značaja; na njemu se nije mogla vidjeti niti jedan čas slabost, niti iza sutske presude kojom je osuđen na smrt. Za sastanka s materom Aleksandar Uljanov bi zadržao značajnu hladnokrvnost. Ti su sastanci držani u sasvim povoljnim okolnostima po optuženog. Državni odvjetnik Knjazev nije se obazirao ni na kakve formalnosti i mati i sin sastajali su se u jednoj sobi, daleko od tamnice. Kod tih sastanaka bio je prisutan jedino Knjazev. Na jednom od zadnjih sastanaka mati zapita sina da li ima kakvu želju da kaže. Odgovorio je da nema, ali iza premišljanja reče da bi želio imati pjesme Heinea, glasovitog njemačkog pjesnika, revolucionarca.

Djela Heineova bila su zabranjena u Rusiji i gospoda Uljanova se je bojala da ispuni želju svoga sina. Tada se umiješa u razgovor sam državni odvjetnik Knjazev i obeća da će naći djelo. Iza razgovora Knjazev otide u knjižaru Mellier, kupi knjigu i donese je Aleksandru Uljanovu. Sestra Lenjinova, gospođa Elizarova, koja priča ovu zgodu u svojim zapamćenjima dodaje

da je osoblje u tamnici vrlo pazilo na želje uznika. Ona spominje nadzornika tamnice Erofejeva kao čovjeka dobra i simpatična; slično govori i o tamničkom liječniku i o drugima.

Svi su nastojali da ublaže veliku tugu članova obitelji optuženika i ovima samim da olakšaju tešku sudbinu.

Povratimo se Vladimiru Uljanovu! Kakav je osjećaj kod njega izazvala smrtna kazna njegovog starijeg brata? Služkinja koja je služila kod obitelji Uljanova, Marija Pavlova, sačuvala je o tome pouzdanu uspomenu. Kada je stigla vijest u kuću Uljanovih da je smrtna kazna izvršena, svi su članovi obitelji počeli da jecaju. Jedini Vladimir bio je neosjetljiv. Kada ga je služkinja upitala za uzrok tomu, rekao je: „Šta koristi jecati, to ništa ne pomaže, ja ga moram osvetiti".

Sav kasniji rad Vladimira Uljanova tumači se ovom izjavom u maju 1887. Lenjinov boljševički biograf, Jaroslavski-Gobbelmann, istoga je mišljenja. Kaže: „Otada je mladi Vladimir Uljanov neprestano mislio kako da uništi prokletu upravu." Nauka o socijalnoj osveti, o osveti proletarijata, koja spada u temeljnu nauku Lenjinovu, lična je osveta. To ćemo vidjeti kasnije. Pogledajmo sada kako se je Lenjin razvijao kao revolucionarac!

Godine 1887 Vladimir Uljanov završio je gimnazijske nauke. Direktor gimnazije, Kerenski, dao mu je najbolju svjedodžbu, da je „religiozan i lojalan". Svjedodžba nije bila ispravna: Vladimir Lenjin već je bio ateist i osvjedočeni revolucionarac. Ali mu je ona otvorila vrata univerziteta. Upisao se je na filizofijski fakultet u Kazanju.

Šta je radio na univerzitetu? Čim je došao, dao se je sav na revolucionarni rad. 4 decembra 1887 bile su bune na univerzitetu; Uljanov je bio među onima koji su ih priredili. 40 studenata je zatvoreno. Mati Vladimira Uljanova požalila se je kod uprave univerziteta. Rečeno joj je da je Vladimir Uljanov bio među manifestantima u prvim redovima i da se je šakom prijetio samom rektoru. Policijski nadzornik vidjevši da je Uljanov vrlo mlad kušao je da ga umiri: „Šta hoćete vi, gospodine, i protiv čega se vi bunite: vi udarate glavom o zid tvrđave." „Da", rekao je Uljanov, „ali je taj zid truo; treba samo uprijeti da padne." Ovaj odgovor bio je dokazom da vlast pred sobom ima ogorčenog revolucionarca. Vladimiru Uljanovu zabranjen je boravak u Kazanju i otišao je svome ujaku na imanje Kokuškino, daleko kojih 40 kilometara od Kazanja. Njegova sestra Ana, pošto je bila umiješana u atentat na cara, osuđena je u isto vrijeme na progonstvo u Sibiriju. Ali je pomilovana i poslana na isto Kokuškino. „Proveli smo jednu zimu u skoro potpunoj samoći", kaže Ana Uljanova. U jesen 1888 dobili su dozvolu brat i sestra da mogu doći u Kazanj i nastaviti svoje studije. U to je vrijeme Vladimir Uljanov počeo da proučaje spise Karla Marksa. Oduševili su ga. Karlo Marks pokazao mu je način i sretstva da sruši red koji postoji. Otada je revolucija proletarijata postala njegovom fiksnom idejom. Sve nastojanje otada mladog Uljanova ide zatim kako da se provede diktatura proletarijata kojega vodi mržnja na društveni uređaj. Pomoću proletarijata bit će oborena monarhija i tako na sjajan način osvećen njegov brat. On je proučio teoriju Marksovu u pojedinostima i u isto vrijeme radio kao revolucionarac urotnik. Brzo je postao važnom i najaktivnijom ličnošću među ruskim socijalistima.

Godine 1891 doktorirao je iz prava. Ali nastupio nije nikada kao advokat. Svu je svoju snagu upotrebio da provede revoluciju. U tom razornom poslu Uljanov nije bio sam. Bilo bi pretjerano govoriti o općem nezadovoljstvu u to vrijeme; revolucionaraca je bilo vrlo malo, ali su se među sobom poznavali i bili dobro organizirani. Tajnih udruženja bilo je u Petrogradu, Moskvi i u nekim drugim gradovima. Vladimir Uljanov je bio posvuda poznat i stupio je u vezu sa svim revolucionarcima. Iz koje su sredine poticali buntovnici? Mnogo ih je bilo iz redova plemstva, drugi su pripadali visokoj buržoaziji. Vladimir Uljanov je bio činovničko dijete, Nadežda Krupska, njegova buduća žena, kći jednog oficira.

1895 Vladimir Uljanov dobije dozvolu da može poći u inozemstvo. Otišao je u Švajcarsku gdje je bilo središte prvih ruskih marksista. Među njima je bilo udruženje pod imenom „Radničkog oslobođenja"; vođe su bili Georgij Plehanov i Pavao Axelrod. Mladi Uljanov učinio je ugodan dojam na vođe revolucionarnog pokreta. Pavao Axelrod kaže ukratko o tome ovo: „Dosada nijesmo imali u Rusiji osobe koja je u sebi ujedinjavala marksističkog teoretika i praktičnog revolucionarca. Sad ga imamo, to je Vladimir Uljanov, budući vođa proleterskog revolucionarnog pokreta". Axelrod je imao pravo.

Pogledajmo kako se je razvijao!

U septembru 1895 Uljanov se vrati iz inostranstva. Na granici prokrade se i donese u Petrograd važne stvari: brojna revolucionarna djela i jedan tipografski aparat (u to vrijeme zvao se je mineografom).

U jesen 1895 organizira potajnu stranku: „Ujedinjena proleterska borba" sa sjedištem u Petrogradu i podudruženjima u Moskvi, Vilni i u industrijskom centru — Orešovo — Zujevo. Ali je napokon pao policiji u oči revolucionarni rad Vladimira Uljanova. 8 decembra 1895 zatvoreni su Vladimir Uljanov, Nadežda Krupska i skoro svi članovi njihove organizacije.

Zanimljiv sud stiče čovjek o carskoj upravi kad pred očima ima način kako se je borila protiv revolucionaraca. Vidimo na naše iznenađenje da Vladimir Uljanov u tamnici bez teškoće radi za revoluciju. Navodim riječi Lenjinovog boljševičkog biografa: „Po svojoj sestri Ani u tamnici stupa u veze sa svojim političkim prijateljima. Šalje im potajno pisma, članke i proglase. Izrađuje i program naše stranke i piše brošuru „O štrajku".

Bio je veseo, kaže njegova sestra. I boljševici se dive nje-

govoj smjelosti. Meni se čini da je tu sasvim nešto drugo po srijedi. Lenjin je znao sasvim pouzdano da ništa ne prijeti njegovom životu i da je u tamnici posve siguran. Velika je razlika među revolucionarcima i carskom vlađom koju su napadali. Revolucionarci su se u svoje svrhe služili nezakonitim sretstvima. Bombe su, koje je pripremao Vladimirov brat, Aleksandar Uljanov, bile napunjene otrovanim kuglama. Vladimir Uljanov sam je varao agente na granici, falsifikovao svoje putne isprave da prevari policiju, itd. Dakle, za revolucionarce bila su sva sretstva dobra da se bore protiv vlasti i reda. A vlada se je branila po načelima pravde koja je okrivljenim revolucionarcima davala pravo da se brane i propisivala kaznu koja točno odgovara njihovom prekršaju. Revolucionarci su se uporno služili svim sretstvima obrane koja su im zakoni davali, oni isti koje su oni htjeli da unište.

29 januara 1897 osuđen je Vladimir Uljanov na tri godine progonstva u Sibiriji. Prije nego što je prognan, pušten je tri dana na slobodu koje je mogao provesti u svojoj obitelji. Otišao je u Sibiriju slobodno, kao običan putnik. U maju 1897 stigao je na određeno mjesto, u selo Šušensko, na obali velike rijeke Lene. U to vrijeme uzme ime Lenjin (to jest: da potječe sa područja Lene).

Zašto je Lenjin bio tako veseo i zadovoljan u zatvoru? Zašto je uzeo pseudonim Lenjin čim je stigao u Sibiriju? Pravi odgovor na ta pitanja dokazuje kako je Lenjin tašt bio.

Prije nego što je zatvoren, bio je prosti vojnik u revolucionarnom pokretu; postao je oficirom kada je dospio u zatvor, a iza progonstva u Sibiriju generalom. On je htio da to svako zna i da istakne svoju ulogu koje se je otsad smatrao dostojnim, uzeo je krivo ime Lenjin. Tim je htio da naglasi da je onaj koji nosi to ime politički prognanik, junak koji trpi za revoluciju i da po tome ima pravo da bude na čelu pokreta. Čim se je smjestio u Šušensku, došla je gđica Krupska. Ona je također bila zatvorena, osuđena da napusti Petrograd i nastani se u malenom mjestu na Uralu. Ali je ona izabrala selo Šušensko da tamo nađe Vladimira Lenjina koji je skoro postao njezinim mužem. Vrijeme progonstva Lenjin je upotrebio za literarni rad po kome je postao duhovnim vođom marksističkog pokreta u Rusiji. Njegovi članci sa potpisom: Lenjin, izlazili su u različitim časopisima: u „Novoj riječi", „Principima" itd.

U kakvim su prilikama provodili život u progonstvu Lenjin i njegovi drugovi? Još jedanput navodim riječi boljševičkog biografa. On kaže: „Krjijanovska, jedna od prognanih s ugodnošću se sjeća vremena provedenog u Sibiriji."

Sama gđa Krjijanovska kaže u svojim zapamćenjima: „U našem progonstvu nije bilo mjesta ni dosadi ni lijenosti, ni spleen-u (splin), ni ludim svađama. Radili smo, spremali se za budući rad, pratili tijek političkih događaja. Svi su prognanici podržavali među sobom veze dopisivanjem, posjetima pa i sastancima koji su držani pod zgodnim izlikama. Živo središte i neumorni organizator bio je Lenjin. Njegovom inicijativom mi smo, osim toga, uredili da sve knjige, sve listove koje smo primali iz Rusije i inozemstva dajemo jedni drugima u zamjenu."

U januaru 1900 pušten je Lenjin na slobodu i mogao je izabrati mjesto gdje će stanovati. Izabrao je Pskov, grad u okolici Petrograda gdje se je nalazilo, što je on znao, nekoliko ruskih socijalista.

U Pskovu je Lenjin radio na organizaciji ruske socijalističke stranke. Držao je da takva stranka mora biti strogo organizirana i disciplinirana, da na čelu take organizacije koja obuhvata cijelu Rusiju mora biti opunomoćeni egzekutivni odbor. Tada je držan važan sastanak u Pskovu; na njemu je zaključeno da se u inozemstvu pokrene list da se po njemu može ravnati svim malim socijalističkim strankama u Rusiji. Na ovome sastanku bili su i budući boljševički neprijatelji: profesor Petar Struve i pokojni Tugan-Baranovski, budući socijalisti neboljševici, nazvani menjševici, Martov, Potresov i više drugih. List je osnovan i njegov prvi urednik bio je Lenjin. God. 1900 prešao je preko granice, otišao u München i tamo pokrenuo list „Iskru" sa devizom „Iz iskre će planuti plamen". Lenjin je pisao članke, popravljao rukopise koji su mu slani i organizirao zajednički rad. Bio je neumoran, a snagu je nalazio u mržnji na red koji je postojao. Glavna mu je misao tada bila da organizira revolucionarnu stranku koja bi bila čvrsto ujedinjena i disciplinirana. „Dajte nam takvu stranku" pisao je „pa ćemo srušiti svu Rusiju".

Slijedećih godina Lenjin je stanovao u Parizu, Londonu, itd. Naravno, delegati ruskih socijalista sastajali su se često. Jedan takav sastanak bio je u Londonu 1903, nazvan drugim kongresom. Na tom kongresu ruskih proletera bila su prisutna 44 izaslanika, 40 među njima pripadalo je slobodnim profesijama, a samo četvorica bili su pravi proleteri.

Uspjeh toga sastanka ipak je vrlo važan za kasniju povijest marksizma u Rusiji. Ruska socijalistička stranka pocijepala se je na dvije skupine: na umjerene koji su nazvani menjševici i na ekstremiste koji su uzeli ime boljševici. Vođa im je bio Lenjin.

Od toga vremena Lenjin ima svoju vlastitu stranku koja se njemu pokorava i postaje zgodnim oruđem u njegovim rukama. Cilj je stranke da provede političku i socijalnu revoluciju u isto doba. Sav red trebalo je uništiti. Revolucija je trebala da bude djelo proleterske klase i da dovede do diktature proletarijata. Budeći mržnju Lenjin je proletere zvao na barikade. Revolucionarac je onaj, govorio je, ko zna mrziti. Jedini poticaj svakom ljutskom činu je egoizam. Stoga obećavajući proletarijatu privilegovan položaj i sretnu budućnost računao je na egoizam velikog broja ljudi koji su imali tvoriti vojsku revolucionaraca,

spremnih da rade i pokoravaju se svojemu vodi i proroku. Taj prorok ima svoju vjeru, vjeru u slavnu budućnost proletarijata u svijetu. Ali, u isto vrijeme on je otvoreni neprijatelj kršćanstva i svake religije. Govorit ćemo kasnije o Lenjinovom bojovnom bezboštvu. Rusko-japanski rat bio je za Lenjina neočekivana zgodna prilika. U maju 1905 sazvao je u Londonu treći kongres ruskih socijalista. Menjševici se nijesu odazvali, niti je bio veliki broj boljševičkih izaslanika, ali je to bila četa koja se slijepo pokorava svomu vodi. Kongres je jednoglasno glasao i zaključio da treba dignuti s oružjem u ruci revoluciju. Predvidali su da će borbe biti krvave, bili su sigurni da ruska revolucija mora biti strašnija i krvavija nego velika francuska revolucija. „Ali" rekao je Lenjin u govoru na kongresu „bojati se terorističkih metoda jakobinaca bila bi kukavština, glupost pa i zločin prema revoluciji."

1905 Lenjin dođe u Finsku i nastani se nedaleko od granice, u neposrednoj blizini Petrograda. Rusija je u to vrijeme bila u ratnom stanju sa Japanom. Vođa revolucionaraca htio je da izrabi teškoće u kojima se je nalazila ruska vlada i da izazove bune. Ali gdje će naći potreban novac da povede uspješnu i ozbiljnu akciju? Lenjin stupi u veze s izaslanikom japanskog generalnog štaba i primi od njega znatnu svotu za tu svrhu. Drugo su vrelo bile „eksproprijacije" tj. otimačina u bankama, poštanskim uredima, sa bombom u ruci ili revolverom. Najpoznatija eksproprijacija bila je u Tiflisu, na Kavkazu, koja je provedena pod upravom Staljina i tom zgodom ubijeno je više lica; znatan plijen pao je u ruke boljševika. Ukradeni milijuni otišli su u inozemstvo: ali nije bilo lako izmijeniti papire, jer bi se tom zgodom otkrile osobe.

Takom zgodom bio je zatvoren u Parizu dobro poznati diplomat boljševičke vlade, Litvinov, kojemu je pravo ime Vallack. Ali ni s milijunima koje su dobili od Japana niti s onim do kojih su došli eksproprijacijom nijesu mogli da sruše ruske monarhije. Ustanak u Moskvi, u decembru 1905, bio je kulminacija revolucionarnog pokreta koji je propao radi energičnog otpora sa strane vlade.

Iza toga se carska uprava učvrsti sve više i više i politički život uredi sve bolje i bolje. Čovjek se mogao nadati mirnoj budućnosti. Revolucionarci ljevičari, boljševici, bili su međutim drugog mišljenja. Ovako je pisao Lenjin 1906: „Decembar je još jedanpút potvrdio tako duboku tvrdnju Marksovu koji kaže da je ustanak vještina u kojoj je glavno pravilo: smjelo i odlučno napadati. Mi nijesmo sasvim upoznali ove istine. Ne smijemo propovijedati taktiku pasivnosti, niti zagovarati jednostavnu propagandu među četama. Ne, mi moramo na vas glas govoriti da je potrebno smjelo naprijed ići, da je nuždan napadaj s oružjem u ruci; moramo propovijedati da je potrebno pobijati sve vojničke zapovjednike i boriti se odlučno protiv neodlučnih četa. Mi se možemo i moramo okoristiti tehničkim na-

pretkom, moramo poučavati radničke odrede da pripreme gomile bomba; moramo im pomoći i naoružati ih eksplozivnim mecima, automatskim oružjem i nabojima. Samo će tako revolucija uspjeti." Ali je Lenjin uzaludno pozivao na novu revoluciju. Neuspjeh 1905 pokolebao je ugled vođe boljševičke stranke. Na sastanku dviju marksističkih stranaka koji je bio koncem 1906 u Tammerforsu, u Finskoj, osuđena je Lenjinova taktika i preporučeno je da se ujedine dvije marksističke frakcije (tj. boljševici i menjševici). Međutim, mjesto željenog ujedinjenja počelo se je osjećati postepeno razdvajanje.

Lenjin je tada potajno zalazio u Rusiju. Kao iskusni revolucionarac znao se je kriti, prelaziti preko granice i vraćati se. Ali 1907 bio je prinuđen da napusti Rusiju. Aktivna politika velikog državnika, pretsjednika ministarskog savjeta, Petra Stolipina, razbila je fantom revolucije. Veliki broj boljševika, bježeći od tamnice i progonstva, sklonio se je u inozemstvo.

U inozemstvu je nastalo više frakcija koje su se sve zvale boljševičkim. Jedna boljševička škola nastala je u Italiji, u Capriju. Njome su ravnali pisac Maksim Gorki i Anatolij Lunačarski. Jedna druga osnovana je u Bologni. Pojavili su se boljševički listovi, kao „Naprijed". Po mišljenju Lenjinovom sve je to značilo da nema revolucionarne discipline. On je vodio nemilosrdu borbu protiv svih disidenata: protiv Lunačarskoga, Gorkoga, itd.... Među drugim stvarima, proglasio je bojovno bezboštvo bez ikakvog kompromisa.

Gorki i Lunačarski u ovo vrijeme vidjeli su u socijalizmu neku vrstu religije budućnosti ,koja je obećavala ljutstvu socijalnu pravednost i raj na zemlji. Lenjin je pisao Gorkomu u novembru 1913: „Vaša socijalistička vjera ne razlikuje se više od objavljene nego žuti vrag od plavoga. Svaka pomisao o Bogu već je ubojstvo. Bog je odvratna lješina, pa i dobro oprani i počešljani kao što je vaš. Svaka religiozna ideja, svaki pojam o Bogu, pa i svako koketiranje s Bogom odvratna je niskoća."

Prekinimo ovdje s citiranjem Lenjinovih blasfemija! Važno je konstatovati:

1) da već 1913 Lenjin proglasuje nemilosrdnu borbu protiv svaki manifestacije vjere, protiv svake vjere;

2) da teži da uništi cijeli uređaj koji postoji;

3) da vidi samo jedan način da svoj program ostvari: strašni građanski rat bez milosrđa;

4) da drži da su sva sretstva dozvoljena da dođe do konačnog cilja, do diktature proletarijata. Kao utilitarist proglasuje dobrim što koristi boljševičkoj revoluciji, a zlim što joj smeta.

Lenjin je radio u inozemstvu sa svom energijom da osigura pobjedu revolucije. Jedan historijski događaj pomogao mu je i ostvario fantastične i krvave snove, to je svjetski rat. Vijest da je navješten rat čuo je Lenjin u malenom selu u Galiciji, u Austriji, nedaleko od ruske granice. Austrijska policija zatvorila ga je kao ruskog podanika. Na zagovor poljskih i austrij-

skih socijalista pušten je na slobodu i prešao je u Švicarsku. Šta je mislio o ratu? Navodim doslovno njegove riječi koje je napisao u novembru 1914.

„Naša je jedina svrha da okrenemo rat među evropskim državama u građanski, u rat proleterske klase protiv buržoazije. Tada je konac sentimentalnim uzdisanjima kršćanskih svećenika, koji žele mir na zemlji. Oko zastave građanskog rata, oko proleterske zastave okupit će se milijuni boraca. Ako to ne bude danas, za sadašnjega rata, bit će sutra, za budućeg rata među evropskim silama."

Početkom 1915 boljševička stranka izda proglas gdje se veli: „Jedini praktični cilj naše stranke je da preokrenemo sadašnji rat u građanski. Socijalisti boljševici će stalno, sistematski, energično i nepokolebljivo pripremati građanski rat u svijetu, usprkos ogromnim teškoćama u takvom poslu." Lenjin je zastupao isto naziranje na internacionalnim sastancima socijalističkih stranaka u Zimmerwald-u i Kintal-u, u Švicarskoj, koji su držani 1915—1916.

POČETAK SVJETSKOG RATA

U rusko-japanskom ratu znatno su smanjene zalihe potrebnog materijala da se vojska opremi za rat. Za snabdjevanje vojske u Mandžuriji iscrpena su razna skladišta oružja, topovske municije, tehničkog, intendantskog i bolničkog materijala. Iza rata 1904—1905 Rusija je na neki način trebala da obnovi svoju vojničku snagu. To je išlo sporo, jedno stoga što je to ogroman posao, a drugo što ni izdaleka nijesu bile dovoljne svote koje su za to prvih godina iza rata bile odobrene.

Spominjem da zaliha municije nije bila dovoljna za ratnu potrebu. Računajući po broju opaljenih metaka u ratu s Japanom, ruska je vlada smatrala da je dosta tisuću metaka za pojedinu pušku i 75.000 za pojedinu mitraljezu. Ali početkom rata 1914 te brojke ni izdaleka nijesu dosegnute.

Prije rata ruska vojska imala je svega 37 korova: jedan kor careve garde, jedan grenadira, 25 linijskih korova, tri Kavkazaca, dva Turkestanca, pet Sibirijaca, ukupno oko 1,300.000 ljudi, a u vrijeme rata sa rezervom 5,000.000.

Vrhovni zapovjednik sve ruske vojne snage bio je, po osnovnim zakonima, sam car. Ali vodeći računa o komplikacijama i teškoćama koje bi mogle nastati dok on boravi izvan prijestonice, iznio je taj slučaj pred ministarsko vijeće i većina je njih dokazivala da nije zgodno da Njegovo Veličanstvo ide k vojsci. Stoga je trebalo imenovati vrhovnog zapovjednika i carskim naređenjem imenovan je 2 avgusta veliki knez Nikolaj Nikolajevič.

Isti dan bio je svečani sastanak u zimskoj palači gdje su se

sabrali vlada, Senat, Duma, vojnički pretstavnici i visoki državni funkcionari da čuju ratni proglas. Veliki trg pred palačom nije mogao da obuhvati narod koji se skupio da dadne oduška svomu domoljubnom osjećaju.

Kojim su smjerom trebale da se uprave vojničke operacije? To je sve zavisilo o obavezama ruske vlade prema njezinom savezniku, Francuskoj. Prvih dana iza navještaja rata grof Injotijev, vojnički izaslanik u Francuskoj, brzojavio je da ministar rata očekuje da će Rusija svu svoju efektivnu snagu baciti protiv Njemačke. Izvolski, ruski poslanik u Parizu, javio je sa svoje strane kako u Francuskoj grozničavo očekuju vijest o ruskoj ofenzivi protiv Njemačke. Napokon, francuski poslanik u Petrogradu, Paléologue, toplo je zamolio cara da naredi neka se odmah povede ofenziva na Njemačku, jer bi u protivnom slučaju francuska vojska mogla biti uništena. Stoga je rusko vrhovno zapovjedništvo odlučilo da počne ofenzivu u Istočnoj Pruskoj čim prije, ne očekujući dok se okupe sve čete koje su određene za ovu operaciju. Od četa iz vojnih okruga Vilne i Varšave formirane su dvije armije pod vrhovnom upravom generala Žilinskoga. Prva je povjerena generalu Rennenkampfu. Taj je izbor bio nesretan. Rennenkampf je bio sigurno lično hrabar, bio je vojnik vjerno odan svome caru, ali je bio srednji vojskovođa. Njegova armija, sastavljena od tri kora, jedne brigade strijelaca i 5 i po divizija konjice prijeđe njemačku granicu 17 avgusta i morala je čim prije doći u dodir s neprijateljem i započeti borbu. Iza ogorčene bitke kod Stalluponen Nijemci su se povukli na zapad. Od 19 avgusta bilo je ponovo okršaja na desnom krilu prve ruske armije. Ruska konjica napala je kod Kuschen-a jednu brigadu domobranaca (Landswehr). Konjički puk garde za vrijeme te bitke napao je tri neprijateljske baterije. Prva dva eskadrona izginula su potpuno za te navale od neprijateljske topovske vatre, treći je uništio prusku pješadiju koja je štitila baterije, četvrti je, pod zapovjedništvom kapetana barona Wrangela, budućeg vođe protivboljševičkog pokreta, prodro sve do topova i zarobio ih uništivši njihove branitelje. U zoru 20 avgusta vidjelo se je da Nijemci misle preduzeti protivofenzivu na cijeloj fronti prve armije. Neprijatelj je bacio svoju glavnu silu na dva kora na desnom krilu nastojeći da ih opkoli sa dvije strane. Pokušaj nije uspio. Njemački sedamnaesti kor koji je išao naprijed glavnim putem iz Gumbinnen-a zaustavljen je ruskim protivnapadajem. Oko 4 sata poslije podne zapaženo je na više mjesta da se Njemci povlače. Kad je pala noć, počeo je općeniti uzmak. U tom prvom sukobu neprijatelj, koji nije bio slabiji brojem od Rusa i imao teško topništvo što Rusi nijesu imali, pretrpio je jake gubitke i bio je primoran da se povuče ostavivši ranjenika, zarobljenika i materijala. Poslije toga velikog uspjeha general Rennenkampf počinio je veliku pogrešku. Okupio je svu svoju snagu oko tvrđave Königsberg. Kako uopće nije imao teškog topništva, nije

mu je bilo moguće osvojiti. U isto vrijeme prekinuo je vezu sa ruskom drugom armijom koja je isto tako prodirala u Istočnoj Pruskoj i očekivala njegovu pomoć, kako ćemo odmah vidjeti. Druga armija koja je bila na ruskom lijevom krilu sastojala se je od pet korova pod zapovjedništvom vrijednog generala Samsonova. Tjerajući pred sobom Nijemce general Samsonov zauzeo je 23 avgusta liniju Orlau—Frankenen. Žestoka bitka trajala je dva dana. Nijemci se, napadnuti u svojim utvrđenim položajima brzo povuku prema sjevero-zapadu. Slijedećih dana, usprkos napadaju Nijemaca sa zapada, sredina je vojske boreći se stalno išla naprijed prema sjeveru.

Ali 28, 29 i 30 avgusta situacija je postojala sve teža, Nijemci su bili koncentrirali sve svoje sile s kojima su raspolagali protiv sredine armije generala Samsonova. Taj njemački manevar bio je vrlo smjel. General Rennenkampf mogao je vrlo lako baciti se na njemačke armije i opkoliti ih. Ali Rennenkampf nije izveo sigurnog udarca i Niiemcima je uspio manevar.

Da se osvjedoči o kritičnoj situaciji u kojoj se je nalazila sredina njegove vojske, general Samsonov smatrao je nužnim da ostavi 28 augusta svoj glavni stan u Janovu i dostigne čete koje je neprijatelj ugrozio. Kad je on bio otsutan, morao je njegov štab da izda posebne naredbe kako bi se održala veza među svim dijelovima armije. To nije učinio i nije bilo osigurano zapovjedništvo armije dok je general Samsonov bio otsutan. Kada je došao do ugroženih četa, Samsonov je uvidio da su imali ogromne gubitke i naredio je opći uzmak.

Ali nekoliko sati iza odlaska Samsonova Nijemci su napali Janov. Situacija opkoljenih ruskih jedinica oteščana je tim što nije bilo jedinstvenog zapovjedništva. Čete prve armije koje je neprijatelj stalno napadao bile su brzo pocijepane na osamljene odrede i kolone koje su svaka zase nastojale da sebi prokrče put.

Kobnog dana 30 augusta nestalo je u šumama i jezerima na sjeveru od Tannenberga 13, 15 i velikog dijela 23 kora ruske vojske. Mnogo je junaka dospjelo u vječni pokoj; drugi iscrpljeni, pali su u ropstvo koje je imalo trajati više godina.

Samsonov je napustio Orlau 29 misleći se povratiti u Janov da preuzme glavno zapovjedništvo svoje vojske. Išao je natrag kroz šume, spočetka na konju, poslije pješice. Došavši u noći 30 nedaleko od Willenberga nije mogao da preživi svoju nesreću pa se je ubio. Tako je svršila velikim porazom prva ofenziva protiv Njemaca.

Međutim ovaj neuspjeh nije djelovao na ruske operacije protiv Austrije koje su počele 29 augusta pod zapovjedništvom generala Ivanova. Austro-ugarska treća armija generala Brudermanna naprezala se je kroz tri dana da izdrži nasrtaj ruskih četa. Međutim 31 augusta Austrijanci su bili skršeni i započeli su sa žurnim i u neredu povlačenjem prema zapadu. Ostavljeni topovi, topovsko skladište i tren pali su u ruke pobjednika. Iza

kratkog otpora Austrijanaca pred Lvovom, zauzele su ruske čete 3 septembra 1914 grad, mjesto koje je od davnina spadalo pod vlast ruskog naroda. Uoči toga dana pala je isto tako i tvrđava Halicz. Austrijanci su grozničavom žurbom pojačali svoje armije prikupljajući nove čete. 6 septembra nastane nova bitka. 12 septembra započeo je uzmak Austrijanaca na cijeloj fronti. Ruske prednje čete i konjica dale su se u potjeru. Austrijsku vojsku činili su bijedni ostaci više od četrdeset divizija; neprijatelj je bježao, bacao oružje i predavao se u masama.

Ove operacije protiv austrijske vojske bile su na liniji dužoj od 500 km. i trajale su više od tri nedjelje. Izvodile su ih sa dvije strane armije sastavljene od više milijuna ljudi, u stalnoj borbi i pokretima.

Marna i Galicija, porazi skoro u isto vrijeme, osvijestili su neprijatelja; više nijesu pred sobom gledali slavnih i potpunih pobjeda, nego nejasnu dugu i mučnu borbu. Rusi su borbu vodili na tri fronte: protiv Njemačke, Austrije i Turske: ofenzive su vođene izmjenično i iza pobjede slijedio je poraz.

Početkom oktobra 1914 neprijatelj je pokušao veliku ofenzivu kojoj je glavni cilj bio Varšava. Ujedinjene snage Nijemaca i Austrijanaca, koji su se kretali naprijed obalama Visle, prelazile su dvadeset korova vojske. Veliki knez Nikolaj Nikolajevič bacio je protiv neprijatelja grenadire, korove Kavkazaca i Sibirijaca kojima u borbi ravnih nema. Nijemci su i Austrijanci odbijeni i započeli su opći uzmak 20 oktobra 1914.

20 novembra poveli su novu ofenzivu generali von Hindenburg i Ludendorf koja je isto tako skršena. Ruske su se čete neprijatelju uporno oprijele i dovele ga u kritičnu situaciju. Da ne budu ozad opkoljeni, Nijemci su morali da prekinu obruč koji su napravili oko Lodza i da se povuku; jedan dio Nijemaca otsječen je od ostale vojske u području Tuszyna (Tušina); to su bile dvije divizije konjice, 25 kor rezervista i treća divizija gardista. Počeli su se povlačiti u noći između 22 i 23 novembra i uzmak im je bio vrlo težak. U silnoj studeni, pretrpani topovima, velikom povorkom provijante i ranjenicima, u nakrsnoj vatri sa svake strane ruskog topništva i pješadije, bili su svaki čas u pogibelji da budu zarobljeni. Cilj je bio da sebi prokrče put na Brzeziny (Bžezini), raskršće važnih puteva. U noći između 23 i 24 novembra Nijemci nenadno napadnu na Brzeziny i zauzmu ih nakon krvave bitke u noći po ulicama. Njemačke divizije izbjegnu tako opkoljenju, ali u njima nije bilo više od osam tisuća ljudi. Ostali su pali ili bili zarobljeni. Put kud su uzmicali bio je pokriven ostavljenim materijalom. Više dana je vrvjelo je područje Tuszyna i Brzezinyja od zaostalih njemačkih vojnika koji su išli nasamo ili u skupinama; sve ih je na koncu zarobila naša konjica. Tako se je završila druga njemačka ofenziva.

Treba naglasiti da su Rusi, pošto su privukli na se za bitke kod Lodza četiri kora Nijemaca sa više divizija konjice i tim

spriječili da nastave ofenzivu na zapadnom frontu, učinili veliku uslugu svojim saveznicima.

To je bio uspjeh ratovanja kroz četiri mjeseca i za to je vrijeme više ruskih armija provelo preko pedeset dana u stalnoj borbi. Ruski gubici bili su strašni. U nekim jedinicama nije ostalo više od 30% oficira. Taj gubitak oficira bio je nenaknadiv za vojsku. Velik je bio postotak gubitaka i među podoficirima; u nekim jedinicama nije ih skoro više bilo. Bilo ih je vrlo teško naknaditi. Opći gubitak ljudi bio je također strašan. Pojedini pukovi treće armije nijesu brojali više od 1200 ljudi dok je njihov normalan broj 3.000. U armiji generala Lestšickoga bilo je pukova kojih je broj pao na 400 ljudi. Tako je isto bilo i u vojsci generala Brusilova. Dodajem da je bio silan manjak pušaka. Tako su u novembru Rusi u logorima imali 800.000 ljudi kojima nijesu mogli dati oružje i uvrstiti ih u redove vojske. Saveznici im nijesu mogli pomoći, jer su i sami trpjeli na oskudici materijala. Rusima nije preostajalo drugo nego da ih kupe u inostranstvu. Zaključili su velike narudžbe u Japanu i Americi, ali su mogle biti isporučene istom polovicom 1915.

Tako je bilo žalosno stanje ruskih armija kad su Nijemci, koncem januara 1915, započeli novu ofenzivu u Istočnoj Pruskoj. Ruske su se čete morale povući. 20, 26 i 3 kor Sibirijaca postepeno su potisnuti na liniju Suvalki—Avgustovo. Njihovo povlačenje bilo je oteščano: snježne mećave koje su trajale više dana učinile su šume neprohodnim, a po golom ledu moglo se je ići s vrlo teškom mukom. Pri tom uzmaku su neprijatelji silno navaljivali koji su imali prednost u tome što su išli putevima koje su ugazile ruske kolone. Ruske čete bile su izgladnjele, izgubile svoju provijantu, nijesu imale konačišta, često provodile noći pod vedrim nebom. Pa ipak je povlačenje bilo u potpunom redu, dovučeno je natrag i sve teško topništvo u tvrđavu Osovec. Jasno je da je povlačenje u takim prilikama stajalo oficire i momčad silnih napora.

Njemačku su ofenzivu napokon zaustavili 15, 26 i 2 sibirijski kor na rijeci Bobr. Nijemci nijesu uspjeli da prijeđu preko te rijeke. Prvih dana mjeseca marta oni su se počeli da povlače, pošto su vidjeli da ne mogu s uspjehom da preduzmu novu ofenzivu.

Ova njemačka ofenziva imala je veliki uspjeh. Ruske su čete ovaj puta definitivno napustile pruski teritorij. Rusi su ponovo pretrpjeli vrlo jake gubitke u ljudima i ratnom materijalu. Ali je njemačko zapovjedništvo moralo da napusti svoju glavnu misao, da duboko pothvati ruske armije s desnog krila.

Sa gledišta saveznika bila je sigurno velika dobit, što su na ruskoj fronti bila vezana četiri kora njemačke vojske, od kojih su tri potpuno svježa i dobro opremljena bila.

Na austrijskoj fronti ruska vojska imala je 22 marta 1915 veliki uspjeh. Nakon opsjedanja od šest mjeseci pala je austrijska tvrđava Przemysl. Zadnjih dana pred predaju tisuće

granata posule su rusku liniju, a zatim je vani provalila cijela posada. Čete su sa sobom nosile hranu za više dana, znak da su se htjele silom probiti i sjediniti sa svojom vojskom. Ali su suzbijene. Slijedeći dan, u zoru, Austrijanci su počeli da ruše svoje utvrde. Kad su nato ruske čete navalile, izvješena je bijela zastava na tvrđavi. U času predaje posada je imala devet generala sa generalom Kuzmanekom, zapovjednikom tvrđave, 2.500 oficira i oko 120.000 momaka. Sa posadom palo je u ruke pobjednika više od 900 topova.

Nijemci su odgovorili na ovu lijepu pobjedu novom ofenzivom. Pošto su sigurni bili da je njihova odbranbena linija na zapadu čvrsta, odlučili su da svu svoju snagu bace na istočnu frontu. Prevežene su sa zapada na istok bojne jedinice koje su imale da zadaju smrtni udarac, teško topništvo da probija ruske linije, bezbrojna prtljaga sa ratnim materijalom. Njemački glavni stan prenesen je na istočnu frontu. Protiv Rusa bilo je koncentrisano 750 njemačkih bataljona i preko 800 austriskih; 10 divizija njemačke konjice i 6 austrijske i znatan broj topništva. U to vrijeme njemačka vojnička snaga na zapadu nije prelazila 1200 bataljona. Njemačka ofenziva počela je 1 marta 1915, nastala je ogorčena borba. Ruske armije slabo opremljene i iscrpljene predašnjim naporima morale su se povući pred strašnom neprijateljskom silom. Više ruskih gradova i tvrđava na poljskom zemljištu palo je u ruke neprijatelja i ruske su armije uzmicale sve dalje i dalje na istok. Ali njihova otporna snaga nije ipak bila skršena. U septembru ruske čete preuzmu ponovo inicijativu. Pretekavši napadaj Nijemaca koje su pomagali Austrijanci, Rusi su im 8 septembra zadali porazan udarac kod Tarnopola. Slijedeći dan pretrpjeli su Austrijanci kod Trembovle ozbiljan poraz. Neprijatelj je brzo uzmakao iza rijeke Stripe ostavivši u rukama pobjednika tisuće zarobljenika i desetke topova. Malo kasnije, oko polovice septembra, bio je veliki preokret na lijevom krilu na jugo-istoku, gdje su Austrijanci ozbiljno poraženi i bačeni s onu stranu rijeke Stira.

Iza ove nove ofenzive, pod vrhovnim zapovjedništvom samoga cara, ostala je ruska fronta više mjeseci stalna. 21 augusta 1915 skinut je sa svoga visokog položaja veliki knez Nikolaj Nikolajevič i 4 septembra car je lično preuzeo vrhovno zapovjedništvo vojske i mornarice Vidjet ćemo šta je bilo uzrokom ovoj velikoj promjeni.

CAR I SVJETSKI RAT

U ime patriotizma i pobjede nad Nijemcima opozicija je po tačnoj osnovi pripremila revoluciju u februaru 1917. Mi ćemo na svome mjestu vidjeti radi čega je ona optuživala vladu, caricu i samog cara. Najprije ćemo promotriti kako se je držao car prema Njemačkoj i ratu.

Ni car ni carica nijesu voljeli njemačkog vladara. Obiteljska tradicija i uticaji koji je u mladosti doživio uzrokom su da se je car od Njemačke otudio. Značaj Vilima II uzrokom je da je ova antipatija s vremenom bivala veća. Uistinu, teško je naći veću opreku u značaju nego što je bila medu jednim i drugim vladarem. Vilim II je rado nastupao teatralno, koji puta i bučno. Ruskom caru, pravom autokrati, bilo je odvratno sve što je teatralno. On je vrlo savjesno shvatao svoje dužnosti i svaka vladalačka odluka bila je za njega u prvom redu moralni i religiozni čin. Tako je promatrao i pitanje rata protiv Njemačke. On ga sigurno nije htio. Za historijskih dana koncem jula 1914 car je nekoliko puta pokušao na vlastitu inicijativu da otkloni ratnu pogibelj koja je Evropi prijetila. Sve mu je nastojanje bilo uzaludno. I augusta mu je njemački poslanik Purtales navijestio rat. Od toga časa car je zauzeo odlučno stajalište i ostao pri njemu nepokolebljivo sve do smrti. Toga istoga dana skupili su se oficiri garde i visoki državni funkcioneri u zimskoj palači. Car, uzbuđen, ali miran kao obično proglasio je rat. Zakleo se je da će voditi borbu do konačne pobjede. Petoga augusta primio je u svečanu audijenciju francuskog poslanika, Paléologue-a, koji je u svojim zapamćenjima sačuvao o ovome dragocjenu uspomenu. Car je rekao doslovno: „Borit ću se do konca. Neću potpisati mira dok neprijatelj ne bude protjeran sa ruskog i francuskog zemljišta". Kad ga je zamolio poslanik da pomogne francuskoj vojsci i povede odmah ofenzivu na Njemačku, odgovorio je car: „Čim se svrši mobilizacija, odmah ću narediti da se počne ofenziva. Ona će biti povedena sa najvećom žestinom — sami poznate značaj velikog kneza Nikolaja Nikolajeviča„. Na koncu audijencije zbio se je jedan dirljiv prizor. „Gospodine poslaniče", rekao je car „dozvolite da u Vašoj osobi zagrlim dragu i plemenitu Frnacusku". To nijesu bile jednostavne riječi uljudnosti. Car je iskreno ljubio Francusku. On se je divio, kao većina Rusa, starodrevnoj francuskoj civilizaciji, vrlo cijenio njezinu divnu literaturu; ljubio značaj francuskog naroda i cijenio junaštvo njegovih vojnika.

Car je bio vjeran i plemenit ratni saveznik. U njegovom vladanju ima nekoliko primjera o plemenitom držanju prema Francuskoj i Engleskoj.

18 augusta car je došao u Moskvu. Bilo je primanje odličnika i uveče manifestacija naroda. Ogromne mase manifestanata navale na Kremlj. Njihovom oduševljenju nije bilo kraja; orili su se prema caru bijesni povici: hura! U tom času car se obrati francuskom i engleskom poslaniku i rekne: „Primaknite se, gospodo, ova manifestacija nije u čast samo meni nego i vama"! Treba li reći da tai gest carev nije bio predviden po ceremonijalu spomenute svečanosti?

Gosp. Moris Paléologue sačuvao je više dragocienih uspomena odakle se vidi da je car bio veliki domoljub i lojalan saveznik.

21 novembra 1914 primio ga je u dugu audijenciju. Tom zgodom mu je rekao: „Divna francuska i moja draga vojska pokazale su veliku smjelost i otpornost tako da je danas konačna pobjeda izvan svake sumnje. Bez sumnje, trebat će još žrtava i vrlo velikih napora, ali će Austrija i Njemačka ipak na koncu biti potpuno poražene. Stoga, gospodine poslaniče, šta bi mi morali učiniti kad bi protivnici zamolili za mir?" „Veličanstvo", odgovorio je Paléologue „glavno je da se zna, hoće li se o tome pregovarati ili će saveznici kao pobjednici Nijemcima nametnuti određene uvjete. U svakom slučaju trebat će tražiti jamstvo za budućnost i otštetu".

„Tako je i moje mišljenje" rekao je car. „Mi moramo pobijeđenim državama diktirati uvjete mira. Odredit će ih tačno velike sile: Rusija, Francuska i Engleska. Stoga, nikakvog kongresa, nikakvih posrednika! Nakon konačne pobjede diktirat ćemo uvjete mira. Pruskog militarizma mora nestati zauvijek. Ako ne budemo uporno stajali na tome uvjetu, u skoroj budućnosti bit će novi, još strašniji rat". Kada je tako odredio zajednički cilj savezničkih država, car je pred poslanikom rekao koji bi uspjeh želio postignuti u interesu Rusije. Na koncu svoga razgovora sa Paléologueom rekao je: „Moj rad i nastojanja bit će opravdani pred Bogom i poviješću samo u tom slučaju, ako svjetski mir bude osiguran za dugo vremena." Svoju dužnost shvaćao je car kao gentleman, domoljub i kršćanin. Teške ratne kušnje nijesu promijenile njegovo stajalište. U januaru 1915 car je Paléologueu još jednom rekao svoje mišljenje: bilo je isto kao i prije.

1916 Njemačka je pokušala da skloni cara da stupi u pregovore. Intimni prijatelj Vilima II grof Eulenburg, poslao je pismo Frederix-u, ministru dvora i molio ga da pridobije cara na častan mir. Frederix je pokazao pismo caru. Kad ga je car pročitao, rekao je: „Eulenburg se pretvara kao da ne razumije šta mi predlaže. On mi svjetuje da počinim moralno i političko samoubistvo, da osramotim rusku državu i sebe". Na to pismo nije ni odgovoreno. Malo kasnije bio je jedan novi pokušaj. Dvorska dama, gđa Vasilčikova donijela je dva pisma u Rusiju od princa hesenskoga, brata carice Aleksandre: jedno za cara, a drugo za caricu. Kad je doznao za to, car se ozbiljno razljutio i povikao: „Je li luda. Kako nije mogla da razumije da je noseći ova dva pisma kompromitovala mene i caricu!" Na to je odgovorio tako da je strogo kaznio gđu Vasilčikovu: otjerana je s dvora i zabranjen joj je boravak u Petrogradu.

U isto vrijeme car je upravio vojsci dnevnu zapovijed gdje ponovo naglašuje da je njegova čvrsta odluka da vodi rat do konačne pobjede. O tom carevom mišljenju još važnije svjedočanstvo nego su službene izjave nalazimo u njegovoj privatnoj korespondenciji sa caricom.

Iz pisama što ih je carica pisala svome mužu vidi se kako se je živo i iskreno zanimala za sva ratna pitanja. Iznosim,

prema hronološkom redu pisama, nekoliko savjeta koje je davala caru. Najviše se je brinula za ranjene i bolesne. „Ne treba ih“ piše „prevažati s fronte u koji bilo grad, nego uvijek u njihovu pokrajinu, u njihovu obiteljsku sredinu“. U istom pismu moli da se blago postupa s onim koji iza ozdravljenja nijesu došli na vrijeme na svoje mjesto. U drugom pismu moli da se vojnička odlikovanja brže dijele, bez običnih formalnosti; smatra važnim da se pritom postupa bez favoriziranja i odlikovanja dijele samo onima koji su ih uistinu zaslužili. Predlaže, napokon, da liječnici i bolničari koji su na bojištu izloženi čestim pogibeljima kao i ratnici, imadu ista prava na ratna odlikovanja.

Kada je ruska vojska uzmicala pred njemačkim napadajem, carica se brinula kako da se otstrani pogibao koja Rusiji prijeti. Jedan od uzroka našega poraza, piše, jest taj što nemamo dovoljno municije. Država mora nadzirati rad privatnih tvornica; s druge strane, treba činiti propagandu među radnicima. O jednom i drugom morao bi povesti brigu sam car, veli carica. Zatim, kaže, treba posvetiti najveću brigu prevozu živeža i redovitom saobraćaju na željeznicama. Koji puta ratne strahote potresu njezinu osjetljivu žensku dušu. Tada se obraća Bogu u toploj molitvi: „da Sveta Djevica blagoslovi ruske armije“, veli u pismu caru. Bogu se moli, jer u stradanju vidi tajni smisao rata i promatra ga sa vjerskog gledišta. Ona osjeća samilost i bol za poginule, kljaste, bolesne. Pa ipak je to nije porazilo. Ona sudi sasvim sigurno. „Jao, piše caru, naši generali ne vrijede mnogo. Ti moraš unaprijediti mlade i vrijedne ljude. U ratu smo; treba radi toga zaboraviti na zasluge dobi i stepene. Jedino vojničke sposobnosti moraju odlučivati izborom zapovjednika. Bilo bi nepravedno žrtvovati živote naših vojnika ukočenosti starih generala“.

Carica svjetuje svoga muža da ne zove u vojsku starije rezerviste, itd. itd. Ona je, kako se vidi, svu svoju brigu posvetila samo uspjehu i sreći ruske vojske. Uzalud traži čovjek u ovom intimnom dopisivanju cara i carice kakvu neodlučnost u važnom ratnom pitanju. Naprotiv, carica piše doslovno ovo: „Ne zaboravi da naš sin mora primiti slavnu baštinu“. Tako su se držali car i carica prema ratu. Da li se moramo čuditi da je u kritičnom času car uzeo u svoje ruke vrhovno zapovjedništvo?

Ruski car bio je prema zakonu od 14 jula 1914 vrhovni zapovjednik svih oružanih snaga Rusije. To je sasvim odgovaralo monarhijskoj ideji koja traži da su sve moći ujedinjene u rukama monarha. Ali je tomu bilo i drugih, sasvim stvarnih razloga. U modernom ratu mora da sudjeluje cijeli narod. Dužnost i moć vrhovnog zapovjednika seže i na područje političke vlasti i ekonomskoga života zemlje: vojnički vrhovni zapovjednik postaje u isto vrijeme pravim gospodarem države. S druge strane, odluke vrhovnog zapovjednika utječu i na vanjsku politiku zemlje. Tako je bilo u Rusiji. Velikom knezu Nikolaju Nikolajeviču smetale su u njegovom radu upute koje je primao iz Petrograda, a i vladu su često uznemiravale odredbe vrhovnog zapovjedništva.

Situacija je bila osobito teška u aprilu 1915. Kako sam prije rekao. Nijemci su 19 aprila 1915 bili probili frontu kod ruske treće armije. Njemačko teško topništvo skršilo je otpor ruskih armija i počelo je opće povlačenje. Ruska je vojska uzmicala po ruskom zemljištu i veliki knez Nikolaj Nikolajevič morao je da izdaje naredbe vlastima pa se je nered u upravi sve više i više povećavao. U tim prilikama Komisija za vojničke poslove u Dumi podnijela je u augustu 1915 pretstavku caru i upozorila na pogibao koja je dolazila od te podvojenosti vlasti i izrazila mišljenje da bi se jedino u vrhovnoj moći carevoj mogao ujediniti rad vojničke i civilne vlasti. Taj je akt potpisao pretsjednik Komisije Šingarev, pretstavnk opozicije, 2 potpretsjednika: Šulgin i Savič i pet drugih članova komisije. Naravno, car je morao povući iz te prestavke samo onaj zaključak koji je jedino bio moguć, morao je sam preuzeti vrhovno zapovjedništvo. Ministri su u tome uticali na cara. U ovo vrijeme bile su ministrima ugledne ličnosti: pripadali su većim dijelom opoziciji, većina ih nijesu bili birokrate, nego ljudi od političkog zanimanja, što je iznimka u vladanju Nikole II.

U junu 1915 mjesto konservativaca: Suhomlinova, Sablera i Ščeglovitova došli su liberalni ministri: Ščerbatov, Šahovskoj, Injatijev i Samarin. I ministri: Haritonov, Krivošejin, Bark, otprije na visokim državnim položajima, i ministar rata, general Polivanov, koji su svi sada imenovani pripadali liberalnoj struji. Samo su bila dva ministra konservativca: Goremikin, ministar pretsjednik i Hvostov.

Iznosim neke pojedinosti iz pitanja o vrhovnom zapovjedništvu. Što su ministri o tom pitanju mislili, vidi se iz njihovog stajališta koje su prema njemu zauzeli. U julu 1915 rekao je general Polivanov svojim kolegama u ministarskom vijeću: „Smatram svojom gradanskom dužnošću da vas upozorim da se domovina nalazi u pogibelji“. General je zatim dao nepovoljan izvještaj o stanju ruskih armija koje su uzmicale. Na koncu je strogo kritizirao vrhovno zapovjedništvo koje je, prema njegovom mišljenju, bilo općenito u paničkom strahu.

Na ministarskom vijeću 21 jula o tome je izneseno mnogo više pojedinosti. Ministar poljoprivrede Krivošejin rekao je: „Kod nas ima više *glavnih zapovjednika* koji zapovijedaju, ali će čovjek uzalud tražiti koji je *odgovorni*. Upravni se sistem nalazi u zaista jadnom stanju. Nijedna zemlja, pa ni vrlo strpljiva Rusija, ne može se pokoravati dvjema vladama“. Krivošejin je zatim istakao da zakon traži da vladar bude u isto vrijeme vrhovni zapovjednik, da bi tako rješenje učinilo kraj podvojenosti upravne vlasti. Za diskusije izatoga ministri su takim

riječima osudivali rad velikog kneza Nikolajeviča da ih je pretsjednik morao upozoriti da paze na izražaj.

Ali na ministarskom vijeću 6 augusta nastala je nagla promjena u mišljenju. General Polivanov dao je na početku ovu izjavu: „Strašno je što se u vojsci dogada. Ali dogadaj koji ovaj čas prijeti Rusiji još je strašniji. Ja znam da odajem službenu tajnu i da ne držim časne riječi koju sam danas dao caru. Ja se osjećam obavezanim da unaprijed obavijestim vladu da mi je car danas otkrio svoju volju da ukloni velikog kneza sa njegovog položaja i uzme vrhovno zapovjedništvo u svoje ruke". Ne treba se čuditi ovoj izdaji ministra Polivanova: on je jedan od rijetkih visokih ličnosti koje danas kod boljševika rade. Kako je došao na položaj ministra? Bio je omiljeli kandidat onih koji su bili u vezi s opozicijom i tražili da car vodi liberalnu politiku.

Povratimo se ministarskom vijeću 6 augusta! Pošto su doznali za namjeru carevu, svi su liberalni ministri žestoko protestirali protiv toga. Koji su im bili dokazi? 1) da car nije rođen pod sretnom zvijezdom; od svoje mladosti da uspjeha nije imao; 2) naprotiv, da u vojsci velikog kneza smatraju svojim prirodnim vrhovnim zapovjednikom, itd. itd. Vidimo dakle da je nastala temeljna promjena u mišljenju ministara. Ali ipak, usprkos ovome jedinstvenom mišljenju ministara car je ostao čvrsto pri svojoj odluci. Malo pomalo liberalni ministri se smire i ponovno promijene mišljenje i stanu odobravati carevu namjeru. Ali tajna koju je car povjerio ministru rata postane brzo javnom tajnom.

Opozicionalna stranka sazvala je svoje članove u Moskvu na sastanak. Iza burne rasprave zaključeno je da se povede borba protiv sistema monarhijske uprave. U vezi s tim zaključkom gratsko vijeće Moskve čestita velikom knezu Nikolaju Nikolajeviču i zatraži audijenciju kod cara da se zauzme za niega. Ovaj istup opozicionalnih stranaka uticao je na mišljenje liberalnih ministara. Ovi promijene mišljenje po četvrti put. Na novom ministarskom vijeću zaključeno je da se protestira protiv careve odluke i da se dadne zajednički demisija, ako je ne promijeni. Uzalud je nastojao Goremikin da umiri svoje ministre. „Sada zna svako" rekao je „za carevu odluku i zna se da je ta odluka konačna. Stoga agitacija koju provode opozicionalne stranke nema druge svrhe nego da se posluže imenom velikog kneza i obore carev ugled". Uspio nije ništa. Osam ministara dalo je caru demisiju. Za njihovim primjerom nijesu se poveli Goremikin i Hvostov. Car je primio njihovu ostavku i otišao k vojsci. Sa sobom je poveo i mladog carevića Aleksija.

Kakvim se je pokazao kao vrhovni zapovjednik? Na prvom mjestu lično hrabrim. General Brusilov, jedan od onih koji su se priklonili boljševičkoj upravi, svjedoči u svojim zapamćenjima objavljenim 1929 u „Revue des deux Mondes" da ni on, ni Frederix ministar dvora, nijesu mogli nagovoriti cara da ostavi

frontu gdje je bila pogibao od njemačke navale dok se je on tu nalazio.

General Wrangel, budući voda dobrovoljačkih protivboljševičkih četa, koji nije lično osjećao simpatije za cara, ovako ga opisuje: „Car je bio živa duha. Shvatio bi onoga s kojim je razgovarao prije nego se izrazio. Imao je sasvim neobično pamćenje. Sjećao se je ne samo svih ratnih dogadaja i mjesta gdje su se odigrali nego i svih onih koji su u njima sudjelovali. Jedanput mi je govorio o okršaju u kojemu sam sudjelovao i ja sa svojim konjičkim pukom. Car mi je spomenuo bez ikakvog domišljanja mjesto gdje je bila ta borba, premda se je dogodila pred dva mjeseca i nije šta izvanredna bila". Koji su uspjesi postignuti pod vrhovnim zapovjedništvom carevim? Ministar Polivanov je sumnjao da se može ustaviti njemačka ofenziva i predvidao je da će pasti Petrograd pa i sama Moskva. Pa ipak je zaustavljena. U zimi 1915—1916 bio je mir na ruskoj fronti. 22 maja 1916 ruske su armije preduzele novu ofenzivu i osvojile tvrđave Luck, Brody, Halicz i Černovicu. Veći dio teritorija austrijskih pokrajina Galicije i Bukovine zaposjela je ruska vojska.

Početkom 1917 završeno je bilo novačenje, oprema vojske i snabdjevanje municijom. Ruska je vojska bila ponovo strašna sila, jača nego igda prije. Odlučna pobjeda bila je izvan svake sumnje.

Herojske napore ruske vojske u svjetskom ratu može objasniti skoro astronomski broj neprijatelja koje je zarobila. Koncem 1916 iznosio je broj njemačkih i austrijskih vojnika koji su pali u rusko ropstvo na raznim frontama oko 1,900.000. Na turskoj fronti dospjelo je u rusko zarobljeništvo 65.000 neprijatelja. Na tom bojištu nije bilo mnogo zarobljenika, jer su tamo bitke bile krvavije nego na njemačko-austrijskoj fronti. Radi tih uspjeha car je pouzdano očekivao konačnu pobjedu.

Revolucija je uništila napor carev i njegov lični rad na pripremanju pobjede. Ona je bacila Rusiju u haos u kome su propali: car, vojska, lijepa ruska civilizacija pa i oni koji su revoluciju pripremali. Ali, ko nosi odgovornosti za ove kobne dogadaje? Kojim su se sretstvima služili da obore tradicionalnu monarhiju? Reći ću to u slijedećem poglavlju.

UROTA I UROTNICI

U reviji „Crveni arhiv" (sv. 26) objavili su boljševici jedan dokumenat koji je naden medu spisima Gučkova. Na njemu je datum 8 septembra 1915 i potpisan je od „Odbora za opće blagostanje". U dokumentu se nalaze ovi stavci: 1) moramo priznati da se borimo ne samo protiv vanjskog neprijatelja nego i protiv nutarnjega; ovaj je zadnji uporniji i okretniji nego prvi; 2) treba odmah izabrati one koji shvaćaju gornju misao;

3) treba priznati da je pobjeda nad vanjskim neprijateljem moguća istom nakon odlučne pobjede nad nutarnjim; 4) nutarnja pobjeda znači da će otada jedini suveren u Rusiji biti sam narod; 5) treba imenovati generalni štab od 10 članova da upravlja pokretom, imenovat će ga knez Lvov, Gučkov i Kerenski; 6) borba za narodno oslobođenje mora početi tako da vojska uskrati posluh svom vrhovnom zapovjedniku i vladaru. Ovomu se moraju oduzeti svi privilegiji koji mu pripadaju kao vrhovnom zapovjedniku i vladaru. U ovome smislu valja terorom, bojkotom i štrajkom djelovat na štampu.

Jedan ruski historik u emigraciji, S. Melgunov, vrlo je pomnjivo istraživao i nastojao da istumači spomenuti dokumenat („U predvečerje revolucije", na ruskom jeziku, Pariz, 1931). Na temelju autentičnih vrela zaključuje da se taj dokumenat može smatrati planom po kome su se urotnici stalno ravnali i da im je jedini cilj bio da sruše monarhiju. Melgunov zatim dokazuje da je odbor od pet članova upravljao radom urotnika. Tih pet lica bili su: knez Lvov, Gučkov, Nekrasov, Tereščenko i Kerenski. Spajala ih je jedna bitna veza, veli Melgunov; bili su sva petorica slobodni zidari. Međutim, meni se čini, treba uvažiti da su urotnici pripadali vrlo različitim političkim strujama, ako ne protivnim. Ono što je Kerenskoga činilo protivnikom kneza Lvova bilo je jače od onoga što ih je ujedinjavalo, kako ćemo vidjeti kasnije.

Tih pet lica, koja su činila središte protivumonarhijskog pokreta, imala su vrlo veliki uticaj, bila su u vezi sa svim društvenim klasama. Kerenski je imao veza među proletarijatom, ili, bolje rekavši, sa članovima socijalističke stranke koji su u njoj imali uticaj. Knez Lvov, po sebi se razumije, bio je u vezama s aristokracijom, Tereščenko imao je prijatelja među visokom buržoazijom i kapitalistima. Nekrasov, Lvov i Tereščenko bili su ugledni članovi kadetske stranke i po njezinim posrednicima djelovali su na ruske intelektualce i na ljude slobodnih zanimanja.

Peti i najvažniji urotnik bio je Gučkov. Bio je ambiciozan, vrlo inteligentan i čvrste volje. Witte, glasoviti ministar cara Nikole II, u svojimi memoarima koji su izdani 1910, veli o njemu da je intrigant. U to je vrijeme Gučkov s oduševljenjem pomagao nacionalni rad ministra Stolipina kojemu je bio prijatelj. Poslije smrti Stolipinove kojega je ubio revolucionarac Mordka Bogrov prestao je i politički uticaj Gučkova. Od toga vremena potječe njegova antipatija prema caru. Malo pomalo postao je prema njegovim riječima „revolucionarcem". Car nije volio Gučkova i to od njega nije krio. To je povećalo mržnju Gučkova. Kako je bio vrlo bogat, sve svoje imanje i energiju upotrebio je za borbu protiv cara. Svoj urotnički rad vršio je 1914—1916 među glavnim zapovjednicima ruskih armija.

Prilike u kojima se je nalazila Rusija za vrijeme rata bile su vrlo povoljne urotnicima. Njemačka ofenziva i uzmak ruske vojske bio je znak opoziciji da stupi u borbu. Uime domovine i da, kako su govorili, „spase dinastiju i monarhijsku upravu" počeli su kritizirati tadašnju vladu. Vidjet ćemo skoro u čemu se je to sastojalo. Spominjem zasada da je car vjerovao da ta kritika ima domoljubne tendencije. Radi toga je pokušao nekoliko puta da se sporazumi s opozicijom. To je razlog, što je, u ljetu 1915, imenovao liberalne ministre, među kojima je glavni bio Polivanov, ministar rata. Ali to nije donijelo uspjeha koji je car očekivao: opozicija je i dalje napadala vladara. Koga je optuživala opozicija? Najprije neke ljude na visokim položajima i konservativne i caru vjerne ministre, zatim cijelu vladu i na koncu cara i caricu.

Prva je optužba bila da je Rusija izdana Njemačkoj. Tim se je uvijek lako mogao istumačiti vojnički neuspjeh. 1915 Ruse je, osobito na fronti, uhvatila, kao epidemija, groznica „izdaje". Opozicija je odmah shvatila kako je ta izdaja strašno oružje. Njezina prva žrtva bio je žandarmerijski pukovnik Mjasojedov. Optužen je 1915 da je bio njemački špijun i obješen je. Spominjem pritome da je Mjasojedov bio lični neprijatelj Gučkova.

Dokumenti koji su objavljeni u „Arhivu ruske revolucije" dokazuju jasno da je Mjasojedov bio potpuno nevin, ali je zgodno izabran da se naškodi vladi. Gđa Mjasojedova bila je prijateljica ministra rata, Suhomlinova. Njezin muž je bio dobar znanac ministrov i posjećivao je njegovu kuću. Tim što je ubijen Mjasojedov pod optužbom da je počinio izdaju pripremljen je smrtni udarac i samom Suhomlinovu. Treba znati da je ministar rata sasvim odan bio caru. Intimni dnevnik Suhomlinova, koji su boljševici nedavno izdali, svjedoči ponovno o njegovoj vjernosti vladaru.

Stoga iza smrtne kazne Mjasojedova sva je opoziciona štampa započela s ogorčenim napadajima na ministra Suhomlinova. Htijući doznati samo potpunu istinu, car je pristao da mu sudi vojnički sud. Optužba je glasila doslovno ovako: „Premda je znao da je Mjasojedov izdajica, u službi Njemačke, Suhomlinov mu je ipak priopćivao vrlo važne vojničke tajne". Kako Mjasojedov nije bio izdajica, lične veze među njim i ministrom nijesu mogle biti na štetu domovine. U drugoj optužbi protiv Suhomlinova veli se da nije pripremio municiju i radi toga da se vojska 1915 nije mogla opirati. Uzalud je on dokazivao da je, misleći da rat protiv Njemačke neće trajati duže od šest mjeseci na to vrijeme i računao i da prvih šest mjeseci vojsci nigda nije manjkalo municije. On je imao pravo, barem donekle, i, u svakom slučaju, nije bila njegova krivnja, ako je Rusija, pošto nije imala jake industrije da zadovolji ratnim potrebama, ostala bez municije nakon deset mjeseci ratovanja. Suhomlinov je izveden pred sud i osuđen, i car je izgubio u njemu vjernog službenika.

Ko je uništio Mjasojedova pa zatim Suhomlinova? Na prvom mjestu opozicija. Ali, pored nje, i vrhovno zapovjedništvo.

Pošto je našlo krivce odgovorne za vojnički neuspjeh: „izdajicu" pukovnika Mjasojedova i ministra Suhomlinova, mislilo je vrhovno zapovjedništvo da se je potpuno rehabilitovalo. Ali jao, to je dokazivanje bilo pogrešno! Narod je iz cijelog toga događaja stvorio drugi zaključak: „da su generali i vlada izdali" narod. Ta se je misao često nalazila u pismima koja su s fronte slana od vojnika, ali ih je cenzura zaustavljala (nedavno su objavljena u Moskvi). To javno mišljenje iskoristila je opozicija što je bolje mogla.

Ona je imala dva organa po kojima je znala da utiče na javno mišljenje i, što je još gore, na mišljenje vojske. Jedan je bio Udruženje gradova i općina, a drugi Duma.

Udruženje gradova i općina bila je jako velika demokratska organizacija koja je obuhvatala skoro cijelu zemlju. Nastalo je iz patriotskog osjećaja. Početkom rata u većini gradova i općina otvarane su bolnice za ranjene i bolesne, pomagane su obitelji svih onih koji su pošli u rat, udovice i siročad palih u ratu. Ovaj domoljubni rad car je svom dušom odobravao pa je stoga i pristao da se centralizira. Provedeno je Udruženje. Glavnu ulogu u organizovanju i upravi Udruženja imali su knez Lvov, Gučkov, Tereščenko i Nekrasov i njihovi lični i politički prijatelji. Udruženje gradova i općina bilo je u uskoj vezi s vojskom. Članovi Udruženja mogli su posjećivati vojsku i razgovarati sa zapovjednicima, oficirima i vojnicima. Vidjet ćemo kako su djelovali na vojsku.

Govornica odakle je sva Rusija mogla da čuje govornike bila je Duma. U njoj je glavnu ulogu igrala kadetska stranka. Stranka se je prije rata nalazila u opoziciji i imala je neznatan broj zastupnika. Početkom rata kadeti se odvoje od socijalista i pristupe „svetom udruženju" vladinih stranaka. Tijekom događaja kadetska stranka postala je sve nepomirljivija i povukla je uime patriotizma u opoziciju protiv vlade i druge koje su bile stupile u „sveto udruženje". Voda kadeta bio je Pavao Miljukov, vrlo vrijedni historik, profesor univerziteta, govornik i književnik. Miljukova čovjek ne može da broji među slobodne zidare urotnike, ali su oni jako djelovali na njega. Pod njihovim utjecajem rekao je svoj poznati govor 1 novembra 1916 početkom novog zasiedanja Dume. Taj se govor s pravom smatra, kako ćemo vidjeti, početkom revolucije koja je oborila rusku monarhiju. Miljukov je stavio pitanje: „glupost ili izdaja"? To se je pitanje nametalo prema Miljukovu, radi sumnjivog rada carice i „njezine stranke". Karakteristično mjesto u tom govoru glasi: „Otrovno sjeme sumnje donijelo je već obilan plod. Od jednog kraja zemlje do drugog pronose se glasovi o izdaji. Oni idu daleko, vrlo daleko, i ne štede nikoga" Miljukov je ponovo iznio tu optužbu. On je uporno tvrdio da postoje direktne veze među carskim dvorom i Njemačkom, da je napravljen nacrt za separatni mir i da su izdavane vojničke tajne. Čim je to dokazivao? Njegovi dokazi bili su više nego

nedovoljni. On je na pr. citirao bečki list „Neie Freie Presse", ponovno iznosio objede koje je čuo ovdje i ondje. I ovako je zaključivao: „Kad smo optuživali ministra Suhomlinova, nijesmo mogli iznijeti fakata koji su kasnije ustanovljeni na sutskoj istrazi. Narodni instinkt proglasio ga je krivim, mi smo bili subjektivno sigurni. Ovaj puta domovina optužuje caricu". Da li mora čovjek tumačiti njezino držanje glupošću ili izdajom? Miljukov veli: Čini mi se da nije moguće sve istumačiti jedino glupošću".

Taj historijski govor djelovao je kao bomba. Svako je razumio da je Miljukov govorio prekriveno i da optužbu nije izrekao jasno, jer se je radilo o visokoj ličnosti. Optužba Miljukova bila je za rusko društvo kao kakvo otkrivenje. Sada se je sve moglo istumačiti. Vojničkom neuspjehu nijesu krivi ni Židovi špijuni, ni kakvi generali izdajice: uzrokom narodne nesreće bila je nevjerovatna i niska izdaja koja je počinjena sa najvišeg mjesta. Dva dana iza revolucije u februaru 1917 napisao je general Selivačov u svome dnevniku ovu bilješku: „Jučer mi je rekla jedna bolničarka od Crvenog krsta da je telefonska žica spajala carski dvor, bolje rečeno kabinet caričin, direktno sa dvorom u Berlinu; tako je dakle Vilim doznavao sve naše vojničke tajne. Kako je strašno misliti da smo tako odvratnu izdaju platili krvlju naših vojnika"!

Spomenuta žica nije postojala isto tako kao ni ono što je iznosio profesor Miljukov. Kakogod bilo, njegova je optužba porazno djelovala. Govor Miljukova štampan je u tisuće primjeraka koji su podijeljeni među vojskom preko Udruženja gradova i općina. General Denjikin, budući voda protivboljševičkog pokreta, priča u svojim zapamćenjima da se je tada u vojsci govorilo jedino o caričinoj izdaji koju je otkrio voda kadetske stranke. Govorilo se je da je carica tražila da se odmah sklopi separatni mir; da je izdala engleskog vrhovnog zapovjednika Kitchenera. On je, kako je poznato, poginuo na svome dreadnaught koji je bio torpedovan od njemačke podmornice, itd. itd. U pismima koja su vojnici pisali svojim obiteljima bila je često izreka koju ovdje doslovno navodimo prema pukovniku Rezanovu, nadzorniku vojničke cenzure: „Profesor Miljukov, član Dume s autentičnim dokazima u ruci javno je dokazao da je mlada carica podmitljiva, pokvarena i da je počinila izdaju kao i ministri koji su se prodavali Vilimu".

Prvi čas velike revolucije otkucao je 1 novembra 1916. Tvrdnje iznesene u historijskom govoru Miljukova nijesu bile istinite. Ali to ne mijenja u stvari ništa: caričin i carev moralni ugled bio je jako kompromitiran. U slijedećem poglavlju govorit ću o drugom dokazu kojim se služila opozicija da ubije carev moralni ugled, mislim na Rasputinovu aferu. Tu ćemo govoriti također o pokušaju da se izvede prevrat koji su zavjerenici pripremili. Taj je širom otvorio vrata narodnoj revoluciji 1917.

RASPUTINOVA AFERA I POKUŠAJ DRŽAVNOG PREVRATA 1916

Rasputin se je rodio 1871 u selu Pokrovsko, u tobolskoj guberniji, u Sibiriji. Malo znamo o njegovim roditeljima i predima. Ali već njegovo ime dosta znači. Rasputin dolazi od pridjeva „rasputni" što znači: razuzdan, raspušten. Stoga možemo reći da je neko od njegovih preda stekao ovaj glas o sebi, da su ga nazvali „rasputni", otkud je poteklo neobično obiteljsko ime: Rasputin. Stoga možemo naslućivati da je Rasputin o kome govorimo neka svoja duševna svojstva baštinio.

Od svoje mladosti Grigorije Rasputin pokazivao je dvije neobične duševne sklonosti: egzaltiranu pobožnost, tako da je u vršenju religioznih čina išao predaleko, i neobičnu požudu koja je graničila s erotomanijom.

Rusi pisci koji su proučavali religiozna pitanja tvrde da postoji veza među seksualnim i religioznim životom, ili možda bolje, među seksualnim instinktom i religioznim osjećajem. Jedan od tih pisaca, filozof V. V. Rozanov, veli da osoba koja je potpuno bez spolnog nagona neće nikada pokazivati ni pravog religioznog osjećaja. Ali, kaže on, pravi vjerski osjećaj neutralizovat će spolni nagon; istom iza pobjede nad seksualnošću čovjek koji je religiozan doći će do savršenijeg stepena spoznaje Boga.

Grigorije Rasputin imao je po prirodi ova dva svojstva u abnormalnoj mjeri, seksualno i religiozno, ali za njega nije vrijedio ovaj vrhovni zakon komu se pokorava svaki čovjek, ako njegovom voljom ravna božanska. U mladosti iza raspuštena življenja dao bi se na vrlo strogu pobožnost. U vrijeme intenzivnog vjerskog života Grigorije Rasputin pohađao je više ili manje poznate ruske samostane; može se reći da je vidio veći dio samostana i da je bio u njima: u Sibiriji, na Kavkazu, na sjeveru Rusije, u Kijevu. Bio je i u Jeruzalemu. On nije hodao po hodočašćima iz puke formalnosti. Duboki vjerski osjećaj koji je Grigorije Rasputin tom zgodom imao očituje se u njegovim „Duhovnim vježbama" što ih je tada napisao. To je djelo tim značajnije što je vrlo teško i pogrešno pisao. Tim ne mislim reći da je bio bez ikakove naobrazbe. Na svojim dugim putovanjima po Rusii Rasputin se je sastao sa mnogo naobraženih ljudi, često i uglednih. Svi su ti bili pobožni. Je li družeći se s njima stekao veliku naobrazbu u vjerskim stvarima koju je imao? On je mogao citirati Sv. pismo i živote svetaca i tumačiti ih u svakoj dnevnoj zgodi.

S vremenom kod njega se očituje vanredan dar: Grigorije Rasputin postane vidovit, imao je neku nadnaravnu posebnu moć.

Oko 1910 Rasputin je živio u Petrogradu. Upoznao se je i sa rektorom Pravoslavne akademije (visoka teološka škola). Ovaj rektor, Teofan, bio je veliki asketa i mistik. Živ je i danas.

Rasputin je učinio na njega silan dojam, a isto tako i na saratovskog nadbiskupa Hermogena, čovjeka žive vjere i uzorna života. Nadbiskup Hermogen upoznao je Rasputina sa visokim krugovima u Petrogradu. Malo pomalo glas o ovoj neobičnoj ličnosti dopro je i do carskoga dvora. Pozvan je u dvor i tamo je učinio isti utisak.

Da to razumijemo, trebamo se sjetiti mladosti careve i nauke koju je primio od svoga glasovitog profesora, Pobedonosceva.

Pobedonoscev nije priznavao demokratske uprave. U isto vrijeme se je borio protiv ruskih intelektualaca koji su, po njegovom mišljenju, pokidali sveti vez s narodom. Ta veza postoji u Rusiji samo među vladarom i ortodoksnim narodom koji je svojim carevima vjeran i odan. Ali kako se može ta veza stvarno provesti? Cara je Rasputin svojom pojavom opčarao. Napokon je vidio jednog pravog mužika, čovjeka znatne inteligencije i što je glavno, čovjeka žive, rijetke vjere i mistika. Car je brzo otkrio još nešto: Rasputinove nadnaravne darove.

Skoro u isto vrijeme kad se je Rasputin pojavio u Petrogradu, na mladom careviću Aleksiju pokazala se je prvi puta teška nasljedna bolest u obitelji njegove matere, hemofilija. Spočetka je bolest bila teška, i kritično stanje često i ljutska znanost nije mogla da olakša boli siromašnog djeteta. Rasputin je zamolio da ga puste bolesniku. Izgovorio je jednu molitvu, pribrao je svu snagu volje i iza molitve rekne: ozdravit će. Dječak zaspe mirno i izatog ozdravi. Rasputin je odmah i zauvijek osvojio srce majčino. Nekoliko se je puta bolest ponovila, ali je uvijek prestala kad je Rasputin bio prisutan i molio se.

Bilo je i drugih, nadnaravnih pojava dok je Rasputin prisutan bio. Tako je jedanput razgovarao s carem i caricom u velikoj dvorani za primanje. Najedanput je zašutio, potrčao prema sredini dvorane i naglo povukao prema sebi malog careviča koji se je na tom mjestu igrao. Malo kasnije pane s velikim stropotom ogromni lustar koji je visio u sredini dvorane. Rasputin spasi još jedanput život careviću na tajanstven i neshvatljiv način. Ali najvažnije je događaj koji se je zbio sa gđom Virubovom. Ona je već u to doba bila intimna prijateljica caričina; poznavala je i sama Rasputina i bila duboko uvjerena da on ima predodređenu, nadnaravnu ulogu. I sad, slučajno se srazi voz u kome je gđa Virubova išla u Petrograd s drugim jednim vozom. Bilo je više mrtvih i ranjenih. Gospođa Virubova bila je među zadnjim. Njezino stanje bilo je tako teško da liječnici nijesu imali nade da će je spasti. Čim su čuli za nesreću, car i carica odmah otidu u bolnicu gdje su je našli u agoniji.

Rasputin je bio kod grofa Vittea, s kim je bio u prijateljskim vezama, kada je čuo za nesreću gđe Virubove. On skoči u automobil grofa Vittea i požuri se u bolnicu gdje se je sa smrću borila Virubova. Stupi u sobu gdje je ležala. Unutra su

u to vrijeme bili: car, carica, otac gospodin i jedan liječnik. Rasputin se primakne krevetu, uzme Virubovu za ruku i rekne: „Probudi se, Ano, i pogledaj me"! Gda Virubova koja je dotad bila u mrtvilu otvori oči, nasmješi se i rekne: „Oče Grigorije, to ste Vi? Hvalen budi Bog"! Rasputin je još samo rekao: „Ozdravit će" i otišao je iz sobe teturajući. Iza toga skrajnjeg naprezanja volje onesvijestio se je. Virubova je ozdravila, ali je ostala hroma.

Može se navesti više drugih slučajeva gdje se je isto tako očevidno pokazala nadnaravna moć Rasputinova. Ali što sam već rekao dovoljno je da objasni dojam što su ga imali car i carica o ovoj neobičnoj ličnosti. Taj je dojam bio tim jači što su i jedno i drugo bili vrlo pobožni: ono što je nadnaravno odgovaralo je njihovoj živoj vjeri.

Povratimo se Rasputinu! Kada je postao gostom carske obitelji, osjetio je odmah da mu je porastao uticaj i važnost u petrogratskom društvu. Tad ga obuze želja za vlašću i probudi se u njemu u isto vrijeme sa novom intenzivnošću izvorno svojstvo njegova bića, tjelesna požuda.

Rusko društvo nalazilo se je, prije i u vrijeme rata, u strašnom stanju dubokog moralnog pada. Boljševici su objavili prije četiri godine u „Crvenom arhivu" bilješke koje je pisao iz dana u dan tajni policijski agent koji je pratio 1913 Rasputina na njegovom putu iz Petrograda u selo Pokrovsko. Uistinu je strašno što je konstatovao: ja ne znam čemu se treba više čuditi, da li nezasitnoj požudi Rasputinovoj ili tomu kako je lako nalazio ljubovce koje su spremne bile da žrtvuju svoju čast požudi prljavog mužika što je na koncu bio. Osobito nas iznenađuje da je nalazio svoje brojne i bezbrojne ljubovce u svim društvenim klasama, počevši od najviše aristokracije. I ako čovjek dopusti da je na žene hipnotički djelovao, ipak se mora čuditi moralnom padu ruskog društva, o čemu tako očevidno svjedočanstvo daje život Rasputinov.

Rasputin je ostavio put nutarnje, vjerske sreće, i pao u najgori grijeh. Ipak ga ni tada nijesu ostavile nadnaravne moći, ali su sada postale magičnim i štetnim s vjerskog gledišta.

Jesu li doznali car i carica za veliku promjenu koja je tijekom godina nastala u duši i cijelom vladanju Rasputinovom? Jesu i nijesu. Nekoliko su puta upozorile cara i caricu osobe koje su im bile odane, šta je bilo sa Rasputinom. Ali oni nijesu vjerovali. Zašto? Ministar Stolipin i Džunkovski, intimni i vjerni prijatelji carevi, general Mandriga, knez Orlov i toliko drugih iznijeli su caru dokaze o moralnoj raspuštenosti Rasputinovoj i upozorili kako je to štetno po ugled carske kuće, ako podržaje prijateljske veze sa jednim prostim nemoralnim čovjekom.

Car je više puta otstranio Rasputina od sebe i iz prijestonice, ali bi uviiek u tom slučaju nastala protivakcija. Rasputin je imao uglednih prijatelja, medu njima intimnu prijateljicu caričinu, gdu Virubovu. Ovi su prijatelji optuživali Rasputinove tužitelje: prikazivali su cijelu stvar kao zlobnu intrigu njegovih ličnih protivnika i kušali su na svaki način da renabilituju „oca Grigorija". To bi im tim lakše pošlo za rukom što bi bolest mladog carevića uvijek krenula na gore, kada bi čudotvorac otišao sa carskog dvora.

Da li treba spomenuti da Rasputin, pred carem, caricom i njihovom djecom svojim vladanjem nije davao povoda sumnji i da ga radi ničega ukoriti nijesu mogli? Oni su pred sobom vidjeli uvijek istoga čovjeka: pravog „starca", gotovo sveca, dušom i tijelom odanog prijatelja carskoj kući i svim njezinim interesima.

To shvaćanje donekle je bilo ispravno. Rasputin nije želio sigurno nikakvoga zla caru ni carici, njegovi su savjeti često bili opravdani i potekli iz iskrenog patriotskog osjećaja. Da li je Rasputin imao veliki politički uticaj? Njegov raniji biograf, Jacoby (kod Flammariona), to niječe. Ja ne znam ukoliko ima pravo. Sigurno je samo da je silno škodilo carevu ugledu što je bio u prijateljskim vezama sa jednim raspuštenim čovjekom čije je skandalozno vladanje vrijedalo moralni osjećaj najvjernijih carevih službenika. Rojalisti su se borili protiv Rasputina, oni su ga i ubili u decembru 1916.

Opozicija je, naprotiv, trpjela toga čovjeka, htjela je da pokopa moralni ugled cara i carice i oslabi monarhijsku ideju. Rasputin je bio katkada povodom napadaju na carsku obitelj. Usto se sjetimo strašnih glasina da je carica počinila izdaju, o čemu smo već govorili, pa ćemo lako shvatiti kako su se zavjerenici skoro sigurno nadali da će uspjeti u državnom prevratu.

Pogledajmo sada što su spremili zavjerenici uoči revolucije u februaru 1917! Poslužit ćemo se još jedanput dokazima što ih je iznio Melgunov.

U novembru 1916 držali su u Moskvi sastanak pretstavnici Udruženja gradova i općina. Knez Lvov je u glavnim potezima označio što Udruženje ima raditi u skoroj budućnosti. U njegovom govoru je značajno ovo mjesto: „Pred petnaest mjeseci htjeli smo da iznesemo pred cara svoje želje, ali k njemu nijesmo bili pripušteni. Istina im je bila neprijatna i pogibeljna, boje se nas koji smo preduzeli korisnu i patriotsku u najvišem stupnju zadaću. Sada im moramo reći: Vi ste najveći neprijatelji Rusije i dinastije; vi ste nas doveli do ruba propasti koja prijeti našoj domovini. Što smo htjeli da kažemo caru pred petnaest mjeseci medu četiri zida to je sada postalo javnom tajnom, koju zna sva Rusija". Te dosta neodredene optužbe, kako se vidi, Lvov je pobliže označio ovom izjavom: „Jedna strašna nevolja zavladala je našom zemljom; velika Rusija postala je ovisna o Njemačkoj, ali to ne znači ništa za one koji hoće da sačuvaju samo svoju ličnu sreću". Svršio je govor ovim riječima: „U ovo vrijeme vanredne odgovornosti nemamo pravo da tražimo komu ćemo povjeriti odgovornost za upravu, moramo je preuzeti na sebe". Ali da dodu do toga, trebalo je najprije ot-

straniti cara pa je stoga glavna zadaća urotnika bila da napra-
ve prevrat. Melgunov spominje više pukušaja koje su spremili.

Takva dva pokušaja pripremio je sam Lvov. Kao pretsjed-
nik Udruženja gradova i općina — koje se je u to vrijeme bri-
nulo za nabavak municije i opskrbu vojske živežom — dolazio
je često u „stavku" — vrhovno zapovjedništvo, koje je tada
bilo u carevim rukama. Najintimniji carev saradnik bio je ge-
neral Aleksejev, načelnik glavnog štaba. Knez Lvov znao je do-
biti povjerenje generalovo. On je strogo i bez milosrda kritizi-
rao tadašnju upravu i uvjeravao generala da su svim ratnim ne-
prilikama krivi lično car i carica. Najviše je isticao da je cari-
ca izdavala vojničke tajne i da je dvor u prijateljskim vezama
sa Rasputinom. Među knezom Lvovom i generalom Aleksejev-
vim postojale su prijateljske veze od januara 1916. Lvov je
uspio sa svojim nastojanjem. U jesen 1916 konačno su zavjere-
nici stvorili plan o prevratu koji je imao izvesti sam general
Aleksejev. To se je imalo dogoditi 30 novembra 1916. Međutim
se Aleksejev razboli i otide 11 novembra na Krim da provede
nekoliko vremena na ovoj ruskoj rivijeri, gdje je ostao do 20
februara 1917. Tako nije izveden prevrat što ga je zasnovao
knez Lvov. Ali je on ipak uzrokom da se je za revolucije u fe-
bruaru general Aleksejev držao po strani i nije pritekao u po-
moć caru u vrijeme toga događaja.

Knez Lvov je bio ovako pripremio drugi pokušaj. Prigo-
dom sastanka pretstavnika gradova i općina koji je bio u Mo-
skvi početkom decembra 1916, pozvao je u svoj stan na tajno
vijećanje: Kiškina, Fedorova, Čelnokova i Hatisova. Svi su ti
bili članovi kadetske stranke, a neki među njima slobodni zi-
dari, kao knez Lvov i Hatisov. Knez predloži svojim drugovima
da izvedu prevrat. Cara je trebalo skinuti i na njegovo mje-
sto postaviti velikog kneza Nikolaja Nikolajeviča, na čelu vlade
i ministar pretsednik bio bi knez Lvov. Ali da to uspije, trebalo
je pridobiti velikog kneza.

Hatisov, načelnik Tiflisa, glavnog grada u Kavkazu gdje je
residirao veliki knez preuzeo je na sebe dužnost da posreduje.
Nije uspio. Ali Nikolaj Nkolajevič nije pomogao caru u odluč-
nim danima koncem februara 1917.

Drugi je pokušaj pripremio Gučkov, pretsjednik u to vri-
jeme Crvenog krsta koji je osnovalo Udruženje gradova i op-
čina. Svoju namjeru povjerio je mladom knezu Vjazemskom
koji ju je odobrio. Vjazemski je imao više prijatelja u puku
„vitezova garde" i nakon nekoliko razgovora predobio je ofi-
cire, uime domovine i pobjede nad Njemačkom, za prevrat.
Optuživali su cara i caricu uvijek radi istih razloga: radi izdaje
i veza sa Rasputinom.

Plan o prevratu bio je ovako smišljen. Car je često dolazio
u Carsko Selo, svoju stalnu residenciju, da provede nekoliko
dana s obitelji. Nije bilo moguće cara uhvatiti u Carskom Selu
ili dok se nalazi na fronti. Stoga su urotnici odlučili da na kojoj

stanici zaustave voz u kojem bi bio vladar i da tako izvedu pre-
vrat. Iza revolucije u februaru 1917 nijesu imale nikakve važno-
sti sve ove pripreme. Ali je ipak taj urotnički rad uzrokom da
oficiri garde nijesu pokazali otpora u odlučnom času revolucije
u februaru 1917.

Tragična je bila sudbina mladog kneza Vjazemskoga. U no-
ći između 1 i 2 marta 1917 vozio se je u automobilu Gučkova,
ministra rata u privremenoj vladi, ispred kasarne puka Seme-
novskoga. Revolucija je bila u punom jeku. Vojnici bili su izgu-
bili svaku disciplinu i plijenili stanove svojih oficira. Ti koji su
pljačkali opalili su nekoliko hitaca iz puške na automobil Guč-
kova i jedna kugla smrtno pogodi kneza Vjazemskoga.

Spominjem još jednu daljnu urotu koju je skovao Tereščen
ko, a glavnu je ulogu u njoj imao general Krimov. Krimov je
uporno stojao na tome, koncem 1916, da je nužno odmah po-
vesti energičnu akciju i srušiti carsku dinastiju.

Na koncu trebam istaknuti da je bila zavjera i među ofici-
rima na mornarici u Baltičkom Moru. Oficiri Konstantin Žit-
kov, Čerkaski, Dovkonte i neki drugi spremali su se da, uime
domovine, izvedu prevrat. Svi su ovi izginuli, poubijani od mor-
nara za vrijeme bune koja je, za tragičnih dana revolucije u fe-
bruaru 1917, opustošila baltičku mornaricu. To su ti pokušaji
koje su pripremala petorica urotnika da skinu cara sa prije-
stolja.

Sada dodajem jednu vrlo važnu primjedbu da se ispravno
shvati ruska revolucija. Urotnici su 1915 i 1916 govorili da car-
ska vlada nije u stanju da s uspjehom vodi ratne operacije i iz-
vojuje pobjedu. Ali ja ovdje navodim dokaz da je urotnicima
bila svrha da sruše monarhiju i da su tu odluku stvorili mnogo
prije nego što su nastupile neprilike u kojima se je kasnije na-
lazila ruska vojska.

Gospodin Astrov priča u svojim zapamćenjima da je, iza
svečanog primanja kod cara u Moskvi, 18 avgusta 1914, knez
Lvov sio u njegov automobil. Na putu mu je rekao: „S carem
mi ne možemo pobijediti Njemačku. Republika, dakle?" Vidi-
mo odatle da je već 1914 knez Lvov bio republikanac. Iz težnje
za republikanskim državnim uređajem potekla su 1915 sva na-
stojanja zavjerenika.

Da li je car znao za intrige opozicije? Čudno, sve je tačno
znao, ali ništa protiv toga nije preduzimao. Boljševici su oba-
vili izvještaje agenata tajne policije otkud se vidi da je vlada
potpuno bila informirana i da se je brižno pazilo na svaki rad
vođa opozicije. Carica je savjetovala cara neka preduzme stro-
ge mjere protiv Miljukova, protiv kneza Lvova, itd. Tvrdila je
uporno da je general Aleksejev pod uticajem propagande sa
strane Lvova i Gučkova i tražila je da se kazne. Car koji je tako
energično suzbijao revolucionarni pokret 1904, 1915 ništa nije
preduzimao. Šta je uzrok tomu čudnom carevom držanju? Čo-
vjek mu se može da domišlja, a i car ga je nekoliko puta spo-

menuo: ne zameće se nutranja borba u vrijeme rata. Drugi je razlog u tome što je car sigurno držao da će Njemačka u proljeće 1917 biti potpuno poražena. Pouzdavao se je dakle u vjernost svoje vojske. Je li se u tome prevario? Ja ne držim. Usprkos svoj propagandi koju je činila opozicija, većina je vojske ostala vjerna caru. Urotnici u vojsci bili su u manjini. Car je s pravom vjerovao u lojalnost svojih oficira.

Sasvim drugi uspjeh imala je propaganda opozicije u dva velika grada, u Petrogradu i Moskvi. Vode opozicije govorili su često o revoluciji koja prijeti carskom prijestolju, da se ideja revolucije već proširila među masama. Pa ipak treba pripisati većem broju slučajnih okolnosti kobni uspjeh narodne pobune u februaru 1917, kojom je izvojevana pobjeda revolucije.

POBUNA U PETROGRADU

Tvornica zvana Putilovski, ovaj ogromni mravinjak na ušću Neve gdje je bilo zaposleno 45.000 radnika, radila je 1917 sa podvostručenom snagom. Rusija se je spremala za opću i odlučnu navalu na Njemačku. U radionicama tukli su danju i noću čekići, naprezali su se neobično živci, mišićje, volja, razum, jer je trebalo pripremiti neizmjernu količinu topova, mitraljeza, naboja...

Ujutro 20 februara, u mehaničkoj radionici rad je bio u punom jeku, kad najedanput jedan radnik, sav u bijesu, potrči k motoru i prekine struju. Motori stanu. On skoči na sto i poviče: „Drugovi, kradu nas... piju nam krv!" Svi se okrenu. Pjeneći od bijesa, derući svoje radno odijelo vikao je dalje, prijetio se i tukao u prsa. Ali, osim prostih psovka ništa se nije moglo razabrati od njegovoga govora. Oko stola se okupe šegrti, koje zanimaju ovaki prizori. Približi se nekoliko radnika i brzo se sabere veliko mnoštvo oko radnika koji je bijesno vikao.

Duševna napetost u kojoj su se nalazili radnici te tvornice u ovo zadnje vrijeme, uzbudenost koja je sve više rasla i opća uznemirenost u prijestonici, sve je to stvorilo tako stanje da je dosta bila jedna iskra da plane požar. Tako je djelovalo na napete živce prisutnih što su motori stali i bujica psovki koje je u bijesu izgovorio onaj radnik. Mrmljanje se proširi radionicom. Nekoliko agitatora iskoriste tu prigodu, skoče na sto i proglase štrajk. Zbor se radnika poveća, cijela radionica prestane raditi. Agitacija se proširi i susjednom mehaničkom radionicom, neko prekine struju, strojevi stanu. Zbor se još poveća.

Stala je radionica za bakrene radove, zatim radionica za metalnu konstrukciju, i na koncu cijela tvornica. Gomile se radnika okupe oko govornika.

U upravi tvornice nastala je tada uzbuna, povedena je istraga i otkrije se da je uzrokom općem štrajku ovaj sitni događaj. Jedan mladi inženjer počinio je malu pogrešku u računu

i dao onomu radniku koji je zametnuo bunu otprilike 15 francuskih santima manje nego što ga zapada, i to je bilo dosta da ga onako razdraži. Kad se je istraga povela do kraja, doznalo se je da zapravo na šteti nije bio radnik nego tvornica. Inženjer nije bio odbio po zakonu od radničke plaće otštetu za otrebine (odbačeni materijal).

Radnika nije bilo moguće nikako umiriti. Direktor tvornice, general Dubnicki, sazove sve radioničke upravnike na tajni sastanak da prouče situaciju. Iza svestranog raspravljanja zaključeno je da 45.000 radnika obustavi posao da se mogne radno osoblje probrati.

Na zahtjev industrijskih preduzeća radnici su otpuštani sa fronte. Među tima mnogi su se izdavali za radnike koje ne bi primilo inače nijedno preduzeće, jer su bili buntovni i nepokorni. Takih je bilo tada po tvornicama mnogo, posebno u ovoj Putilovski koja je sada odlučila da ih se riješi.

Odmah iza vijećanja otišao je general Dubnicki da izvijesti ministra rata. On je odobrio zaključak da se tvornica privremeno zatvori. Uveče su postavljeni oglasi na svim vratima tvornice da radnici dođu na račun. Te noći stajala je oko tvornice jaka straža policije na konjima. Noć je bila tamna i kobnoj slutnji mogao se je podavati čovjek gledajući kako se konjanici u crnim dugim kabanicama na crnim konjima gibaju u otsjevu visokih peći martinovki — tu jedino nije bio prestao rad.

Vijest o događaju u tvornici Putilovski odmah se je rašira po cijelom gradu i našla je odjeka u drugim tvornicama, osobito u admiralskoj i francusko-ruskoj koja je odmah do ove. Uz ovu zadnju na obali bila je usidrena krstarica „Avrora" na kojoj su popravljani kotlovi, i carska jahta „Standard". Bila je tu na čuvanju. Polovina momčadi sa jahte radila je naizmjence u tvornici gdje su pravljene kapsole za naboje. Mornare sa jahte car je odlikovao od drugih, tvornica ih je plaćala kao ostale radnike pa su bili potpuno zadovoljni, marljivo radili i tim silili drugo osoblje da brže radi. Tako je isto radila i posada s Avrore popravljajući kotlove i primala je povećanu plaću. Ukratko, u tvornici je bilo sve najbolje i nikako se nijesu mogli predvidjeti tužni i krvavi događaji. Međutim, kad se je zapazila uzbudenost među radnicima odlučeno je da se čete pošalju da drže red.

Uveče onoga dana kad je izbio štrajk u Putilovsku povedena je agitacija i u admiralskoj tvornici. Izlazeći vani radnici su se okupili da drže zbor, a tako isto oni iz francusko-ruske tvornice. Čete su raspršile manifestante, nekoliko je kolovođa pohvatano i zatvoreno privremeno na Avrori. Slijedeći su dan tvornice radile kao obično.

Radnici iz Putilovska nijesu pripušteni poslu cijelu nedjelju dana. Otstraniti 45.000 ljudi od posla nije bilo lako. Bili su ozlojeđeni. Okupljali su se u veće skupine, duge redove, ali nijesu napadali policiju. Uoči onoga dana kada je ponovno imao zapo-

četi posao bila je svetkovina. Bilo je vedro i polako se je smrzavalo. Taj su se dan, ne zna se zašto, skupili svi radnici iz Putilovska, zajedno sa ženama i djecom. Sabralo se je ogromno mnoštvo. Tu je bilo trgovaca sa sitnom robom i izvana se je činilo da je vašar.

Najedanput u mnoštvu nastane gibanje. Neki počnu da trče, čuli su se pojedinačni povici: „Kruha, u Dumu!“ K ovima se pridruži cijelo mnoštvo i pođe naprijed. Na putu su ustavljali vozače i trpali se na saonice. Međutim je policija imala vremena da zatvori most koji vodi do Dume i tako je mnoštvo ostalo uzduž kanala, skoro jedan kilometar, mjesto da je prešlo preko njega. Jedan odred Kozaka koji je poslan da zaustavi mnoštvo pridružio se manifestantima. Masu to ohrabri, probije redove policije i pođe Nevskim prospektom prema admiralskom uredu.

U to vrijeme kroz ulicu Žukovskoga koja je u blizini Nevskoga prospekta, prolazio je jedan kamion iz francusko-ruske tvornice. Neki ga mladi oficir zaustavi, popne se i počne da govori odozgor vojnicima koji su brzo istrčali da vide šta se događa. Jedan odred Kozaka prekinuo ga je u govoru, ali je šofer brzo u tvornicu donio vijest o pobuni. Ona se proširi dalje i oko 10 sati naveče situacija je bila vrlo ozbiljna.

Oko 11 sati vratio se je iz francusko-ruske tvornice direktor Radlov u svoj stan koji je bio na obali gdje je usidrena bila Avrora. Jedva je sio za sto sa svojom obitelji, kad telefon zazvoni. Kapetan sa krstarice, Vilovski, javljao mu je da otprilike 4000 ljudi ide prema brodu. Tada odjekne detonacija. Kapetan je molio Radlova neka odmah dođe u glavni stan — oko broda je bio led, debeo skoro jedan metar, pa se je do njega moglo lako pješice doći. — Međutim su prekinute telefonske žice.

Masa je, sa crvenim zastavama naprijed, probila vrata koja su zatvarala pristup na obalu i jurnula prema krstarici. U stanu direktorovu bilo je svijetlo pogašeno. Obitelj se je skupila na prozore i promatrala strašni prizor. Sve se je sasvim dobro moglo vidjeti, jer je krstarica osvijetljena bila vlastitim svijetlom.

Kapetan i oficiri bili su na mostu koji vodi s broda na kopno, a sva posada na palubi. Kada je kapetan vidio da je masa naoružana puškama, koljem i sabljama pozove stražu. Znak za uzbunu prestraši mnoštvo, ono uzmakne i smiri se. Dođe straža sa nataknutim bajonetima. Odmah zatim izdao je kapetan nalog da se straža pojača i da nikoga ne pusti.

Tada izidu neki u vojničkoj uniformi između mase i stanu vikati prema Avrori da puste zatvorene radnike. Kapetan odgovori da ih nije on ni zatvorio nego civilna vlast pa da ih ona mora i pustiti. Na to su oni odgovorili grdnim psovkama i pozvali masu da „učini kraj zlatnim epoletama“. Ona nasrne na brod. Kapetan poviče: „Ako se odmah ne razidete, pucat ću“. Ovaj odlučni glas nije bio bez učinka, mnoštvo stane, neodlučno, bi li se popelo na most. Ali se je tada sa prozora direktorova

stana vidjelo što oficiri još nijesu mogli da zapaze. Iza njihovih leđa šuljalo se je nekoliko mornara s Avrore sa puškama u ruci, puzali su oplatom broda, s protivne strane. Najedanput je nastala žurba među oficirima. Glavni oficir opazio je prvi pogibao i povikao straži da uhvati izdajice, a oficirima da trče po revolvere. Oni su potrčali po oružje, ali prije nego su stigli do vrata, opkoli ih straža. Palo je nekoliko hitaca; sruše se obliveni krvlju kapetan broda i glavni oficir. Mornari nasrnu na njih kao divlje zvijeri i izbodu ih bajonetima. Zatim noseći ih na vrhovima bajoneta bace vani pred masu. Još se jedan strašni prizor odigra na mostu, nekoliko se oficira sruši od hitaca iz revolvera. Jedini je uspio da dođe do svoje kabine i pograbi revolver glavni mehaničar inženjer. Imao je vremena da i vrata zatvori. „Razbit ću glavu svakomu koji se usudi da prvi unutra uniđe“ rekao je. Niko se nije usudio. Nato je on ponovo povikao: „Ako odmah ne otidete odavle, bacit ću u zrak brod, poginut ću ja, ali ćete i vi sa mnom“. Ne misleći da to oficiru nije bilo moguće učiniti iz svoje kabine, masa, kao prestrašena stoka, izleti gore.

Nečovječni postupak mornara sa kapetanom i glavnim oficirom prestraši gomilu pa se skoro potpuno razide. Ostali su samo pobunjeni mornari, ali se brzo i oni povuku, i tada nastane strašna šutnja.

Ali povratimo se tvornici Putilovsku! Ona je bila zatvorena više dana. Nekoliko radnika htjelo je da iskoristi priliku i okrade kasu. U pô bijela dana provale u dvorište tvornice i već su bili skoro došli do glavnog ulaza, kad se sretnu sa direktorom tvornice, generalom Dubnickim, njegovim pomoćnikom, generalom Bordelius-om, i inženjerima Ščegolkovim i Šičalinom.

„Šta hoćete?“, zapita začuđeno direktor. Radnici se nađu u neprilici. Ali ipak jedan smjeliji između njih odgovori: „Poslalo nas je radničko i vojničko vijeće da vas odvedemo u Dumu“. „Pa dobro“ rekne Dubnicki mirno i skoro veselo, „ako treba ići u Dumu, idimo u Dumu!“ Pozdravivši inženjere pođe prema izlazu u pratnji generala Bordelius-a. Radnici, začuđeni da se je tako neočekivano stvar riješila, išli su mirno za njima. Sve je bilo izašlo na ulicu, i tu je bilo mnogo žena radnika iz tvornice Putilovski. Kada su prepoznale u generalima direktora tvornice i njegova pomoćnika navalile su na njih kao furije „Ubojice, krvopije, vi ste nas izbacili s našom djecom!“ vikale su žene u bijesu. Padali su hici: „Udri odozgor, neka se bace na led!“ čuli su se povici.

Radi kričanja žena okupi se znatno mnoštvo. Svjetina opkoli generale. Neko od tih udari generala Dubnickog ravno u lice i on padne. Masa zgazi Bordelius-a i vičući povuče obadvojicu upravnika na Kalinkin most i odatle ih baci na led. Kako su još obadvojica davali znakove života, dotukli su ih hicima iz pušaka.

Sličnih pobuna, kao što su ove koje sam upravo opisao,

i demonstracija protiv vlade bilo je donekle posvuda po gradu. One ne bi bile nigda uspjele, da nije predobivena posada u Petrogradu. Treba znati da je garda, koja obično čini posadu u prijestonici, tada bila na fronti, a mjesto garde ostali su u Petrogradu rezervisti. Njih je bilo mnogo, kasarne prepune, i u njima se je slabo živjelo pa su vojnici, velikim dijelom, bili nezadovoljni. Discipline nije bilo, osobito radi toga što su svi oficiri bili na fronti, a mjesto njih zapovijedali pripravnici. Ovi su imali slab vojnički odgoj i sami nijesu pravo znali što je vojnička disciplina. Vlada je dobro shvatila kolika pogibao radi toga prijeti pa je koncem 1916 molila vrhovno zapovjedništvo neka premjesti nekamo na drugu stranu sve rezerviste iz prijestonice, a mjesto njih dovede nekoliko dobro disciplinovanih pukova. Molba nije uslišana. To su sigurno namjerno spriječili urotnici koji su predobili za svoje osnove vrhovno zapovjedništvo.

Policija je lako mogla ugušiti bune i manifestacije koje su većinom potjecale od proletera, ali je vlada počinila veliku pogrešku. Proglasila je opsadno stanje i egzekutivnu vlast predala generalu Habalovu, zapovjedniku posade.

Medutim drugi dan iza bune pridruže se manifestantima pukovi Volinski i Semenovski.

Niti ova situacija nije bila revolucija, nego pobuna, vojnička revolta. Buna se je pretvorila u revoluciju u času kada su pobunjenici našli jedno središte koje će njima ravnati, kada se je mogla formirati vlada koju bi oni primili. To je središte bila Duma, i ljudi budućnosti bili su slobodni zidari sa knezom Lvovom na čelu.

Da povučemo nekoliko zaključaka iz predašniih poglavlja i bacimo pogled na budućnost koju je imala doživjeti nesretna Rusija!

Buržoaziiska i liberalna opozicija, koju su vodili slobodni zidari, proračunano i sistematski je potkopala carevu vlast. U tome se je oslaniala:

1) na aristokraciju kod koje je probudila nezadovoljstvo do skrajnosti ističući Rasputinovu aferu;

2) na vrhovno zapovjedništvo služeći se parolom o „izdaji" i obećavajući brzi uspieh u ratu;

3) na građansko društvo ističući patriotske namjere i obećavajući liberalnu upravu;

4) na narodne mase kod kojih je budila općenito nezadovoljstvo.

Premda je buržoazijska opozicija pripremila bunu u Petrogradu, ipak su je izveli proletarijat i vojska. Ona bi u normalnim prilikama trajala kratko vrijeme, ali uporište koje su buntovnici našli u Dumi i umjerenim dalo je tužnim događajima sasvim drugi izgled. Vrhovno zapovjedništvo bilo bi lako ugušilo bunu, da nije pretsjednik Dume, Rodzjanko jamčio da je vlast u rukama dobrih domoljuba. Ali privremena vlada koja je

nagovorila cara da se odreče vlasti nije učinila ništa da osigura red i javnu sigurnost. U martu 1917 preuzeli su formalno umjereni vlast — knez Lvov ministar pretsjednik, Gučkov ministar rata, itd. — Ali, u stvari, od prvih dana bune zavladala je ulica, destruktivne sile u društvu. Umjereni i liberalci srušivši tradicionalnu monarhiju otvorili su vrata boljševizmu. Pobjeda boljševizma, poslije februara 1917, bilo je samo pitanje vremena.

CAR SE ODRIČE VLASTI

Rekao sam u prijašnjem poglavlju da je 25 februara podigao pobunu u Petrogradu proletarijat sa nekoliko pukova rezervista. To je moralo uznemiravati vladu, ali stanje je ipak istom tada postalo ozbiljno kada su pobunjenici zaštitu našli u Dumi. Ruska demokracija i vode slobodnih zidara počinili su veliku pogrešku što su pomagali revolucionarni i anarhijski pokret na kome se je odmah spočetka moglo vidjeti da nije liberalan, da ide za vlašću proletarijata.

Mi se sjećamo da su slobodni zidari urotnici tražili da se što prije izmijene lica na vladi. Ali je mjesto takoga prevrata koga su oni željeli, nenadano se javio revolucionarni pokret koji je, makar da nije bio organizovan i donekle i anarhističan, imao proletersko obilježje. I urotnici, i slobodni zidari, i vode opozicije morali su uvidjeti pravu fizionomiju ovoga revolucionarnog pokreta. Da su to oni uvidjeli i da su Duma i liberalne opozicione stranke revolucionarcima uskratile pomoć, buna bi se u Petrogradu svršila za nekoliko sati. Ali mjesto toga, većina je Dume i prvi medu svima Rodzjanko, njezin pretsjednik, stupila na čelo revolucionarnog pokreta.

Buntovni odredi vojske i revolucionarna masa navale na Dumu. Bilo je jasno da pokret ima anarhijsko-proletersko obilježje, ali Miljukov i Rodzjanko nijesu ništa vidjeli. Liberalne i buržoazijske stranke iz opozicije istupile su zajednički sa buntovnim vojnicima i proleterima i tako počinile političko samoubistvo.

Pogledajmo sad šta je činio car i što je još mogao učiniti!

Prvu vijest o bunama u Petrogradu primio je 25 februara 1917 u Mogilevu, gdie je bilo vrhovno zapovjedništvo. Brzojavio mu je general Belajev, ministar rata u to vrijeme, da je izbio štraik medu radnicima i da ima buna. U isto mu je vrijeme saopćio da su preduzete miere i da nema razloga bojati se. Nekoliko sati kasnije javio je Belajev da se pokret širi, da radnici pjevaju revolucionarne pjesme i razvijaju crvene zastave, ali je ipak uvjeravao da će manifestaciju sutra ugušiti. Ali, sutradan je ministar Belajev izvijestio da su se manifestantima pridružile čete kojima je naredio da ih rasprše. Ali, i tada još je tvrdio da je on gospodar situacije.

General Habalov, zapovjednik petrogratske posade, brzojavio je da su se njegovi pukovi pobunili i zatražio da se odmah pošalju pouzdane i dobro disciplinovane čete.

Primivši tu vijest car je naredio načelniku svoga štaba, generalu Aleksejevu, neka izda nalog da se sa sjeverne i istočne fronte odmah pošalju dobro disciplinovane čete pod zapovjedništvom energičnih generala. Jasno je da se je samo takim postupkom mogao zapriječiti put — revoluciji.

Na žalost, taj nalog carev nije izvršen. General Lukomski, koji je bio očevidni svjedok događaja koje opisujem, kaže u svojim memoarima doslovno: „Nijesu smatrali da je u Petrogradu situacija postala kritična i nijesu se žurili da izvrše ovaj nalog. Preduzeli su samo formalne, ne stvarne mjere. Mjesto da odmah pošalju zatražene čete u Petrograd, zadovoljili su se tim da **pripreme** to **slanje**". To tumačenje generala Lukomskoga čovjeka očevidno ne može zadovoljiti. Da je general Aleksejev tako neodlučno postupio, pravi je uzrok u tome što ga je knez Lvov bio predobio. On je bio među onima koji su unaprijed bili obaviješteni da se sprema prevrat. Kada je čuo vijest o bunama, mislio je da se radi o najavljenom događaju za kojega je imala porasti narodna otporna snaga protiv Njemačke. Ja sam već govorio kako je među glavnim vojničkim zapovjednicima vođena propaganda protiv cara. Aleksejev sasvim proračunano nije izvršio naloga, da omete carevu namjeru.

Ujutro 27 februara stiglo je bezbroj telegrama. Pretsjednik Dume, Rodzjanko, isticao je da je situacija vrlo ozbiljna i tražio neka car otpusti tadašnje ministre, zavede sistem parlamentarne uprave i postavi vladu koja će ovisna biti o Dumi.

Car je odgovorio na to naredbom da se u Petrograd odmah pošalje general Ivanov, koji je u to vrijeme bio u Mogilevu, sa zadaćom da uspostavi red. S njim je imao biti poslan i bataljon vojnika koji su odlikovani križem sv. Đurđa. I ta je naredba izvršena istom kasnije, kako ćemo poslije vidjeti. Tomu nije bio kriv general Ivanov, koji je caru vjeran bio, nego vrhovno zapovjedništvo.

Oko podne toga dana, u razgovoru telefonom, rekao je generalu Aleksejevu veliki knez Mihajlo, carev brat, da je situacija u Petrogradu postala katasrofalnom i da on ne vidi drugog izlaza nego da se imenuje vlada koja bi bila ovisna o Dumi. Kao kandidata za ministra pretsjednika predlagao je kneza Lvova ili Rodzjanka, pretsjednika Dume. General Aleksejev je to saopćio caru, a on je, kao odgovor na to, dao punomoć, da stiša revolucionarni pokret, knezu Galicinu, pretsjedniku Ministarskog savjeta i javio mu da će skoro stignuti general Ivanov. Aleksejev, premda je bio bolestan, zamolio je ipak audijenciju i kušao da nagovori cara neka pristane da knez Lvov sastavi vladu. Car se nije dao skloniti.

Vrlo je simptomatična ta intervencija generala Aleksejeva Odatle vidimo za što je imao simpatije i kako se je držao u

vrijeme buna. Aleksejev nije branio niti je htio da brani tadašnju vladu i carevu vlast.

Pa ipak pobuna u Petrogradu još nije značila izravnu pogibao za monarhijsku upravu. Car je na fronti, među oficirima i vojnicima koji su mu, osim nekoliko urotnika, bili duboko odani, bio gospodar situacije. Ali, oko jedanaest sati naveče stvorio je odluku kojom se je izručio svojim neprijateljima na milost i nemilost. Odredio je da ide sam u Carsko Selo, gdje mu se je nalazila žena i bolesna djeca. General Lukomski, komu je ovu odluku bio saopćio upravitelj carskog dvora, general Vojejkov, shvatio je odmah situaciju i uviđao kakvu će neizbježno taj put posljedicu imati. On probudi generala Aleksejeva, koji se nije dobro osjećao pa je bio rano legao, i zamoli ga neka ide k caru, protumači mu situaciju i predloži da ide k vojsci. Među pukovima garde biće siguran i pomoću njih stišat će bunu. Nikad doznat nećemo kako je tekao razgovor među carem i generalom Aleksejevim u noći između 27 i 28 februara 1917.

U šest sati izjutra, 28 februara, otišao je carski voz s fronte prema Petrogradu. Sudbina monarhije bila je zapečaćena.

Nekoliko sati kasnije obavijestio je vrhovno zapovjedništvo u Mogilevu egzekutivni odbor Dume da je prestala predašnja uprava, a dužnosti vlade da je preuzeo taj odbor. General Aleksejev i veliki broj generala i oficira volio je vladu kojoj je na čelu Rodzjanko radi njegovog dobro poznatog patriotizma i nakane da podvostruči nastojanje vlade kako bi se što prije postigao konačni uspjeh u ratu.

U taj odlučni čas stigao je i carev voz na stanicu Dno. To je ime kobno, jer je ta historijska stanica postala uistinu dno ponora kamo se je srušila tradicionalna i nacionalna Rusija.

Tu je ustavljen carev voz, jer je javljeno da su revolucionarci srušili most preko kojega je imao prijeći na putu u Petrograd. Zapravo, poglavar stanice dobio je naređenje iz Petrograda da voz ne pusti dalje. Jedno vrijeme car je čekao na popravak, a zatim je htio da promijeni liniju i nastavi put. Htio je pošto poto stignuti u Carsko Selo. Ali kako je mogao sam, bez vojske, da sruši zapreke?

Šta je trebao raditi? Bile su dvije mogućnosti da spasi prijestolje. Jedna, da se vrati u „stavku", vrhovno zapovjedništvo, jer je tude, osim generala Alekseieva i nekoliko urotnika kojih nije bilo mnogo, za sebe imao svu vojsku. Druga, što je još bilo bolje, da pođe k armiji koja je bila sastavljena od pukova garde. Ali car je u te tragične dane još jedanput stvorio kobnu odluku, naredio je da voz ide prema Pskovu. U to je vrijeme general Ivanov sa svojim batalionom odlikovanih križem sv. Đurđa bio stigao u Carsko Selo. Zaustavivši se tu malo vremena general upravi voz prema stanici Dno. Zašto nije kušao da dođe do carske palače gdje ga je čekala carica? Zašto nije hitio u Petrograd gdje se je moglo sve promijeniti njegovim

dolaskom? Dugo vremena ja nijesam mogao da nadem odgovora na ova pitanja. Nikako se nije moglo sumnjati u generalovu odanost, njegov bataljon bio je dobro disciplinovan i radi toga nijesam mogao da shvatim njegov postupak. General Lukomski u svojim memoarima kaže za taj cijeli pothvat da je skandal.

Međutim u dodatku koji je izišao u 3 broju „Arhiva ruske revolucije" isti Lukomski istumačio je postupak generala Ivanova. Kada je Ivanov stigao u Carsko Selo, dobio je naređenje da ništa ne preduzimlje. Lukomski ne kaže otkuda je došao taj nalog. Međutim možemo sigurno držati da je nalog izdalo vrhovno zapovjedništvo, to jest general Aleksejev. Ako je naša pretpostavka tačna, onda razumijemo zašto je Ivanov upravio svoj voz prema stanici Dno: bio je doznao da se tamo nalazi car pa je htio da mu svoj odred stavi na raspolaganje. Ali u to vrijeme, na svoju nesreću, car je već bio pošao prema Pskovu.

Zapovjednik sjeverne armije, general Ruski, bio je između onih viših vojničkih lica na koja je djelovala opozicija svojom propagandom. Treba priznati da su se glavni vojnički zapovjednici nalazili u teškom položaju. Informacije su primali od ljudi koji su uživali njihovo potpuno povjerenje. Važnu je ulogu igrao tri dana pretsjednik Dume, Rodzjanko, samo tri dana, ali se je za to vrijeme odlučilo svim. Objavljeni su njegovi razgovori koje je vodio sa generalom Aleksejevim i generalom Ruskim brzojavom kablom; iz njih se vidi da je bio hvastavac. Iz svega što je govorio u ove znamenite dane izbija taština koja se skoro pojmiti ne može. Sve se je rušilo oko njega, jedino je sretstvo bilo da se spasi domovina, okupiti se oko cara. Ali je Rodzjanko mislio drukčije. Za njega je jedino sretstvo bilo da se domovina spasi, da se oko njegove ličnosti okupe sve konstruktivne narodne sile. Opisujući generalima događaje u Petrogradu Rodzjanko veli doslovno: „Neobično je teško uspostaviti red. Samo mene slušaju i meni se pokoravaju". Uime domovine i pobjede nad Njemačkom tražio je Rodzjanko da se car odreče prijestolja u korist carevića. Protestirao je da se šalju čete protiv revolucionaraca. Tvrdio je da se tim ništa ne može promijeniti nego samo povećati opći nered. Čovjek se zaprepašćuje kad vidi kako je Rodzjanko zaslijepljen bio od samoljublja i kako se je varao u prosudivanju situacije. Tri dana kasnije raspuštena je Duma i njezin zadnji pretsjednik nije bio više ništa. Prije nekoliko godina umro je u Jugoslaviji, bijedan izbjeglica kao i drugi. Njega, to je sasvim jasno, ni njegovo domoljublje u koje se ne može sumnjati, niti lični interes — bio je iz redova visokog plemstva i imao veliki posjed — nijesu trebali da nagnaju u odlučnim danima koncem mjeseca februara među revolucionarce. Ali latinska poslovica kaže: „Quem Juppiter perdere vult dementat — Koga hoće Jupiter da upropasti zaludi ga".

Šta je bilo u Pskovu gdje se je nalazio car? Ja sam već rekao da je car počinio veliku pogrešku što je otišao u Pskov; bez sumnje morao je ići gardi: njezini su pukovi bili dobro disciplinirani i većina oficira vjerno odana caru. Tim ne mislim reći da u Pskovu oficiri većim dijelom nijesu bili vjerni caru, nego ih car uopće nije vidio. On se je razgovarao samo sa generalom Ruskim, a on je igrao dvostruku ulogu. Pokazivao se je kao da se pokorava caru, a razgovarao se je telefonski sa Rodzjankom koji ga je uvjeravao da je jedina svrha revolucionarnom pokretu, da otstrani iz politike cara Nikolu i njegovu ženu. 1 marta brzojavio je Rodzjanko generalu Ruskom i Aleksejevu da su otišla u Pskov dva izaslanika Dume da se posavjetuju sa carem i predlože mu, kao jedino moguće rješenje, da se odreče vlasti u korist svoga sina, carevića Aleksija, koji bi vladao pod regenstvom svoga strica, velikog kneza Mihajla, carevog mladeg brata.

Car pristane na to da čeka dok stignu izaslanici, zastupnici Šulgin i Gučkov, najžešći od slobodnih zidara urotnika. U to je vrijeme poveo akciju general Ruski koja je konačno morala oboriti cara. Obavijestio je vrhovno zapovjedništvo da će skoro biti razgovor između cara i izaslanika Dume i zamolio ga neka upita sve zapovjednike armija za mišljenje o otstupanju carevu sa vlasti. To je radio po savjetu Rodzjanka.

Taj je način bio ilegalan, jer nijesu prije zatražili za to privolu carevu. Car je za vojsku bio voda i vrhovni gospodar i ona nije imala pravo da mu daje ikakav savjet u tako važnom pitanju. Tim je Aleksejev još jedanput izdao svoga cara. On je to pitanje iznio pred generale ovako ga formulisavši: „Šta misli general, zapovjednik armije, o pitanju careva otstupanja sa prijestolja u korist carevića Aleksija, koji će vladati pod regenstvom velikog kneza Mihajla?"

Generale prevari ta stilizacija pitanja i uloga Rodzjanka, za koga su znali da je umjeren čovjek i patriota. Pristali su da se izmijeni vladar. Oni bi bili sasvim drukčije odgovorili, da im je postavljeno pitanje, da li da se zavede republika, i da su mogli da vide, mjesto Rodzjanka, one koji su u stvari napravili revoluciju: anarhijsko-proleterske ljevičare i vojnike koji su izgubili svaki pojam o vojničkoj disciplini.

Prvi je odgovorio vrhovnom zapovjedništvu general Brusilov. On je bio potpuno za to da car otstupi. Sjetimo se da je Brusilov bio jedan između malenog broja generala koji su bili pod uticajem urotnika slobodnih zidara! General Everte odgovorio je da neće definitivno reći svoje mišljenje prije nego što dozna za odgovor Brusilova i Ruskoga.

General Lukomski javio mu je ova dva odgovora koji su bili po cara nepovolini. Everte je na to odgovorio da se pridružuje dvojici prvih, makar bolna srca. Nikolaj Nikolajević molio je cara neka se odreče u korist svoga sina. General Saharov, zapovjednik ruske vojske u Rumunjskoj, dugo vremena

nije ništa odgovorio. Napokon je zamolio neka mu jave sve odgovore koje je dobilo vrhovno zapovjedništvo, i na to je poslao brzojavni odgovor koji je imao dva dijela. U prvom traži da se suzbija revolucija i da se protjeraju „razbojnici iz Dume" (to su njegove riječi). U drugom veli da je tu prvu izjavu dao prema svomu osjećaju, ali da mora priznati da je radi okolnosti nužno da car ustupi prijestolje careviću.

Kada su stigli izaslanici Dume u Pskov, general Ruski imao je u rukama odgovore svih zapovjednika armija. Svi su odgovori bili negativni. Šta je mogao da čini car u tim prilikama? Stigavši u Pskov 1 marta čekao je poslanike Dume koji su tamo prispjeli slijedeći dan. Gučkov je preuzeo zadaću da traži od cara da otstupi sa vlasti. Na njemu se je jasno vidjelo da je jako uzbuden, premda je bio čovjek čvrsta značaja. Car je, naprotiv bio miran i po svojoj hladnokrvnosti jači od svoga protivnika. Pristao je da ustupi vlast svome sinu, ali je zatražio da mu bude dozvoljeno živjeti na Krimu. Gučkov nije pristao na to, nego je odgovorio da mora čim prije ostaviti Rusiju i poći u inozemstvo. Car je zatim zapitao da li u tom slučaju sa sobom može povesti carevića. Gučkov je rekao da ne može. Nato je car izjavio da pristaje na sve žrtve koje se od njega traže uime domovine, ali da se ne može odreći svoga očinskoga prava. U tom slučaju da on ne vidi drugog izlaza nego da se odreče u korist svoga brata Mihajla. Tu su carevu odluku izaslanici prihvatili. U akta o odricanju prijestolja, gdje je ovo sve navedeno, sva su vladalačka prava careva predana velikom knezu Mihajlu.

3 marta povratio se je stari car u Mogilev. Možda se je nadao da će vojska, to jest generali, promijeniti mišljenje i pomoći mu da se bori protiv revolucije. Ali ja se možda varam. Car je bio prije svega gentleman i za njega je njegov potpis na aktu odricanja nešto sveto. Je li se možda vratio u Mogilev, jer je od srca ljubio svoju vojsku? Bilo šta bilo, pet je dana ostao u Mogilevu. Tih pet dana bilo je vrlo važno za Rusiju. Odmah slijedeći dan iza cara odrekao se je prijestolja i veliki knez Mihajlo. Veliki knez bio je u Petrogradu za vrijeme nemira i vidio da je revoluciju digao proletarijat i da je vojska — bolje rekavši posada u Petrogradu — potpuno izgubila disciplinu. U tom slučaju na koga da se osloni, pitao je članove privremene vlade koju je proglasio 2 marta egzekutivni odbor Dume.

Pretsjednik privremene vlade bio je knez Lvov, ministri: rata Gučkov, vanjskih poslova Miljukov, finansija Tereščenko, čuvar državnog pečata Kerenski; sve urotnici i slobodni zidari ili vođe buržoazijske opozicije.

Članovi privremene vlade u svom odgovoru nijesu ništa sigurna obećavali velikom knezu Mihailu. Jedini Miljukov i Gučkov tražili su da se knez primi prijestolja, a svi drugi i neke ličnosti koje su prisutne bile na sjednici zahtijevale su

naprotiv, da se i on odreče. To je i učinio, tim prestaje monarhijska uprava u Rusiji.

Vojnička posada u Petrogradu izabrala je prvo svoje vijeće vojničkih i radničkih zastupnika koji su se otimali za vlast sa privremenom vladom. U Mogilevu su to doznali, ali vrhovno zapovjedništo nije izrabilo prigodu da spasi Rusiju, nego je dopustilo da car ostavi vojsku i postane zarobljenikom privremene vlade.

7 marta oprostio se je car sa svojom vojničkom pratnjom, s oficirima i vojnicima u glavnom štabu. Jedni i drugi bili su se skupili u jednoj dvorani kamo je on unišao, pozdravio ih, i svima držao kratki govor. Rekao je da se je odrekao da se izbjegne strahotama građanskoga rata i da se ujedine sve narodne snage u jednoj težnji: da se izvojuje pobjeda. Spomenuo je da se je odrekao u korist svoga brata, velikog kneza Mihajla, ali da se je odrekao i on. Pozvao ih je na koncu sve da se pokoravaju privremenoj vladi i da svom snagom nastave rat protiv Njemačke, Austrije i Turske do konačne pobjede. Iza toga je zagrlio generala Aleksejeva, oprostio se sa svakim od prisutnih, svakom je pružio ruku i govorio sa mnogim. Svi su bili jako ganuti. Dva su oficira imala živčani napad, neki su se onesvijestili. Jedan oficir do generala Lukomskoga, koji priča o ovome oproštaju, počeo je plakati, odmah je zatim onesviješten pao na leđa koliki je dug. Car je naglo prekinuo ceremoniju, pozdravio sve prisutne i plačući ostavio dvoranu. To je jedini put u životu kada je prekršio pravila etikete koja mu je nametalo njegovo carsko dostojanstvo.

Ostavljajući Mogilev car je upravio vojsci ovaj, zadnji poziv:

„Zadnji put se ja obraćam vama, moje drage armije. Kada sam se ja odrekao prijestolja, vlast je ostala u rukama privremene vlade koju je imenovala Duma. Neka Bog pomogne da ova vlada vodi Rusiju putem slave i sreće! Neka vam Bog pomogne, moje slavne armije, da spasite našu domovinu od napadaja krvnih neprijatelja! Za dvije godine i pô vi ste vršile svoju dužnost. Vaša je služba bila teška, krv je tekla potocima, ali se čas pobjede približava. Rusija, zajedno sa svojim plemenitim saveznicima, skoro će skršiti zadnji otpor naših neprijatelja. Rat se mora svršiti odlučnom pobjedom. Ko bi sada pomišljao na mir, ko bi ga predlagao, bio bi izdajica, izdao bi svoju domovinu. Uvjeren sam da svaki ruski vojnik misli kao i ja. Ispunite stoga vašu dužnost, branite našu domovinu! Sjetite se da nedisciplina ruši svu vojničku snagu; slušajte vaše zapovjednike! Čvrsto sam uvjeren da će ljubav prema domovini ravnati vašim vladanjem. Neka vas Bog blagoslovi i vodi do pobjede i slave vaš nebeski zaštitnik, sv. Đurađ!"

Privremena vlada nije dozvolila da se izda ovaj zadnji poziv carev vojsci.

Kada je stigao u Carsko Selo, caru je rečeno da je po na-

logu privremene vlade zatvoren. To se je sasvim protivilo uvjetima koji su pri odricanju uglavljeni. Ali u to vrijeme i sama privremena vlada bila je u vlasti Sovjeta u Petrogradu, koji je bio postao drugom vladom i nametao svoju volju knezu Lvovu i njegovim drugovima urotnicima.

PRIVREMENA VLADA

Privremena vlada, sa knezom Lvovom na čelu, preuzela je vlast od cara, ali samo po imenu. Kakva je bila prava situacija koncem februara i početkom marta 1917? Spomenut ću događaje hronološkim redom.

Ujutro 27 februara 1917 rezervisti pukova Volinskoga i Litovskoga izjavili su svojim oficirima da neće ići više razgoniti manifestante kao jučer. Zapovjednik puka Litovskoga pokušao je da ih umiri. Rezervisti su ga ubili i s njim još dva oficira. Znajući da su počinili zločin i bojeći se kazne, pobunjenici otidu u Dumu. Poslanici ih prime i to s oduševljenjem. Brzo izatoga sva se posada u Petrogradu izjavi za Dumu. U nekoliko sati mogla se je uspostaviti uistinu vlast parlamenta i njegovog pretsjednika Rodzjanka, ali mu slobodni zidari urotnici nijesu htjeli da ustupe vlast koju su oteli caru iz ruku. Usto se i kadetska stranka opre Rodzjanku. Pročelnik te stranke Miljukov požalio je kasnije, kako je izjavio svome prijatelju Nabokov-u, što se je protivio da Rodzjanko postane ministrom pretsjednikom. Rodzjanko je uistinu mogao da igra važnu političku ulogu sa Dumom kao njezin pretsjednik, ali su poslanici počinili političko samoubistvo, ustupili su sva svoja prava i dužnosti privremenoj vladi koju su sami izabrali.

Zašto su se članovi Dume politički uništili? Desničare su zastrašili događaji; umjereni, osobito kadetska stranka, bili su protiv toga da Duma preuzme kakvu vlast, jer bi im tim smetala. Privremena vlada težeći za neograničenom političkom vlašću srušila je potpuno Dumu.

To je bila slijepa politika, jer se protivnici privremene vlade nijesu nalazili na desnoj nego na lijevoj strani. Bili su se okupili oko prvog Sovjeta u Petrogradu. Stvarna sila bila je u rukama pobunjenih vojnika. Prvih dana pobune i prije nego je car otstupio pobunjenici su bili u strahu: bojali su se kazne. Kada je pomoću liberalne buržoazije i vrhovnog zapovjedništva srušena monarhija, pobunjena posada proglasila se je pravim junakom revolucije.

Treba znati da je arzenal u Petrogradu bio oplijenjen i da je 40.000 pušaka došlo u ruke radnika. Za kratko vrijeme imala je svaka tvornica u Petrogradu jedan odred „crvene garde". Ova proleterska masa: buntovni vojnici i „crvena garda" bili su još bez političke ideologije, ali su instinktivno bili neprijatelji buržoazije i tadašnjeg uredaja. Privremena vlada bila je u rukama kadetske stranke, ali su i socijalistički zastupnici u Dumi,

premda ih nije bilo mnogo, težili za vlašću. Boljševička stranka imala je u IV Dumi samo šest zastupnika, medu kojima je bio i policijski plaćeni izazivač, Roman Malinovski. Početkom rata izjavila se boljševička stranka, po nagovoru Lenjinovu koji joj je svoje proglase slao iz inozemstva, protiv vodenja rata i pozvala proletarijat neka se pripremi za borbu protiv buržoazije i reda koji postoji. Koncem 1914 držali su boljševici tajni sastanak na kome su prisustvovali izaslanici raznih njihovih frakcija u Rusiji. Na sastanku je zaključeno da nije nikako cilj stranke da se Njemačka pobijedi, nego da ruska vojska doživi poraz, jer bi iza poraza, po njihovom mišljenju, propala monarhijska uprava.

Policija je pohvatala učesnike na ovom sastanku i predala ih sudu i podigla optužbu radi veleizdaje. Medu njima je bilo pet boljševičkih zastupnika u Dumi. Trebali su biti izvedeni pred vojničko sudište, ali je car dozvolio da im sudi redoviti sud. Osudeni su na progonstvo u Sibiriju, gdje su ostali do revolucije u februaru 1917.

Pretstavnici menjševičke stranke, tj. 7 socijalističkih zastupnika u Dumi, bili su za rat protiv Njemačke isto kao i demokrati u Zapadnoj Evropi. Ali su u tome pogledu mijenjali svoje mišljenje. Svoju nauku o klasnoj borbi nijesu mijenjali nikada. Ali povratimo se na februar 1917!

Najinteligentniji bili su medu socijalističkim zastupnicima Čejdze, Sokolov i Kerenski. Oni su došli na misao da organizuju proletarijat u Petrogradu i izaberu vijeće od pretstavnika tvornica i pukova, radnički i vojnički sovjet. Čejdze je izabran pretsjednikom Vijeća, Kerenski i Sokolov potpretsjednicima. Oslanjajući se na vojsku Kerenski i Čejdze htjeli su da odvrate privremenu vladu od programa kadetske stranke na lijevo. Brzo je porasla važnost sovjeta. Imajmo na umu da više nije bilo narodnog zakonitog pretstavništva, da je Duma bila stvarno raspuštena! Sovjet je malo pomalo preuzeo ulogu narodne skupštine.

Pogledajmo da li je privremena vlada štogod preduzela da zapriječi put revolucionarnoj struji! Mora se kategorički izjaviti da ministar pretsjednik knez Lvov nije učinio ništa da učvrsti položaj vlade protiv ekstremista. Lvov je radio više godina da sruši monarhiju, a kad je postigao svoj cilj i dobio punu upravnu vlast dokazao je očevidno da ne zna šta znači upravljati. Knez Lvov na položaju ministra pretsjednika bio je tragi-komična figura: nije shvaćao ništa, i što je gore, nije znao što hoće. O neaktivnosti kneza Lvova kada je postao pretsjednikom vlade daje u svojim zapamćenjima porazno svjedočanstvo njegov politički prijatelj i jedan od najvjerniiih članova kadetske stranke, Nabokov. Ovaj je čovjek upravljao ministarskom kancelarijom pa je mogao izbliza da promatra rad privremene vlade.

Ništa nijesu radili ni Gučkov ni Miljukov. Svu trojicu bio je obuzeo skrajnji pesimizam: mislili su da se ni na koji način ne može popraviti situacija. Nerado su ostali u novoj vladi nekoliko mjeseci.

Ali ako nijesu znali šta treba da rade, kako su mogli na svoju odgovornost da pokrenu revoluciju? Knezu Lvovu i većini članova privremene vlade nije dozvoljavao njihov ludi nazor da primijene *silu protiv mišljenja*. Svečano su proglasili neograničenu slobodu štampe, govora i svakog političkog rada. Rad: toga nijesu mogli da spriječe propagandu svojih protivnika koja je uperena bila protiv njih samih. Nabokov kaže: Knez Lvov nije učinio ništa da zapriječi put revoluciji. Što je još gore, knez Lvov to nije ni pokušao.

U tragične dane revolucije, koncem februara, u Petrogradu bili su poubijani gratski stražari. Oni su ostali vjerni i iza pobune rezervista. Te su žrtve svoje dužnosti poklane i ja se dobro sjećam tih strašnih prizora. Vidio sam jednog stražara gdje se je popeo na vrh jedne visoke kuće da izbjegne potjeri. Ali su ga i tude progonili i s nožem u ruci potjerali na rub krova. Kada se nikako nije mogao da spasi, nesretni „gorodovoi" (ruski stražar) prekrižio se je i skočio s krova. U tri zadnja dana mjeseca februara 1917 istrijebljena je sva policija u Petrogradu. Privremena vlada nije je ničim nadomjestila.

Vlada se je ipak sasvim jednostavno mogla da oslobodi Sovjeta. Mogla je pomoću vrhovnog zapovjedništva, pod kojom bilo izlikom, okupiti u Mogilevu vjerne i disciplinirane pukove, a takvih je na bojištu još bilo, i pomoću njih uspostaviti red u Petrogradu. Ništa takova nije preduzela privremena vlada. Njezini su članovi čekali s očevidnom nestrpljivošću kakvu bilo prigodu da sa sebe stresu političku vlast, za kojom su tako dugo težili.

Najteže političko pitanje koje se nije moglo odgoditi, bilo je pitanje rata. Kadetska je stranka bila mišljenja da se rat mora voditi do konačne pobjede. Sovjet je izjavljivao da hoće mir, ali da bi se imao sklopiti u sporazumu sa proletarijatom saveznićkih država. Te izjave Čejdzea i Zeretelli-ja i toliko drugih vođa umjerenih socijalista nijesu značile ništa sigurna: ali su te izjave kod naroda, kod vojnika koji su bili siti rata, kod radnika koji su težili za internacionalnim bratstvom cijele radničke klase prema marksističkoj nauci, omrazile politiku privremene vlade.

21 aprila 1917 održana je na trgu pred zimskom palačom, sjedištem privremene vlade, manifestacija protiv ministra rata Gučkova i ministra vanjskih djela Miljukova. Gučkov i Miljukov su dali ostavku. Brzo iza toga istupio je iz vlade knez Lvov i većina ministara kadetske stranke. Ministrom predsjednikom postao je Kerenski. Ovo je valida najtragi-komičnije lice među svim političkim harlekinima u ovo tužno doba. Porazan je sud

o njemu izrekao Nobokov i novinar Petar Ryss, Židov, koji je pripadao krajnjoj ljevici kadetske stranke.

Kerenski je bio advokat, slabo poznat, ali je imao veliku ambiciju, nije imao nužnog znanja ni čvrste volje. U tragične dane svoga vladanja držao je samo govore: često glupe, koji puta, treba priznati, patriotske i pune snage, ali je ta snaga bila samo u izražaju: njegovi čini nijesu odgovarali riječima.

Lična nesposobnost starih urotnika (poimenice kneza Lvova, Gučkova, Tereščenka, Nekrasova i Kerenskoga) glavnim je uzrokom da nijesu vladali kako je trebalo. Ali osim toga, ima još jedan uzrok. Zajednički cilj starim urotnicima bio je da sruše monarhiju, ali se nijesu slagali u pozitivnom programu. Animoznost koja je bila među većim brojem članova privremene vlade (na pr. među Gučkovom i Kerenskim) bila je jača od onoga što ih je ujedinjavalo.

Radi toga nije mogao knez Lvov da sastavi vladu sa jedinstvenim pogledima koja bi sposobna bila da radi i vlada. Ne treba zaboraviti da se je u to vrijeme moralo raditi vrlo energično radi teške situacije. Najteže je pitanje bilo za vladu kneza Lvova i kasnije Kerenskoga, kako da se drži prema Lenjinu i revolucionarnom radu boljševičke stranke.

Kada je izbila revolucija u februaru 1917, Lenjin je bio u Švicarskoj. 3 aprila 1917 došao je preko Njemačke u Petrograd. Njegov put bio je sumnjiv svim ruskim patriotima koji nijesu mogli da razumiju kako je mogao da putuje preko zemlje s kojom je Rusija bila u ratu. I uistinu čovjeka smućuje ova okolnost. Poznato je da je Lenjin živio u Švicarskoj vrlo skromno i da nije imao novaca ni za najnužnije izdatke, a kad je stigao u Stockholm imao je za što da kupi novo odijelo sebi i drugovima. U Petrogradu je raspolagao velikim svotama novca. Odakle mu taj novac? Boljševici nijesu nikada pravo odgovorili na ovo važno pitanje.

Čim se je Lenjin nastanio u Petrogradu, samo je za tim išao da se dočepa vlasti. Vjerni prijatelj i učenik Lenjinov, Zinovljev, opisuje ga u ovo doba u svojim zapamćenjima ovako: „Lenjin je bio pun mržnje protiv buržoazije i cijeloga reda koji je postojao. Ova je mržnja bila koncentrirana, kondenzirana; bila je oštra kao mač. Ona mu je promijenila poteze na licu".

Ova silna mržnja dala je Lenjinu dvostruku, trostruku snagu. S nevjerojatnom energijom činio je propagandu i sticao pristalice. Ta se propaganda nije oslanjala na ništa stvarna: htio je tim samo da predobije široke narodne mase. Vojnicima je obećavao odmah mir, a seljacima svu zemlju. Jedno i drugo obećanje bilo je lažno. Miesto rata s Niemačkom, marksistička je nauka tražila građanski rat i u to vrijeme Lenjin je išao na prvom mjestu za krvavim i strašnim građanskim ratom. Što se tiče zemlje, Lenjin je u svojoj nauci predvidao da komunistička država treba da zaplijeni sva zemljišta pa i seljačka imanja. Le-

njinu je bilo svejedno što je ta propaganda bila nepoštena. Stalo mu je bilo do toga da se popne na vlast.

Kada je Lenjin stigao u Petrograd, Središnji odbor boljševičke stranke imao je samo jedan list, „Pravda", dnevnik malenog formata. Mjesec dana kasnije izdavao je Lenjin: tri dnevnika u Petrogradu, po jedan u Kronstadtu, Moskvi, Helsingforsu, drugi su dnevnici izlazili u Kazanju, Jekaterinoslavu, Krasnojarsku, Samari, Kijevu, Saratovu, Harkovu, Rostovu. Jedan je boljševički dnevnik izlazio na estonskom jeziku, „Quiir", drugi na litvanskom, „Tiesa". S toliko je novca raspolagao Lenjin kad se je nastanio u Petrogradu. Ta sumnjiva pojava razdražila je javnost.

5 aprila držao je Lenjin prvi govor u Sovjetu i predložio da Sovjet preuzme vlast i sklopi odmah mir s Njemačkom. Slušatelji su bili očito protiv njega. Nekoliko puta su ga prekinuli povicima: „Dolje Lenjin! Nećemo te slušati. Idi natrag u Njemačku!" itd. Slijedećih dana slušatelji su ga svaki puta prekinuli u govoru povicima: „njemački špijun"! „izazivač"! itd.

Ali ipak ta boljševička propaganda nije ostala bez kobnih posljedica, pošto vlada protiv nje ništa nije preduzimala. Lenjin je malo pomalo prikupio znatan broj pristalica. Kakvi su to ljudi bili? Lenjin je rekao jedanput: „Naša stranka nije zavod za djevojke: jedan prosti nitkov može nam biti sasvim koristan radi svoje sposobnosti". Procesi u Moskvi 1936 i 1937 dokazali su da su vođe boljševičke stranke: Kamenjev, Zinovljev, Jagoda, Sokolnikov, itd. itd. koji su na tužbu drugih vođa stranke Višinskoga, Krilenka, itd. osuđeni i smaknuti od boljševičkih krvnika, uistinu bili nitkovi. Oni koji su sasvim pošteno vjerovali 1917 u nauku Lenjinovu, bili su najpogibeljniji njegovi pristalice. Njihovo oduševljenje da dođu do vlasti bilo je silnije nego pohlepa za bogatstvom onih uistinu pravih „nitkova" koji su činili glavni dio boljševičke stranke.

Pa ipak, premda privremena vlada potpuno ništa nije radila, na sastanku svih sovjeta u Petrogradu 3 juna 1917, boljševici nijesu imali više od 106 izaslanika, uz 32 pretstavnika koji su im bili skloni, dok su nacionalne i umjerene stranke imale 953 delegata. Na sastanku je Lenjin tražio da se odmah obustavi svaka vojnička akcija, da više ne smije biti ofenziva. Što se tiče unutarnje državne uprave, Lenjin je tražio strogi nadzor nad prihodima velikih kapitalista. „Objavite prihode velikih kapitalista, zatvorite 50 ili 100 naših milijunera i prestat će nered u ekonomiji" kaže Lenjin. Izaslanici ipak nijesu primili boljševičkih predloga, nego su usvojili odluku trajnog odbora da će pomagati privremenu vladu i pristali na to da se povede ofenziva protiv Austrijanaca koju je Kerenski, kao ministar rata, u to doba pripremao.

Ta je ofenziva uistini počela 18 juna i imala je velik uspjeh. Boljševici su se bojali da će taj uspjeh omesti njihovu propagandu, pa su počeli s otvorenim napadajem. 4 jula oko

11 sati pred podne skupili su se pristalice Lenjinovi s puškama i mitraljezima oko vile Kšesinske gdje se nalazio boljševički glavni stan. Lenjin je držao dug govor i predložio manifestantima neka traže da privremena vlada ustupi vlast pretstavnicima proletarijata. Najedanput je povikao jedan između mornara, kojih je tu najviše bilo, „Dosta je govora. Vodite nas tamo gdje ćemo morati raditi!" Vojstvo odluči povesti manifestante prema „tauritskoj palači" gdje je bio trajni odbor sovjeta, u kome su bili umjereni socijalisti. Oko 4 sata ogromno je mnoštvo opsjelo palaču i prijetilo se smrću svima ministrima i članovima Sovjeta koji nijesu boljševici.

Šta je učinila vlada protiv boljševičke pobune? Kerenski je otišao iz Petrograda upravo kada su počeli neredi; nestalo je i ministara Tereščenka i Nekrasova; knez Lvov je izbjegavao svaku odgovornost i nije htio da izda ikakvu naredbu da se pobuna uguši. Na koncu je Sovjet, koga su napadači ugrozili, telefonirao zapovjedniku posade i ovlastio ga da preduzme nužne mjere da uspostavi red. Zapovjednik je poslao prema palači eskadron Kozaka i dva topa pod zapovjedništvom poručnika Rebinder-a. Kad su došli na obalu Neve, otvorili su manifestanti na njih vatru iz mitraljeza sa mosta Litejnoga. Rebinder je nato naredio da se puca iz topova i kad su pala tri topovska metka, manifestanti su se svi razbježali. Kada je stigao do palače, Rebinder nikoga nije našao. Boljševička pobuna nije uspjela. Lenjin i Zinovljev su pobjegli i krili su se nekoliko dana, a Kamenjev, Trocki, Raskolnikov, Lunačarski i neki drugi boljševički vođe bili su zatvoreni. Sa zatvorenim krivcima postupila je privremena vlada usprkos tomu blago. Kasnije su pušteni na slobodu. Koji je bio razlog da je vlada tako blago postupala?

Jedan moj prijatelj koji je dobro poznavo kneza Lvova rekao mi je, što me je iznenadilo, da se je knez nadao postati prvim pretsjednikom Ruske Republike pa se je bojao da ne izgubi popularnost, ako bude primjenjivao stroge mjere. Kerenski se je opet uglavnom držao solidarno sa svojim drugovima na lijevoj strani. On je imao pred očima, kao i svi članovi privremene vlade, „fašističku pogibelj" i bojao se je kazne za sve svoje krivice. „Fašističku pogibelj" — toga izraza tada nije bilo — nazirali su u vojničkoj diktaturi. Naprotiv, svi umjereni i svi domoljubi mislili su da je moguće jedino pod vojničkom diktaturom uništi ekstremiste i nastaviti rat.

Privremena se je vlada razočarala u svojoj politici prema boljševicima pa je jedinu nadu otada polagala u vrhovnog zapovjednika, Kornjilova.

AFERA KORNILOVA ILI KERENSKOGA I POGIBELJ OD FAŠIZMA

Lavre Kornjilov, rođen 1870, bio je sin prostoga Kozaka iz Sibirije, Georgija Kornjilova. Svojom hrabrošću i darovi-

tošću Georgije Kornjilov dobio je na koncu prvi oficirski znak (trak) za zasluge. Njegov sin, Lavre, stupi iza osnovne škole u kadetsku u Sibiriji i završi je kao prvi dak. Zatim je učio na topničkoj školi u Petrogradu. Imenovan je oficirom i poslan u Središnju Aziju. Tri godine kasnije stupio je u vojničku akademiju — u višu vojničku školu — u Petrogradu. I iz akademije izašao je kao prvi medu svojim drugovima. Potom se ponovno vratio u Središnju Aziju. Tamo je učio istočne jezike. Nekoliko je puta preodjeven išao na izvidjanje u Afganistan, Kinu, Indiju, Perziju, nalazeći se često u vrlo velikoj pogibelji.

Godine 1904 sudjelovao je Kornjilov u ratu sa Japanom. Nekoliko puta pokazao je svoju smjelost i odlikovan je najvećom vojničkom odlikom, križem sv. Đurđa. Iza rata bio je Kornjilov 4 godine ruski vojnički izaslanik u Kini. 1914, uoči svjetskog rata, imenovan je pješadijskim generalom i zapovjednikom jednog kora vojske. 29 aprila 1915 branio je general Kornjilov sa svom upornošću jedan gorski klanac u Karpatima. Ruska je vojska uzmicala i sa generalom ostalo je samo nekoliko smjelih. Ranjen je teško od jedne granate koja je blizu njega eksplodirala i zarobljen od Austrijanaca. Kada je ozdravio, Kornjilov pokuša da pobjegne. Iza skoro nevjerojatnih pustolovina prijede general preko neprijateljske linije. Rusi ga dočekaju s oduševljenjem. Dobio je najveća vojnička odlikovanja i imenovan zapovjednikom 25 kora vojske.

Čineći propagandu u vojsci Gučkov je predobio i slavnog generala, i to ovom zgodom. Povrativši se u Rusiju, general Kornjilov proputovao je trijumfalno kroz više gradova. Kada je došao u Kijev, primila ga je u audijenciju carica udovica, mati careva, s osobitom nakloností. Sasvim drukčije ga je primio car. Pustio ga je da čeka preko pô sata dok stupi pred njega, a kad ga je imenovao zapovjednikom 25 kora rekao je da mu je to najviše mogao učiniti. Kornjilov je očekivao nešto sasvim drugo: makar da je car znao tako ljubazan biti, ipak tom prigodom nije mogao da kaže nijednu srdačnu riječ onomu koji se je osjećao narodnim junakom.

Čim se vratio s audijencije, Kornjilov je našao u svome stanu posjetitelja koji ga je čekao nestrpljivo. To je bio Gučkov. On mu je lijepim riječima izrazio priznanje, što car nije učinio. U isto vrijeme ovaj lukavi urotnik kritizirao je bez milosrđa cara i njegovu upravu. Tako je predobiven Kornjilov za revoluciju zauvijek.

Kada je Gučkov postao ministrom rata, pozvao je generala na važno mjesto zapovjednika posade u Petrogradu. Trebao je da uništi reakciju, ako bi od nje zaprijetila pogibao privremenoj vladi. Medutim ju je morao braniti od raznih struja krajnje ljevice. Kornjilov je za kratko vrijeme organizirao posadu i okupio vojničke odrede koji još nijesu bili izgubili discipline.

Vlada je brzo imala prigodu da pokaže kako je čvrsta. 21 aprila pripremili su ekstremisti oružanu demonstraciju po ulicama Petrograda. Sa raznih mjesta predgrađa pošlo je nekoliko stotina ljudi s puškama u ruci prema zimskoj palači, gdje je bila vlada. Ne štedeći izdavali su novac da nadu ljude koji će demonstrirati. Općenito se je tada govorilo da ta novčana sredstva daje Njemačka. Dobro se sjećam jedne skupine naoružanih demonstranata koje sam sreo taj dan u „Petrogradskaja storona". Rijetko sam kada vidio tako čudnu manifestaciju: manifestanata je bilo malo i svi su bili prestrašeni. Prolaznici su ih vrijedali nazivajući izdajicama, špijunima, itd. Oni su im se prijetili puškama, ali su se sami bojali da ne budu napadnuti.

U to vrijeme držano je ministarsko vijeće u privatnom stanu ministra rata Gučkova, koji je bio bolestan. Govorili su o političkim posljedicama ove manifestacije koju vlada nije očekivala. Najedanput dode general Kornjilov, zapovjednik posade. Na ministarskom vijeću kamo su ga pripustili, predloži da se izda naredenje najpouzdanijim odredima vojske da rasprše naoružane rulje manifestanata. Trebamo imati na pameti da u to vrijeme u Petrogradu nije bilo policije, pošto je za pobune u februaru bila uništena i vojnička je posada bila jedina oružana sila kojom je vlada raspolagala. Jasno je da je Kornjilov tim dao lijepu prigodu vladi da se oslobodi ljevičarskog uticaja i pokaže svoju „stalnost". Na žalost, vlada nije izrabila prigode.

Kerenski, čuvar državnog pečata, odbio je ljutito prijedlog Kornjilova s izjavom da nova uprava dozvoljava političke manifestacije i da svaki građanin ima pravo da očituje svoje želje; da se najviše mora čuvati da ne dode do proljevanja krvi, jer bi to moglo imati kobnih posljedica. Mišljenje čuvara državnog pečata potpuno je usvojio pretsjednik vlade knez Lvov, i zabačen je prijedlog Kornjilova. Posljedice vladina nerada bile su uistinu kobne.

Dva dana iza tih događaja petrogratski Sovjet stvorio je odluku koja je morala uništiti ugled i vlast vlade: da se otsada vojnička posada smije izvesti na ulicu radi uredovanja samo s privolom Sovjeta. To je Sovjet zaključio po naputku ljudi koji su mu bili skloni — ne zaboravimo da je Kerenski bio ne samo čuvar državnog pečata nego i potpretsjednik Sovjeta!

Manifestanti su tražili da otstupe ministri Gučkov i Miljukov, i oni su dali ostavku. Na koncu kad je vidio da nije moguće saradivati sa vladom kneza Lvova i Kerenskoga, Kornjilov je otstupio sa položaja zapovjednika posade u Petrogradu. Mjesto Gučkova ministarstvo rata preuzeo je Kerenski. Odmah je počeo da priprema „ofenzivu revolucionarnih armija" protiv Austrije. Odredene su za tu operaciju dvije ruske armije, osma i jedanaesta. Osmom je zapovijedao general Kornjilov.

18 juna napala je njegova vojska na neprijatelja. Odredi dobrovoljaca, medu kojima je bilo najviše oficira, imali su velike gubitke: više nih do 90%. Ali je razbijena austro-njemačka fronta, i Rusi su zauzeli tvrđave Halicz i Stanislavov. Odmah iza

ovoga uspjeha doživjeli su pravi poraz. Boljševik Dzevoldovski, grenadirski kapetan, ostavio je 3 jula sa svojim vojnicima frontu pa su tako neprijatelji zašli za leda jedanaestoj ruskoj armiji. Herojski napor dobrovoljačkih odreda 18 juna na koncu je bio uzaludan. Trebalo je povući posljedice iz toga poraza. 10 jula tražio je general Kornjilov energično od ministra rata, Kerenskoga, da se uspostavi disciplina u vojsci. Zahtijevao je da se za slučaje veće neposlušnosti zavede smrtna kazna koju je dokinula privremena vlada. Ovdje navodim jednu nužnu primjedbu da se mogu razumjeti zadnji događaji. Privremena vlada bila je poslala k svakoj armiji „političkog komisara" koji je imao da nadzire zapovjedništvo i pazi da ne bi nastala reakcija. Kod Kornjilova je komisar bio Savinkov. On makar da je prije bio terorist i poznati član socijalista revolucionaraca, predvidao je ipak veliku nesreću, ako pobijede ljevičari. Da spasi revoluciju, pridružio se Kornjilovu i potpisao se na gore spomenuti njegov prijedlog.

Kerenski je sazvao vojničko vijeće u zimskoj palači da se odrede mjere kojim bi se uspostavila disciplina u vojsci. Svi su generali tražili stroge odredbe, jer bez tih da vojska nije pravom vojskom. Dvojica između njih — Gurko i Dragomirov — strogo su kritizirali taktiku novoga ministra rata Kerenskoga; da vojnicima drži samo „revolucionarne govore" pa tim slabi što je još ostalo kod njih od discipline. Oba je generala Kerenski umirovio i sazvao novo vijeće u glavnom vojničkom stanu. U to je vrijeme na čelu vrhovnog zapovjedništva bio general Brusilov. Novo je ratno vijeće ponovo zatražilo iste mjere; ponovo je Kerenski morao da čuje strogu kritiku, ovaj put od generala Ruskog i Denjikina kojima se je pridružio i vrhovni zapovjednik Brusilov. Na koncu sjednice, između ostaloga, Kerenski je rekao: „Dozvolite da vam se zahvalim, što ste tako slobodno i s tolikom građanskom odvažnošću rekli vaše mišljenje". Te su riječi bile samo varka. Čim je ministar rata stigao u Petrograd, izdao je brzojavnu naredbu da vrhovni zapovjednik Brusilov otstupi sa svoga položaja. Mjesto njega vrhovnim zapovjednikom imenovan je general Kornjilov. On nije bio na vojničkom vijećanju u „stavki", jer je radi brzog uzmaka, o kome smo govorili, morao biti na fronti.

30 jula držali su vijeće vrhovni zapovjednik Kornjilov, ministar saobraćaja i prehrane. Kornjilov je tvrdio da treba imati tri dobro disciplinovane vojske: 1) vojsku za rat protiv neprijatelja; 2) radničku vojsku koja će spremati municiju u tvornicama; 3) vojsku železničara koja će osigurati redoviti saobraćaj na železnicama. Vrhovni zapovjednik je tačno označio koje nužne mjere valja preduzeti da se osigura vojnička disciplina. Prema njegovom mišljenju trebalo bi:

1) zavesti smrtnu kaznu za najteže prekršaje; 2) osigurati vlast vojničkim zapovjednicima u disciplinskim stvarima; 3) strogo ograničiti vlast vojničkih odbora (sovjeta).

Kornjilov je došao 3 augusta u Petrograd da raspravlja o svojim prijedlozima sa ministrom rata — na tom položaju bio je tada Savinkov, i ministrom pretsjednikom, Kerenskim, koji je iza kneza Lvova bio na čelu vlade. Jedan i drugi su primili njegove prijedloge. Uveče je pozvan Kornjilov da dadne izvještaj na ministarskom vijeću. U ministarskom vijeću sjedili su tada i pretstavnici ljevičarskh stranaka, osim anarhista i boljševika.

Pošto je izvjestio o općoj situaciji na fronti, general je htio da otvoreno rekne šta treba preduzeti da se osigura uspjeh nove ofenzive koju je spremio protiv Austrijanaca. U tom času ga je prekinuo ministar pretsjednik Kerenski. Nato mu je ministar rata dodao bilješku gdje ga upozoruje „da bi vojničke tajne i plan koga izlaže o ofenzivi mogli biti odani neprijateljima". Kornjilov se je jako začudio. Kada se je svršila sjednica, zamolio je Savinkova neka mu stvar razjasni. On mu je tada rekao da čovjek ne može biti siguran za ministra poljoprivrede, jer da podržaje prijateljske veze sa njemačkim socijalistima. Lako se može pojmiti da su Kornjilov i članovi vlade na ovome sastanku jedni o drugima dobili najgore dojmove. Ministri ljevičari rekli su svoje dojmove članovima svojih stranaka koji su bili u petrogratskom Sovjetu. Sovjet i ljevičarski listovi poveli su ogorčenu borbu protiv vrhovnog zapovjednika.

On je opet odlučio da okupi oko sebe sve zdrave narodne snage. Lako je bilo naći nezadovoljnika koji su željeli da učine kraj revoluciji, ali je bilo mnogo teže te nezadovoljnike na koji bilo način organizirati. Sav politički rad privilegovanih klasa ljubomorno su nadzirali proleterski odbori (sovjeti), i opozicija se je samo potajno mogla organizirati. Trebalo je naći jednu organizaciju koja već postoji, a protivna je redu koji je zaveden iza revolucije — zapravo bolje reći: neredu, jer su se nezadvoljnici htjeli da bore protiv nereda koji je stalno rastao.

Taka je organizacija postojala: to su oficiri. Oni su gledali kako vlada ništa ne preduzimlje protiv pogubnog rada sovjeta i ljevičarskih stranaka pa su uvidjeli da je nužno povesti domoljubnu protivakciju. Više ih se skupina diglo na otpor skoro u isto vrijeme. Jedna važna skupina ujedinila je oficire trećeg kora vojske u kome su bili konjički pukovi garde. Na čelu te skupine bio je general Krimov, čovjek neobično energičan. Ovoga velikog patriotu predobili su 1916 revolucionarci koji su se okupljali oko kneza Lvova i Gučkova. Od jeseni 1916 spremao je general Krimov prevrat da u Rusiji uspostavi republikansku upravu, jer je bio uvjeren da carica sprema poraz ruske vojske i da je potrebno da se car odreče vlasti da se mogne postignuti vojnički uspjeh. Krimov nije zazirao od toga da se cara i ubije. Ali on je držao da je cilj revolucije narodni preporod koji bi se mogao očitovati u novom patriotskom oduševljenju i dovesti do velikog vojničkog uspjeha. Po-

bunu posade u Petrogradu nije uopće odobravao. Za njega je bilo potpuno očevidno kakve će biti posljedice revolucije koja je buknula u februaru 1917. On je predvidao da će ljevičari sigurno pobijediti, da će propasti vojska i prestati borba s Njemačkom. Pošto poto, trebalo je izbjegnuti narodnoj nesreći. General Krimov ovo je namjeravao. Kada se potpuno sruši fronta, mislio je s odredima garde zaposjesti Kijev, sastaviti nekoliko pukova dobrovoljaca i nastaviti borbu s Nijemcima. U njegovu su organizaciju stupili, osim oficira trećeg kora, pitomci vojničke škole i studenti na univerzitetu u Kijevu.

Kada je general Kornjilov imenovan vrhovnim zapovjednikom, stavio mu je na raspoloženje sve sile koje je oko sebe bio okupio. Bile su znatne. Imao je više konjičkih pukova garde; u njima je bilo dobro sačuvana disciplina i vojnici su se pokoravali bez prigovora nalozima svojih oficira.

U Petrogradu je bilo više potajnih patriotskih udruženja. Ja sam sâm bio u vezama — istina dosta neodređenim — s „Odborom za spas domovine". U proljeće 1917 izdao sam brošuru: „Šta očekuju Nijemci od naše revolucije i od rata s nama?", gdje sam dokazivao zašto moramo nastaviti rat do pobjede. Kada je Odbor doznao za moje naziranje, pozvao me je nekoliko puta da držim raznim pukovima petrogratske posade o tome predavanje. Više drugih potajnih skupina radilo je uporedo, a da među sobom nijesu mogle biti u vezi. Najjači je bio „Republikanski centar" komu je bila zadaća da se bori protiv ljevičara i za privremenu vladu. Malo kasnije ova organizacija, kao i većina drugih potajnih, nije vidjela drugog izlaza nego da se promijeni vlada da se mogne što uspješnije boriti protiv kobnog ljevičarskog uticaja. Ali, povratimo se Kornjilovu!

Sa sjednice ministarskog vijeća, na kojoj je bio, ponio je porazan dojam. Među ministrima vidio je samo jednog čovjeka koji mu je bio simpatičan radi svoje čvrste volje i domoljubnih namjera. To je bio Savinkov. Trebalo je, pošto poto, dokinuti tu vladu, mislio je Kornjilov. U tome se je mišljenju učvrstio nekoliko nedjelja kasnije, kada je pozvan da dadne izvještaj pred Narodnim vijećem, koje je sazvano u Moskvi. U Vijeću su bile zastupane sve političke stranke, i dijelilo se je na dvije veće skupine. Na desnoj strani bili su umjereni, a na lijevoj anarhijsko-proleterske stranke koje su se okupile oko boljševika.

Vrhovnog zapovjednika toplo su pozdravili umjereni. Kada je došao u Moskvu, dočekan je skoro od svih s oduševljenjem. Glasoviti govornik kadetske stranke Rodičev, pozdravio ga je ovim riječima: „Vi ste simbol našega narodnog jedinstva. Mi svi, sva Moskva, vjerujemo u Vas. Mi vjerujemo da ćete vi disciplinovanu i snažnu vojsku dovesti do konačne pobjede. Mi vjerujemo, napokon, da ste Vi naš jedini spas. Živio vrhovni zapovjednik Kornjilov! To je sada povik naše nade, a jednog

će dana biti povik narodne slave". Na kraju mu je doviknuo: „Spasite Rusiju i zahvalni će Vas narod ovjenčati vijencem slave!" Gospode su padale na koljena kuda je prolazio Kornjilov sa kolodvora. Voda kadetske stranke, Miljukov, nagovarao je Kornjilova da postupa energično. U govoru pred Narodnim vijećem zahtijevao je Kornjilov da se dokine ljevičarska agitacija u vojsci i da se ponovo zavede vojnička disciplina; tražio je da se vodi rat sve dok savezničke vojske ne izvojuju pobjedu. Desničari u vijeću slušali su stojeći. Iza zasjedanja Vijeća Kornjilov je razgovarao sa pretstavnicima visoke buržoazije, finansija, sa vodama Kozaka i umjerenih stranaka. Povratio se je zatim u glavni vojnički stan u Mogilev s dubokim osvjedočenjem da treba prekinuti pogubni rad ne samo sovjeta nego i vlade Kerenskoga.

Tako je mislio i general Krimov koji je u to vrijeme bio u Mogilevu. On je silio Kornjilova neka povede odmah energičnu akciju protiv Petrograda, i to tako: 1) da tamo pošalje dobro disciplinovane čete; 2) da u isto doba kada se čete budu približavale istupe i zavjerenici koji su se bili skupili u Petrogradu. Ako sve bude dobro pripremljeno, bilo je izgleda da će prevrat uspjeti. Ali su pripreme prekinute 24 avgusta, jer je u Mogilev došao ministar rata Savinkov. Ima više verzija o razgovoru među ministrom rata i vrhovnim zapovjednikom, a ja ga prikazujem prema pričanju samog generala Kornjilova, jer mi se čini da je najpouzdaniji. Kada je došao u Mogilev, Savinkov je govorio zasigurno vrhovnom zapovjedniku da je Kerenski odlučio da dokine štetno djelovanje petrogratskog Sovjeta i uništi boljševičku stranku. Da se mogne to izvesti, Kerenski je tražio da se pošalje u Petrograd jedan kor dobro disciplinirane konjice. Kada se ta vojska okupi oko Petrograda, vlada će morati proglasiti opsadno stanje i predati potpunu vlast vojničkom zapovjedništvu. Sutradan, 25 augusta, ti su razgovori dopunjeni. Kornjilov je priznao da ne vidi drugog spasa domovine nego da se zavede diktatura. Nju može pretstavljati jedna osoba, ali mogu biti na čelu takve uprave i dva i tri čovjeka — duumvirat ili trijumvirat. Kornjilov je primijetio da je bezuvjetno nužno da u vladi bude Kerenski i Savinkov. Savinkov je uvjeravao vrhovnog zapovjednika da mu se taj program potpuno sviđa i da je istog mišljenja i ministar pretsjednik. „Tim bolje" povikao je Kornjilov, „ja ću svom snagom pomoći Kerenskomu, kada to traži zajednički spas".

Kornjilov se je iskreno veselio. Otstraniti anarhijsko-boljševičku pogibao bilo je, bez sumnje, moguće jedino u tom slučaju, ako postoji potpuni sporazum među vladom i vrhovnim zapovjedništvom. Pošto je blizu bilo vrijeme kada je po dogovoru sa Savinkovim imao okupiti čete da uspostavi red u Petrogradu, Kornjilov odluči isti dan — 24 augusta, početi razmještanje. Trećem koru konjice, koji je bio pod zapovjedništvom generala Krimova, dodijeljena je jedna brigada Kavka-

zaca i kor konjanika koji su rodom bili iz Središnje Azije. Na čelu te vojske bio je general Krimov. Mjesto njega imenovan je zapovjednikom trećega kora general Krasnov, to jest, kada bi počele zasnovane operacije, treći bi kor dobio novog zapovjednika.

U Mogilevu su svi bili zadovoljni sa sporazumom koji je postignut među vladom i vrhovnim zapovjedništvom. Jedino se general Krimov nije pouzdavao u Savinkova i Kerenskoga. Jedan očevidac svjedoči da se je Krimov bio jasno i na licu promijenio. Prije nego što je došao Savinkov u Mogilev, na njemu su se vidjeli znaci samosvijesti: bio je odvažan, veseo i pun nade. Kada je natrag otišao Savinkov, 25 augusta, vidjelo se je da je vrlo tužan i neodlučan. Njegove su čete već bile otišle prema Petrogradu, a on je ostao u Mogilevu još jedan dan iza toga. Jednom svomu pouzdaniku je govorio: „Bojim se da ne počine kakovih pogrešaka kad otidem. Pa ipak ja moram ostaviti Mogilev i poći k svojim četama. Vino je natočeno, treba ga popiti, premda nema više od 10% vjerojatnosti da ćemo uspjeti. Ja bacam svoj život na kocku." 25 augusta Krimov je otišao iz Mogileva, a sutradan se je dogodilo čega se bojao. Ovaj tužni događaj u vezi je s Lvovom i poznat je kasnije pod nazivom „velikog izazivania". Ko je bio Lvov? Bio je član kadetske stranke i u ovo vrijeme nije igrao nikakve važne uloge, ali je želio da postane junakom ruske revolucije. 22 augusta došao je Kerenskomu i nakon dosta neodređenoga razgovora uvjerio ga da ima posebne veze s vrhovnim zapovjedništvom i da bi mogao da bude posrednikom. Lvov je na koncu zamolio Kerenskoga neka ga ovlasti da može u ime njegovo povesti pregovore sa vrhovnim zapovjedništvom o tome kako da se uredi uprava kada se dokine vlast Sovieta. Kerenski ga je ovlastio. Došavši u „stavku" Lvov je razgovarao sa Kornilovom 25 i 26 augusta i pritome je tvrdio nešto kao određeno i sigurno što su za Kerenskoga bile samo lijepe riječi bez stvarnoga značenja. Tako je rekao Kornilovu: 1) da je Kerenski spreman otstupiti sa vlasti; 2) da nije protiv diktature; 3) da pristaje na borbu protiv petrogratskog Sovieta.

Kornilov je tvrdio da je nužna vojnička diktatura i slagao se je s tim da diktatorom bude general Kaledin ili Alekseiev, ali nije bio ni protiv toga da i sam uzme vlast u ruke, ako bude potrebno. Kada bi on bio diktatorom, mislio je da bi bilo dobro, a i nužno da na vladi bude Kerenski kao čuvar državnog pečata i Savinkov kao ministar rata. Kornilov je na koncu tražio da jedan od njih dođe u „stavku„ odmah prije nego počne akcija protiv Sovjeta. Jamčio im je svojom časnom riječi za ličnu sigurnost.

Čim se je vratio u Petrograd 26 augusta, Lvov je odmah pošao ka Kerenskomu. Rekao je da ima punomoć od vrhovnog zapovjednika za pregovore. Lvov je bio zbunjen kada je doznao kakvi su se ozbiljni događaji u skoro vrijeme imali dogo

diti. Razgovor se je uglavnom kretao o sudbini pretsjednika vlade Kerenskoga. Mišljenje Kornjilova bilo je jasno: u vrijeme kada bude u Petrogradu borba, može biti pogibao za život Kerenskoga sa strane pobunjene posade. Okolina je Kornjilova tražila da Kerenski napusti mjesto ministra pretsjednika. Govorilo se je u isto vrijeme da mu prijeti velika pogibao. Odakle ta pogibelj prijeti, pitao je Kerenski sam sebe kad je čuo vrlo nejasni izvjestaj Lvova. Nikakva mu pogibelj ne prijeti u Petrogradu, dakle mislio je, da mu se smrću prijeti vrhovno zapovjedništvo. Ali, još više nego što se je bojao za život, povrijeden je Kerenski bio u častoljublju. Mislio je da će ostati na čelu državne uprave i kada bude u Petrogradu provedeno čišćenje, a Kornjilov mu daje tako neznatnu ulogu čuvara državnog pečata. Kerenski je istom tada shvatio da bi on iza uspjeha vojničke akcije, dovršio političku ulogu. U momentu stvori odluku, ali najprije na telefon zovne vrhovnog zapovjednika i među njima počne razgovor koji je ovako tekao.

Pitanje: Da li potvrđuje da on — Kerenski, može postupiti po informacijama koje je dobio od Lvova.

Odgovor: Ja potvrdujem da se radi kritične situacije na fronti mora povesti energična akcija u najkraćem roku.

Pitanje: Da li se trebam odazvati pozivu koji mi je povjerljivo saopćio Lvov? Ja ne znam da li bih došao, ako vi to ozbiljno ne zahtijevate.

Odgovor: Da, ja tražim da dodete u Mogilev što prije, Vi i Savinkov.

Pitanje: Ja držim da Vi svojim odgovorom potvrdujete sve što mi je saopćio Lvov. Treba li doći, ako boljševici dignu bunu, ili u svakom slučaju?

Odgovor: Treba doći u svakom slučaju.

Kerenski: Mi ćemo moći ostaviti Petrograd istom sutra. Do viđenja, generale!

Kornjilov: Do videnja!

Nato je Kerenski zamolio neka mu Lvov napiše na listu papira sve uvjete generala Kornjilova. Lvov je napisao na komadu papira ova tri uvjeta: 1) treba zavesti opsadno stanje u Petrogradu da se mogne otstraniti pogibelj koja od boljševika prijeti; 2) koncentrirati svu upravnu vlast u rukama vrhovnog zapovjednika; 3) da svi ministri, zajedno s ministrom pretsjednikom dadnu ostavku.

Kerenski dovede kradom u ured policijskog komisara Balavinskoga i ponovo zapita Lvova da li su oni uvjeti što ih je napisao uistinu ultimatum Kornjilova. Lvov prizna. Kerenski je sada imao u rukama sve dokaze. Odmah naredi da se zatvori Lvov i sazove članove vlade i Sovieta na vanrednu siednicu. Kada su se sabrali, Kerenski saopći da postoji zavjera protiv vlade i iznese dokaze. Svi su se zaprepastili. Umjereni članovi vlade nijesu mogli da vjeruju da se radi o zavjeri, više njih je naslućivalo da se radi o izdaji sa strane Lvova i Kerenskoga.

Članovi vlade koji su pripadali krajnjoj ljevici bili su bijesni. Na sjednici nije stvoren nikakav zaključak. Sutradan Kerenski uzme u svoje ruke svu vlast. Otpusti ministra rata Savinkova, jer mu je bio sumnjiv. Kornjilova skine brzojavno sa položaja. U tome svome radu oslanjao se je Kerenski na Sovjet. Treba znati da je tad u Sovjetu većina pripadala boljševičkoj stranci.

Osjećajući da su u smrtnoj pogibelji članovi su Sovjeta pomagali Kerenskoga svom snagom. Sa naoružanim svojim pristalicama pretražili su hotel „Astoria" i tu uhvatili 40 oficira koji su došli iz Mogileva. Na čelu im je bio mladi i energični poručnik Sumarokov. Zatvoreni su članovi „Vojničke lige" sa svojim pretsjednikom Fedorovom. Premetačine i zatvaranja trajala su cijelu noć između 28 i 29 augusta i dva dana, 30 i 31 toga mjeseca. Mjesto Savinkova postavljen je Palčinski, ali pošto je htio da natrag vladi povrati vlast koju je Sovjet uzurpirao, morao je na zahtjev ovoga otstupiti. To dokazuje da je pravi gospodar situacije u Petrogradu bio Sovjet.

Pogledajmo sada šta se je dogodilo u „stavci"! Od dana kada je tamo došao ministar Savinkov, to jest, od 24 do 27 augusta, Kornjilov je sigurno držao da će vlada potpomagati vojničke operacije u Petrogradu protiv Sovjeta. 26 augusta, nakon razgovora sa Kerenskim telefonom, bio je siguran da će Kerenski i Savinkov doći u Mogilev. Mjesto toga, 27 augusta čuje Kornjilov da ga je tužila privremena vlada radi veleizdaje. Tako je odmah spočetka zapao u nepriliku pokušaj da se učini iz domoljubivih namjera prevrat. Takav pokušaj uistinu bilo je moguće izvesti samo kako je general Krimov predlagao vrhovnom zapovjedništvu, da se potajno pripremi i provede odlučno bez znanja vladina. Išlo se je za tim da se uništi uticaj Sovjeta u Petrogradu i poubijaju tu svi ljevičari, bili oni u Sovjetu ili u vladi. To je „čišćenje" moglo još lakše biti, da su u sporazumu s vladom uništeni samo Sovjet i boljševici. Ali to više nije bilo moguće kada je vlada skinula Kornjilova, a čete još nijesu bile okupljene. Željezničari su bili pod uticajem radničkih organizacija pa nijesu htjeli da prevezu čete koje je Kornjilov slao protiv Petrograda.

U Mogilevu Kornjilov nije mogao ništa preduzeti protiv Kerenskoga i Sovjeta. Umjereni članovi vlade založili su se svim svojim ugledom da se uzalud ne prolijeva krv. General Alekseјev koji je u to vrijeme bio u Petrogradu preuzeo je na se, po nagovoru prijatelja vrhovnog zapovjednika, da na miran način likvidira „Kornjilovu aferu". Otišao je u „stavku" i nagovorio ga da se preda. Mjesto Savinkova Kerenski je preuzeo dužnosti ministra rata. General se je Krimov ubio, kad je vidio da je pothvat propao.

Zašto je Kerenski skinuo Kornjilova sa položaja vrhovnog zapovjednika? Glavni je razlog bio što se politički nijesu slagali. Kerenski je htio samo da uništi svoje neprijatelje, boljševike, da imade slobodne ruke u radu, a Kornjilov je namjeravao zavesti vojničku diktaturu, uzeti svu vlast u svoje ruke. Kerenskomu je davao sporednu ulogu, ministarstvo vanjskih djela ili da bude čuvar državnog pečata.

Ovom izdajom Kerenski je sam sebe moralno pokopao. Pobijedio je Kornjilova pomoću boljševika, ali kad su se oni digli da uzmu vlast u svoje ruke, ostao je bez saveznika. Vojska ga nije branila. Boljševici su, u oktobru 1917, lakše došli do vlasti, nego urotnici u februaru iste godine: u februaru se je policija opirala tri dana, a zimsku palaču zauzeli su boljševici 25 oktobra na juriš za nekoliko sati.

BOLJŠEVICI RUŠE VLADU KERENSKOGA

1 septembra zatvoren je vrhovni zapovjednik Kornjilov u „stavci" i s njime više generala. Kada je likvidirana Kornjilova afera, Kerenski je trijumfirao, ali je njegova pobjeda bila prividna. Od početka septembra nalazio se je na rubu ponora. Pogledajmo na što se je mogao osloniti u potrebi! Policije, koja je u svakoj državi nužna, nestalo je iz Petrograda početkom revolucije. U slučaju potrebe mogla je jedino vojska odlučiti. Treba razlikovati vojsku na fronti od petrogratske posade. Na fronti se je, sve do septembra 1917, moglo naći potpunih pukova koji su sačuvali vojničku disciplinu. Ali su osobito oficiri, njih je bilo 250C00, u neisporedivoj većini bili odlučni neprijatelji ljevičara, u kojima su vidjeli narodnu pogibelj. U punom jeku gradanskoga rata, 1918, boljševici nijesu mogli, makar da su raspolagali svim prisilnim sretstvima, da okupe u redovima crvene vojske više od 22315 oficira iz negdašnje carske vojske. Dakle, više od 200000 oficira, usprkos smrtnoj kazni koja im je prijetila, nije htjelo da služi 1918 boljševičkoj vladi. Pa je li u septembru 1917 Kerenski mogao zasigurno da računa da će ga ovih 200C0 oficira braniti protiv boljševika? Posve sigurno, ne. Oficira se je silno dojmilo, što je Kerenski izdao vrhovnog zapovjednika i više drugih generala koji su u vojsci bili dobro poznati. Primjećujem da je Kornjilov po rodu bio Kozak i da je Kozake silno uvrijedilo što ga je Kerenski zatvorio. Moramo zaključiti da vojska (ili onaj dio koji je u njezinim redovima ostao vjeran) nije mogla pomoći vladi Kerenskoga kad joj pomoći zatreba. A petrogratska posada poslije Kornjilove afere Kerenskomu je bila još nepouzdanija.

Vojnički pothvat Kornjilova bio je uperen protiv krajnjih ljevičara u petrogratskom Sovjetu. S njima je zajednički nastupio cijeli Sovjet kada je čuo od Kerenskoga za pogibelj koja prijeti. Tom su zgodom boljševici u petrogratskom Sovjetu prvi puta dobili većinu glasova i pobijedivši vrhovnog zapovjednika postali pravi gospodari Petrograda.

Kako se je držao Sovjet prema vladi Kerenskoga? Svako

je znao da se je Kerenski u zadnji čas odvojio od vrhovnog zapovjednika i pridružio se Sovjetu. Savinkov je to rekao otvoreno. Radi toga petrogratska posada nije mogla pomoći Kerenskomu, to je bilo psihološki nemoguće.

Da li su tu situaciju uočili politički prijatelji Kerenskoga? U to se je vrijeme pričalo u Petrogradu da su slobodni zidari svečano zatražili od Kerenskoga da pusti vlast. Da je došlo do te lične izmjene na vladi, posve je jasno da se je opet vojska mogla predobiti (ponovo naglasujem da mislim na vjerni dio vojske). Kada Kerenski nije poslušao, slobodni zidari su ga osudili na svečan način koji je propisan za slučaje neposlušnosti. Ali se tom ceremonijom situacija nije mogla popraviti.

Šta je uzrok političkoj zaslijepljenosti Kerenskoga i po čemu je sudio da je njegova vlada sigurna? On je bio duboko uvjeren da je većina naroda, pa i većina radnika, protiv boljševičke propagande i agitacije. Na „Općoj ruskoj demokratskoj skupštini" 14 septembra, gdje su bile zastupane sve demokratske frakcije i stranke koje su u Rusiji tada postojale, od 699 izaslanika boljševici nijesu imali više nego 89. Kerenski je, stoga, mislio da je ogromna većina Rusije protiv boljševika. To su konstatirali i sami boljševički vode, i boljševici ne bi bili nikako u oktobru 1917 izveli prevrat, da ih na to nije jako i uporno silio Lenjin.

Da li se treba čuditi političkom Lenjinovom predviđanju, kada se pred očima ima uspjeh revolucije koju je on zamišljao, i to on jedini. Ja to ne držim. Čisto proleterska revolucija i diktatura boljševičke stranke postale su već dugo godina njegovom fiksnom idejom. Sve se je mijenjalo oko njega, ali njegova politička nauka se nije mijenjala. Ona je bila ista 1905; u to vrijeme nutarnja situacija u Rusiji nije nikako povoljna bila za njegovu fiksnu ideju pa mu ni revolucionarni rad nije uspio. Slijedećih godina socijalisti boljševici u masama su ostavili svoga vodu, jer se nije ispunilo njegovo proricanje, da će skoro pobijediti. Od 1907 do 1914 skoro su općenito Lenjina prezirali njegovi negdašnji drugovi. U julu 1917 on svojim pristalicama ponovo obeća sigurnu pobjedu i natjera ih da idu protiv privremene vlade. Doživjeli su potpuni neuspjeh, ali je on još ipak ostao istoga mišljenja. Iz bare, blizu Petrograda, gdje se je bio sakrio, slao je naputke svojim pristalicima i silio ih neka odmah još jedanput pokušaju dignuti bunu. Pobjegao je u Finsku i tamo je stalno zadržao isto naziranje. 15 septembra 1917 poslao je pismo Središnjem odboru svoje stranke u kojem zaklinje pristalice ovim riječima da napadnu Opću rusku demokratsku skupštinu: „Vi ćete biti svi izdajice i podlaci, ako ne pošaljete, čim primite ovo pismo, sve članove boljševičke stranke u sve petrogratske tvornice da skupe dobrovoljce. Opkolite odmah „demokratsku skupštinu" i zatvorite sve te nitkove!". Buharin koji citira napamet ovo pismo veli da se je na kraju

prijetio svima članovima Središnjega odbora da će ih strogo kazniti, ako ne poslušaju.

„Kada smo pročitali to pismo" kaže Buharin „svi smo se zaprepastili. Isprva nijesmo znali šta ćemo raditi sa pismom našega vođe. Pretsjednik Središnjeg odbora pošto je upitao za mišljenje sve prisutne stvori iznimnu odluku koja se više neće ponoviti u povijesti naše stranke: Središnji odbor odluči da spali Lenjinovo pismo i da smatra kao da ga uopće nije bilo". Članovi su stranke, očevidno, smatrali da imadu posla sa ludakom koji ima pred očima samo svoju fiksnu ideju. Jesu li u tome imali krivo? Ja ne držim. Lenjin je umro 21 januara 1924 od paralize mozga. Boljševički liječnik, dr. Weisbrod, izjavio je „da su taki poremećaji u nevjerojatnoj mjeri vrlo rijetki", pritome i konstatovao da je od toga dugo bolovao. Već 1917 bio je Lenjin napola lud. Ali je njegova volja bila tim odlučnija: on je vidio samo uspjeh boljševičke revolucije koja će okruniti krajnje napore njegove i njegovih pristalica i postati skoro izatoga svjetskom revolucijom. Radi toga je sazvao 10 oktobra 1917 Središnji odbor boljševičke stranke na vanrednu sjednicu.

Boljševički povjesničari ističu da je Središnji odbor jednodušno s oduševljenjem prihvatio 10 oktobra 1917 odredbe Lenjinove. Tako se na pr. o tome ovako izražava N. Popov: „Lenjin je bio vođa, ali je on vodio stranku prema pobjedi, koja je izvojevana u oktobru, u skladu sa njezinim ciljevima i u sporazumu sa njezinim Središnjim odborom" (Povijest ruske komunističke stranke, 1928, str. 210). A uistinu je sasvim drukčije. Ja ovdje iznosim neke pojedinosti sa sjednice gdje je stvoren zaključak koji je imao promijeniti sudbinu Rusije.

Urotnici su se bili skupili u stanu br. 31, u kući br. 32, u ulici Karpovka. To je bio stan jednog umjerenog socijaliste. Himler-a, koji je poznat pod pseudonimom Suhanov. Njegova je žena bila u ruskoj komunističkoj stranci. To su bili: Leon Bronstein-Trocki, Mojsija Uricki, Jakov Sverdlov, Leon Rosenfeld-Kamenjev, Josip Džugašvili-Staljin, Feliks Szeržinski, Sokolnikov-Brilliant, S. Bubnov, G. Lamov i dvije žene: Barbara Jakovljeva i Aleksandra Kolontaj. Iza nervoznog očekivanja uvedena su dva došljaka. Jedan je nosio odijelo protestantskog pastora i bio je potpuno obrijan. Tako preodjevena nije bilo lako prepoznati Lenjina. Preodjeven je bio i njegov drug Apfelbaum-Zinovljev. Bilo je živo veselje kad su ih prepoznali i mnogo prijateljskih šala na račun prerušene vanštine. Toga je veselja nestalo kad je Lenjin počeo da govori o drugoj stvari: o prevratu.

Službeni historik stranke, S. Pjontkovski tvrdi da je raspravljanje kratko trajalo. Naprotiv se Trocki sjeća 1920 „da su raspravljali cijelu noć" i „da su se u zoru rastali". O čemu su trebali tako dugo raspravljati, ako su se slagali odmah od početka sjednice? Uistinu se nijesu slagali članovi Središnjega odbora. Lenjin je tvrdio da je nužno izvesti prevrat. Radi čega,

pitali su njegovi protivnici. „Da se zavede naša diktatura", rekao je Lenjin. Njegovi protivnici su sumnjali da je potreban ne samo prevrat, nego i o tome da li je zgodno zavesti diktaturu proletarijata. Kako bi ona trebala da izgleda? Sve je bilo nejasno i svaki bi Lenjinov dokaz izazvao žive prigovore. Rasravljanje je trajalo više sati i sa Lenjinom su se slagali samo dva njegova druga: Staljin i Trocki. Napokon je Lenjin predložio da se glasa o ovome zaključku koji je on grozničavo napisao na komadu istrgnutog papira iz školske bilježnice: „Središnji odbor zaključuje da se digne oružani ustanak". Od 13 glasača pet ih glasalo protiv dva su se sustegla od glasanja. 6 ih dakle bilo za prijedlog. Lenjinov prijedlog je primljen, prisutni su se potpisali na taj zaključak i tim zapečatili sudbinu svijeta.

Urotnici su morali dobro iskoristiti dvije nedjelje vremena do određenog dana za ustanak. Sve je trebalo brižno i potajno pripremiti. Nekoliko dana iza one sjednice Lenjin je napisao u listu „Proleterski glas" članak: „Kriza je neizbježiva", namijenjen svima koji su morali sudjelovati u pothvatu. „Mi ne smijemo zazirati" veli u tome članku, „od oružanog ustanka koji je neizbježiv. Ali, revolucija je vještina, kao i rat, u kojoj vrijede ova pravila:

1) Ne treba se igrati s ustankom, nego kad se jedanput započne treba tjerati do kraja.

2) Da se uspije, na odlučnom mjestu i času treba imati znatno veći broj sila, u protivnom će slučaju država uništiti napadače pomoću organizacije koja je jača od njihove.

3) Kada jedanput započne pobuna, mora se raditi sa svom odlučnošću; mora se stalno napadati. „Obrana je propast revolucije".

Pa ipak se 25 oktobra, na dan prevrata, nije pazilo na „pravila za uspješnu revoluciju".

Te događaje iznosim hronoškim redom.

Boljševičkim pretstavnicima u petrogratskom Sovjetu uspjelo je 12 oktobra zavesti jednu važnu odredbu. Kako su zadnjih nedjelja Nijemci poveli ofenzivu prema Petrogradu, Kerenski je pomišljao da sjedište vlade prenese u Moskvu i prijestonicu dijelom evakuira. Boljševički pretstavnici u Sovjetu iskoristili su ovu mučnu situaciju i pozvali „domoljubne revolucionarce" da se opru Nijemcima. Da se bolje u tome uspije, trebalo je, kako su oni govorili, postaviti nadzorni odbor, a oni su se pobrinuli da u taj odbor budu izabrani sami boljševici. Ovaj odbor preuzeo je nadzor nad svim pukovima posade postavivši kod svakoga svoga opunomoćenoga komisara; nadzor nad tvornicama, željeznicama, poštama, telegrafima, telefonskom centralom itd. itd. Središnji odbor komunističke stranke, sa Lenjinom na čelu, smjestio se je u palači Smolni da s toga mjesta ravna napadajem na Kerenskoga.

Pripreme su trajale više dana. Listovi koji su protivni bili ljevičarima upozoravali su vladu svaki dan na događaje koje smo spomenuli. Ali istom 24 oktobra odlučili ona da preduzme neke mjere sigurnosti. Od svega toga bilo je najvrednije što je pozvala 1000 vojničkih pitomaca da brane zimsku palaču gdje je bilo sjedište vlade. Nato boljševici pozovu svoje odrede i napadaj na zimsku palaču počne 25 oktobra. Pa ipak situacija nije potpuno odgovarala „pravilima" koja je Lenjin objavio i o kojima smo već govorili. Boljševička oružana sila nije u tolikoj mjeri bila jača kako je to tražila revolucionarna Lenjinova strategija. Na Lenjinovoj strani bila su dva puka: Pavlovski i Keksholmski, 2 čete puka Preobraženskoga, 800 proleterskih crvenih gardista, dvoja bojna kola, 2 topa.

Kerenski je imao manji broj četa za obranu. To je bilo: 1000 vojničkih pitomaca, naoružanih puškama, 200 Kozaka pješaka, 1 četa ženskih dragovoljaca i 4 topa iz topničke škole. Kerenskoga čete bile su jače u topništvu i to je neprijatelja uznemiravalo. Primjećujem da je sva ostala posada bila potpuno „neutralna".

Položaj vladin, premda kritičan, nije ipak bio očajan. Postao je kobnim kada je pročelnik države, Kerenski, ujutro 25 oktobra preodjeven u automobilu pobjegao. Radi toga nesretnoga čina porasla je hrabrost napadača i „neutralci" su bili još pasivniji. Pa ipak su se vladine čete grozničavo spremale na obranu. Podignute su barikade za obranu, topovi su tako postavljeni da su dominirali cijelim trgom pred palačom. U devet sati naveče boljševici otvore vatru na palaču, a branitelji odgovore. Borba je trajala jedan sat, znatnog uspjeha nije bilo: napadači nijesu smjeli da izađu na trg, jer su se bojali topova koji još nijesu stupili u akciju. Najedanput zapovjednik male baterije kod branitelja zapovjedi kadetima da upregnu topove i premjeste ih na drugu stranu trga. Prije nego su kadeti vidjeli da ih je izdao njihov voda, boljševici ih opkole i zarobe.

Primjećujem da ovaj zapovjednik nije bio vojnik. Iza „Kornjilove afere" Kerenski je postavio u svaku vojničku školu po jednoga civilnog povjerenika da pazi na mišljenje i političko raspoloženje pitomaca. Bojao se je da kadeti iz ljubavi prema vrhovnom zapovjedniku ne povedu kakvu akciju. Svi su ovi civilni povjerenici bili čuveni revolucionarci i poznati kao osvjedočeni protivnici konzervativaca. I taj zapovjednik bio je civilni komisar kojega je Kerenski postavio u topničkoj školi, po političkom uvjerenju bio je anarhist. I sada je krvavo osvećena bila izdaja Kornjilova i povjerenik koga je postavio Kerenski izdao je privremenu vladu kada su je opsjedali boljševici. Kada je otstupilo topništvo, obrana zimske palače nije bila više moguća: boljševički topovi počeli su pucali, napadači navale na trg. U taj odlučni čas pojavi se 3000 mornara iz Kronstadta koje je Lenjin nazvao „uresom i slavom ruske revolucije". Zanimljivo je da su ljevičari svojom kobnom propagandom najviše djelo-

vali na mornare u baltičkoj mornarici. Tomu je razlog što su mornari carske mornarice velikim dijelom bili neruske narodnosti, s obala Baltičkog Mora. Ratna flota bila je rasporedena izmedu Revala, Rige i Helsingforsa, po lukama medu neruskim pučanstvom. Radi toga su se tajni njemački agenti mogli uvući u ove luke. Oni su novcem i uticajem svojim, odmah od početka revolucije, pomagali ljevičarske stranke, osobito, boljševičku.

Kada su stigli mornari iz Kronstadta, ubrzan je razvoj događaja i počela je općenita navala na zimsku palaču. Poslije po sata bilo je u rukama napadača sijelo privremene vlade, većina kadeta poklana, ministri zarobljeni. Vlast je Lenjinova započela.

Sutradan iza pobjede kobni junak je mogao zapaziti da je njegova oružana snaga porasla. To je historijski zakon koji stalno vrijedi, da se prosti svijet uvijek prikloni pobjedniku. Oni koji su se kolebali u odlučnom času bitke, požurili su se iza pobjede da izjave da se s pobjednikom slažu i da mu pruže što veću pomoć. Ali otpor nije bio ipak odmah potpuno uništen. Kerenski otide potajno iz Petrograda u Pskov i zatraži od vrhovnog zapovjedništva da mu dadne dobro discipliniranih četa. Dadnu mu Kozake od generala Krasnova, one iste koje je vrhovni zapovjednik Kornjilov uputio bio protiv Petrograda. Ali, oni koji su za historijskih dana 27 i 28 augusta 1917 mogli lako zauvijek uništiti boljševike, osjećali su se zamoreni i bili su neodlučni 28 i 29 oktobra 1917. Da brane Kerenskoga koji ih je izdao prije nekoliko nedjelja, i to u času kada više nije bilo privremene vlade? Kozaci su išli protiv Petrograda nerado, i iza prvih okršaja, čim su počeli ginuti, zastali su. Nije li bolje uhvatiti Kerenskoga i predati ga novoj vladi, pitali su se Kozaci. Ali Kerenski je već bio daleko, preodjeven pobjegao je u inozemstvo.

Kadeti nijesu znali za te događaje i pošto su mislili da se približuju Petrogradu vladi odane čete, pokušali su dignuti ustanak. Poraženi su nakon ogorčenog otpora i istrijebljeni bez milosrda.

Gradani u Moskvi opru se s oružjem u ruci diktaturi komunističke stranke. Iz Petrograda su poslani odredi crvene garde s teškim topništvom, pod zapovjedništvom njemačkog špijuna, majora Tiess-a, koji su slomili ovaj narodni otpor. Drugi takav otpor bio je u Novo-Čerkasku, u domovini Donskih Kozaka, 6 januara 1918. Nastao je divlji i krvavi građanski rat koji je trajao više od dvije godine. Petrograd je za to vrijeme, gdje sam ja tada boravio, bio tvrđavom crvene diktature. Ona je provađana pod upravom Zinovljeva čije je ime u kratko vrijeme značilo isto što i cinička i nesmiljena okrutnost.

TRIJUMF BOLJŠEVIZMA

(Događaji u zimu 1918—1919)

Makar da su urotnici revoluciju koja je izbila u februaru 1917 dugo vremena pomno pripremali, ipak je tim događajem bila iznenađena većina stanovnika u Petrogradu. Strašni su bili prvi dojmovi koje je revolucija proizvela. Već sam govorio o pokolju policije. Najveća vojnička pobuna bila je u Kronstadtu, pomorskoj tvrđavi koja brani pristup Petrogradu. Tu su mornari poklali oficire i nečovječno ih mučili.

Čekali smo nestrpljivo kako će se svršiti razgovor među privremenom vladom i velikim knezom Mihajlom. Ljudi su očekivali sretno rješenje, pa kakvogod, ali ga na žalost nije bilo. Ja se dobro sjećam i pojedinih okolnosti u ono vrijeme kada sam čuo da se je veliki knez odrekao prijestolja. Radija još nije bilo. Listovi većim dijelom nijesu izlazili, ili su izlazili kasno. Vijesti su se mogle doznati, da se na ulicama neprestano u skupovima čeka. Radi toga sam i ja izašao na „veliki pogled", ispred svoga stana. Svi su čekali. Napokon opazimo da ide jedna kočija iz „Kamenostrovskog prospekta." Ustavi se pred nama i iznutra poviče jakim glasom jedan mladi Židov: „Mihajlo se je odrekao! Živjela republika!" Jedno dvadesetak osoba odgovori: „Živjela republika!"

Ovaj prizor ima svoje posebno značenje. Treba svakako uvažiti da su među slobodnim zidarima, glavnim urotnicima, bili samo Rusi; da je vođa republikanskog pokreta bio knez Lvov i da je ruska visoka buržoazija pripremila revoluciju. Ali odmah su se zatim pojavila druga, dotada nepoznata, lica i nastojala svom silom da raspale revolucionarni duh među narodom. To su bili većinom Židovi. Ja sam, kao što sam već rekao, čuo gdje prvi Židov proglašuje „rusku revoluciju". Jedno dvadesetak glasova prihvatilo je njegov povik. To nije mnogo, jer je na okupu bilo više stotina ljudi i žena. Revoluciju je izvela manjina.

Ali je čas revolucije otkucao i trebalo je raditi. Najteže i neodgodivo pitanje bilo je pitanje rata. Trebalo ga je voditi do konačne pobjede, jer je to bila politička oporuka careva, jedini izgled da se spase domovina od vanjskog neprijatelja i unutarnje nesloge. Ja sam svijesno, iz iskrenog uvjerenja, nastupajući kao govornik, pišući članke, dokazivao da se rat mora nastaviti. Prijašnjih mjeseci radio sam u Ministarstvu vanjskih djela, u uredu za obavijesti. Pošto sam poznavao više stranih jezika, naređeno mi je da proučavam djela koja su u raznim zemljama napisana o svjetskom ratu. Čim bi šta o tome bilo napisano u Francuskoj, Engleskoj, Španjolskoj, Italiji, Sj. Am. Državama, Južnoj Americi itd. prikupili bi to činovnici Ministarstva i predalo bi se meni na raspolaganje. Bilo je vrlo zanimljivo proučavati tu literaturu i davati izvještaje pretpostav-

ljenim. Ministarstvo je osobito zanimalo ono što je o tome pisano u Njemačkoj, Austriji i Mađarskoj. Ja se sjećam s kakvim sam čuvstvom uzimao u ruke najnovije njemačke publikacije, koje bi došle preko neutralne zemlje, da vidim šta misli neprijatelj o budućnosti moje domovine i njezinih saveznika.

Iza revolucije u februaru 1917, na zagovor profesora Butenka, komu sam bio podložen, dobio sam dozvolu od načelnika Ministarstva da se tom literaturom mogu poslužiti i javno govoriti šta misli Njemačka ratom postignuti. O tome sam, na temelju spomenutih publikacija napisao jedan dug članak u listu „Riječ", držao nekoliko predavanja i izdao brošuru: „Šta očekuju Nijemci od naše revolucije i rata protiv nas?"

Ja sam govorio u tom djelcu da se Nijemci nadaju i žele da kod nas postane stanje još gore; da namjeravaju dijeliti rusko zemljište, da na svoj način postupaju s drugim narodima kao inferiornijim, kao sa „đubrem koje treba da nagnoji njemačko polje." Kao dokaz za to navodio sam doslovno mjesta iz mnogih njemačkih djela. Ovo je izdanje razgrabljeno u nekoliko nedjelja i držim da nijedan primjerak nije više ostao iza boljševičke revolucije.

Međutim ja sam našao jedan primjerak svoje studije u Berlinu, u „Staatsbibliothek" („Državnoj biblioteci") među literaturom o svjetskom ratu. Ja držim da se je jedini taj primjerak sačuvao od tisuća koji su rasprodani po svim ruskim gradovima u aprilu i maju 1917.

Međutim, glavno je bilo da se vodi nacionalna propaganda među ljudima na koje su najviše uticali ljevičari, a to jest među vojnicima petrogratske posade. U tome sam radio sporazumno s Odborom za spas domovine. Ta vojnička organizacija molila me je da kroz više mjeseci držim predavanja u kasarnama skoro svih pukova petrogratske posade. Pukovnik Zadvojin, koji je bio u toj organizaciji, upozorio bi me prije telefonom na to i sutradan bi me u kočiji odvezli u jednu od tih velikih kasarna. Svaki puta sam govorio pred velikim brojem slušatelja, pred nekoliko hiljada ljudi. Zvučnika tada nije bilo pa je bilo teško govoriti pred tolikim slušateljima.

Ja sam započeo s tim predavanjima u martu 1917 i prestao sam dva dana prije nego su boljševici zavladali. Dobro se sjećam svoga zadnjeg predavanja koje sam držao pred bataljonom elektro-tehničara, u samostanu Aleksandra Nevskog gdje su bili smješteni. Tamo sam se dovezao u kočiji. Ali prije nego su me uveli u prostoriju gdje je bio okupljen bataljon, pozovu me u odbor koji je bio sastavljen od nekoliko vojnika i podoficira. Oficira nije bilo, i kad sam upitao zašto ih nema, odgovorili su odbornici, malo zbunjeni, da su ih sve dokinuli. Upozorili su me da se među vojnicima, mojim slušateljima, nalazi jedan boljševik, koji je došao sa Lenjinom iz Švajcarske. On da je svojom propagandom pridobio cijeli bataljon za mir koji bi se odmah morao sklopiti i da moram biti vrlo oprezan u predavanju.

Čitatelji sigurno poznaju kakav osjećaj čovjek ima, ako se nalazi pred pogibelji i da kod njega nutarnji otpor u tom slučaju biva tim jači, što je opasnost veća. Stoga sam ja ovog puta govorio s pravim zanosom i svojim sam dokazima pridobio slušatelje. Kad sam odlazio od bataljona pitao sam vojnike šta misle o prevratu koji su boljševici posve otvoreno pripremali. Uvjeravali su me da to nije moguće. Ali ja tako nijesam mislio i imao sam pravo: dva dana kasnije taj je prevrat bio gotova činjenica.

Ja sam istumačio u zadnjem poglavlju kako je došlo do prevrata koga su boljševici izveli. Njima je to samo tako pošlo za rukom, što niko nije htio da brani Kerenskoga, pretsjednika privremene vlade, koji je ostao osamljen radi svoga nečasnoga držanja u Kornjilovoj aferi.

U prvoj zimi za boljševičke vlade bilo je čudnih i neobičnih događaja. Niko nije mislio da će boljševička vlast dugo trajati. Nijesu imali ni vojske ni činovništva. Radi toga se je držalo da će se boljševičke vođe za nekoliko nedjelja uvjeriti da je nužno prepustiti vlast zakonitoj vladi koju bi sastavila ustavotvorna skupština. Odmah od početka revolucije obećana je ta skupština i privremena vlada već je bila pripremila opće izbore. Provedeni su koncem 1917 i na njima su dobili većinu protivnici boljševičke stranke.

Svim opozicionalnim strankama u doba careva vladanja i svim revolucionarcima ideal je bila ustavotvorna skupština, koju bi slobodno izabrao narod i koja bi slobodno donijela ustav u ruskoj državi. To je bio ideal Aleksandra Uljanova, starijeg brata Lenjinova. Ne treba se čuditi što se boljševici nijesu usudili poništiti izbore niti zabraniti da se konstituanta sastane, premda su većinu imali socijalisti revolucionarci. Ali premda su boljševici dozvolili da se otvori ustavotvorna skupština, pod pritiskom Lenjinovim odluče da je raspuste. Mornar Jelešnjak popne se na pretsjedničko mjesto i zapovjedi da svi poslanici ostave dvoranu. Sutradan je bila velika manifestacija za konstituantu. Ali su manifestanti rastjerani strojnim puškama. Tim su boljševici uništili ideju o vrhovnoj vlasti naroda i uspostavili vrhovnu vlast komunističke stranke. U februaru 1918 godine se je dogodio drugi, neobično važan događaj: sklopljen je mir u Brest-Litovskom. Opisati ne mogu kako je djelovao taj boljševički mir na sve ruske domoljube. Mi smo nazvali mir u Brest-Litovskom skandaloznim mirom i smatrali smo ga pravom narodnom žalošću. Dugo vremena čovjeku je sam život bio odvratan, osjećao je neizbrisivu sramotu. Svako je smatrao mir u Brest-Litovskomu izdajom naših saveznika, posebno izdajom Slavena. Za vrijeme pregovora u Brest-Litovskom i poslije sklapanja mira Nijemci su sa svog istočnog ratišta na zapadno prebacili 47 divizija pješadije i 5 konjice pa su okupili u Francuskoj okruglo 199 divizija dok ih je u septembru 1917 tamo bilo 142.

(V. Gehre: Die deutsche Kräfteverteilung während des Kriegs, Berlin, 1928).

Život je u Petrogradu postajao sve teži. Mjere koje su boljševici zaveli paralizovale su sav ekonomski život. Niko nije primao plaće, osim boljševičkih činovnika. U ljetu 1918 svi moji rođaci otišli su iz Petrograda, ostao sam samo ja sa svojom ženom.

U zimi 1918—1919 bilo je neobično teško u našoj prijestonici. U to su vrijeme boljševici stvorili svoje činovništvo i vojsku. Vladali su silom i terorom, ali su se služili i propagandom. Jedanput sam otišao na jedan njihov meeting koji je držan u velikoj predavaonici u Narodnom domu, u najvećoj dvorani u Petrogradu. Govorilo je više boljševičkih vođa te večeri i među njima: Zinovljev-Apfelbaum, koji je bio u to vrijeme pretsjednikom petrogratskog Sovjeta; Podvojski, komisar u Ministarstvu rata, itd. Svi su govornici govorili o stvaranju crvene vojske dragovoljaca. Zinovljev je bio slab govornik: govorio je nejasno kao da su mu usta puna. Ni on, ni Podvojski nijesu imali uspjeha. Iza njih govorio je poručnik Raskolnikov. Rekao je da boljševici trebaju dobrovoljaca da stvore vojsku; da će skoro započeti očajna borba, borba proletera protiv njihovih neprijatelja, buržoazije. Rekao je da će biti krvava i bez milosrđa. Ali je dodao da će to biti zadnja borba, a iza toga da će zavladati vječni mir na zemlji i bratstvo među svim narodima. Dok je on to govorio, ja sam osjećao kako je to strašna obmana. Ali sam primijetio u isto vrijeme da su slušatelji bili zaneseni, ne što su predvidali bratoubilačku borbu, nego da će zavladati vječni mir i bratstvo među svim narodima. Ovaj slučaj tumači mnogo toga. Samo prekriveno zlo može osvojiti ljude, ako se izvana čini da je dobro. Radi toga je bila pogibeljna boljševička propaganda. Međutim, kakogod bilo, za nas neboljševike bila je strašno teška zima 1918—1919.

Ja se sjećam jednog intimnog večernjeg sijela koga su priredili univerzitetski profesori. Život je bio težak i mi smo profesori sada jače osjećali duševne veze među sobom, pa smo odlučili da se sastanemo svakog prvog četvrtka u mjesecu. Ti su sastanci često bili bolni. Gotovo smo svakiput zapazili da je između nas zauvijek nestalo kojega učenog profesora. Ja se sjećam zadnjeg sastanka s istaknutim egiptologom, Borisom Turajevom. Bio je duboko osvjedočeni kršćanin. Nije se mogao da navikne na teške prilike sovjetskoga života, kao i većina učenih ljudi. Nestajalo ga je polagano; umro je napokon od gladi. Ja ću kasnije govoriti o oskudici živeža radi čega je umrlo 1919 više mojih drugova, tako su umrli: profesor ruske literature Šljapkin, profesor ruske povijesti i akademik Šakmatov, profesor povijesti i filozofije Lapo-Danilevski, i više drugih. To su bili naši stariji drugovi. Najmlađi su, često, umirali na drugi način. Oskudica ih je silila da sebi pribave, u bližoj ili daljoj okolici Petrograda, kruha i krompira. Tada je bilo vrlo pogibeljno putovati, jer je svuda tifus harao pa se je lako moglo zaraziti. Tako je stradao mladi profesor egiptolog Volkov, nasljednik Turajevov. Druge moje drugove pobila je Čeka. Sada ću govoriti potanko o nevolji, o oskudici života i Čeki.

Ekonomski sistem koga su zaveli boljševici uništio je slobodnu trgovinu. Osnovali su „Povjereništvo za nabavljanje i veža i dijeljenje“, ali su se brinuli samo za radnike u tvornici koji su u sovjetskoj državi privilegovana klasa. Svi su drugi gradani podijeljeni u pet vrsta prema njihovoj „socijalnoj vrijednosti“. Intelektualci i ljudi slobodnih zanimanja spadali su u dvije zadnje vrste i njihov je položaj bio osobito težak. Makar da ni radnici nijesu imali sve što je potrebno za pristojan život, ipak je njihovo stanje bilo mnogo lakše nego drugih gratskih stanovnika, koji su bili u većini. Oni su živjeli u pravoj bijedi. Za to se boljševici nijesu brinuli. Zinovljev, prvi pretsjednik boljševičkog Sovjeta u Petrogradu, to jest autokrat koji je upravljao cijelim životom onda velikog grada, cinički je govorio: „To još nije prava bijeda. Bit će znak pravoga glada istom onda, kada građani vidjevši štakora na ulici potrče za njim da ga ubiju i pojedu“. Ali je začudno da su i sami vrapci i štakori pobjegli iz grada u kome je vladao Zinovljev!

Teško je opisati bijedu ovih strašnih godina. Jednoga dana sam otišao da kupim šibica, ali sam se začudio kada ih nigdje nijesam našao. Sve su ih boljševici bili zaplijenili. Šibica je bilo nestalo pa je vlast, gdjegod ih je našla, poplijenila i podijelila članovima stranke i radnicima u tvornici. Za ostali se narod nijesu brinuli. Teško je uistinu zamisliti kako čovjeka boli da ne može odložiti vatre. Taj dan ja i žena nijesmo ručali. Zatim je nestalo goriva. Zamislite veliku studen ruske zime pa ćete shvatiti kako je strašno biti u nenaloženom stanu. Ja sam nam kroz više nedjelja pripremao ručak, koji se sastojao od malo kaše, ložeći sobni namještaj. Čudan dojam dobiva čovjek gledajući kako u kuhinjskoj peći gori slaba vatra. Shvatio sam tada kako su pređi naši stanujući u spiljama morali poštovati vatru!

Ali su još strašnije bile patnje glada. One su ponizivale ljutsko dostojanstvo: cijelo ljutsko biće težilo je samo za jednom stvari, za kruhom. Radi toga je Zinovljev s veseljem gledao gdje u Petrogradu preotimlje mah glad i nevolja. On je znao dobro da se ne treba bojati protivrevolucije u takvim prilikama, u kojima je svaki otpor nemoguć.

Boljševička vlada služila se je još jednim drugim, strašnim oružjem da potlači narod, terorom. Mnogo prije revolucije, proglašujući diktaturu proletarijata, Lenjin je predvidio da je potreban teror protiv svih proleterskih neprijatelja i protiv svih onih koji mogu škoditi komunističkoj stranci. Kao takve Lenjin spominje: velike kapitaliste, posjednike, one koji uživaju rentu, seljake posjednike, zatim buržoaziju, trgovce itd., ali na prvom mjestu državne činovnike, osobito vojničke zapovjednike, ofi-

cire. Lenjin je, dakle, izgradio upravni sistem koji sve do danas daje najznačajnije obilježje boljševizmu. Učenici njegovi su to razradili u teoriji u sitne pojedinosti i proveli u praksi. Stoga treba razlikovati individualni teror i teror na masama.

Lenjin je našao kratak i zgodan izraz kojim je dobio mnogo pristalica u borbi protiv imućnih društvenih staleža. Prema njegovoj nauci samo se radom ruku stiče pravo bogatstvo u ljutskoj zajednici. Sav drugi rad sa socijalnog gledišta ništa ne vrijedi, ili je i štetan. Sve bogatstvo, dakle, privatnih vlasnika potječe od radnika u tvornici i od težaka, ono je na koncu konca *njihovo* vlasništvo, produkt *njihovog* rada. Sve su te Lenjinove misli rečene ukratko u glasovitoj izreci: „okradite kradljivce!" To su razumjeli radnici i seljaci, 1918 sve je rusko imanje razgrabljeno: uništeno je neizmjerno narodno bogatstvo, tvornicari, brojni posjednici zemljišta uništeni su i istrijebljeni. To je rušenje izgledalo kao kaos. Doskora je boljševička vlada pripremila i sretstvo za sistematsku borbu protiv viših staleža: Čeku. Ona je provodila teror na pojedincima i na masama. Lični teror je proveden na svim onima koji su bili neprijatelji boljševičke uprave. Ako se ima na umu da je sve gratsko pučanstvo mrzilo svoje tlačitelje, mogao je svaki biti sumnjiv ili krivac u očima Čeke. Zaista bilo je dosta da Čeka nekoga zapazi, da ga uoči među velikom masom pa da bude jednoga dana njezinom žrtvom. Za primjer navodim ovaj slučaj:

1918 pretražili su agenti Čeke jednog moga kolegu, univerzitetskog profesora, Lazarevskoga. Bio je jako lično ponosan. Njegovim odgovorom osjetili su se uvrijeđeni agenti Čeke, pa je zatvoren i malo kasnije pozvan u Moskvu. Univerzitet je učinio sve da ga spasi. Na zagovor nekih uglednih ličnosti kod Lenjina oslobođen je Lazarevski poslije nekoliko nedjela. Odmah iza toga razgovarao sam s njim i upitao ga kako je riješena njegova stvar i kako je pušten na slobodu. Rekao je da je poslije više nedjelja zatvora izveden pred istražnog suca. Ovaj da se pokazao ljubaznim, ali, kada je pred njim pročitao optužbu, najedanput se je uozbiljio. „Dakle", reče „vi ste profesore, pogibeljni protivurevolucionarac. Stvar je ozbiljna..." „Ma kako", poviče moj kolega, „šta sam ja učinio?" „Ništa", odgovori sudac, „ali vi ste nešto spremali. Odakle onolika municija koja je nađena kod vas?" „Municija?", začudi se Lazarevski, „ništa od toga ja nemam". Sudac je nato pozorno prelistao spise i počeo se smijati. „Izvinite, gospodine", reče; „na zapisnik o premetačini kod vas prikopčali su nekoliko listova od drugog spisa". Lazarevski je zatim pušten na slobodu.

Treba li dokazivati da kod mog jadnog kolege sudac „nije ništa našao" radi zagovora na odlučnom mjestu? Kasniji događaj to dokazuje. Čeka je bila Lazarevskoga uočila posebno među sovjetskim građanima pa to nije zaboravila. Poslije dvije godine ponovno je zatvoren i sada — strijeljan.

Što znači teror na masama?

Opet spominjem ono što sam doživio. U jesen 1918 jedan mladi Židov, pravi ruski domoljub, po imenu Kannegiesser, ubio je iz revolvera načelnika Čeke, Urickoga, koji je također rodom bio Židov. Kannegiesser je zatvoren, stavljen na muke i strijeljan. Ali to boljševicima nije bilo dosta; odlučili su da na strašan način osvete svoga vodu Urickoga. Dva ili tri dana iza umorstva Urickoga morao sam posjetiti jednoga svoga rođaka. Mogao sam poći istom uveče. Taj moj rođak, bratić, stanovao je blizu Opere, pa sam se morao tramvajem voziti. Vrijeme je bilo nesigurno, bilo je mnogo razbojnika koji su u mraku plijenili osamljene i neobičnije putnike. Da se mognem braniti, ako me napadnu, ponesem bokser u džepu. Oko deset sati naveče pođem natrag. Htio sam se popeti na tramvaj na stanici pred Operom. Bio sam posve blizu stanice, kad čujem hice iz puške. Malo izatoga opazim jednu ženu gdje trči u protivnom smjeru. Čim me opazi, rekne poluglasno: „crveni gardisti, zatvaraju". Mene nijesu uznemirili ni hici iz puške, ni riječi ove žene. Bili smo se u ono neobično vrijeme navikli na pucanje. Riječi žene koja je bježala nijesu me se uopće doimale. Ja sam mogao, kao većina ljudi koji se zanimaju intelektualnim poslom, da se duhom prenesen iz svoje okolice i zadubim u pitanje koje me taj čas zanima. Tada sam mislio na Firencu iz doba Medičija. Malo izatoga našao sam se naglo u strašnoj boljševičkoj stvarnosti. Išao sam prema tramvajskoj stanici i bio sam skoro tamo stigao kad mi jedan hrapavim glasom poviče: „Vaše isprave, tovarišč"! Bio je to jedan crveni gardist dobro naoružan. Ja nijesam imao ništa osim uvjerenja o prebivalištu. Pokazao sam gardisti tu ispravu, ali je nije ni gledao. Samo je mene promatrao. Mogao sam biti sumnjiv radi moje vanjštine, jer mi je zapovjedio da idem na tramvajsku stanicu. Tamo smo našli cijeli odred crvenih gardista. Jedni su stajali oko pohvatanih ljudi kojih je moralo biti više od 200. Drugi su bili na strani sa svojim zapovjednikom. Pođemo k njima. Kušao sam ga nagovoriti da me pusti dokazujući da sam univerzitetski profesor. U taj čas je jedan drugi gardist predveo nekog čovjeka koji nije imao nikakvih isprava. Ovaj je ispružio ruke prema zapovjedniku i rekao: „Pogledajte, tovarišč, moje ruke! To su prljave ruke poštenog proletera". Odmah je pušten. Tada sam shvatio o čemu se radi: boljševici provode noćnu raciju i hvataju pretstavnike građanskog staleža. Ja sam se sjetio da je prije nekoliko dana počeo kolati glas da boljševici u masama ubijaju sve koje uhvate da se osvete radi umorstva Urickoga. Bio sam uvjeren da je protiv mene svjedočilo moje odijelo: u to sam vrijeme obično bio lijepo obučen. I bokser u mom džepu teretio me je. Boljševici su bili zabranili pod prijetnjom smrtne kazne nositi kakvo bilo oružje.

U taj čas pane mi na pamet jedna misao i reknem odrešito zapovjedniku te čete: „Naredite da me odmah vodi jedan gardist na komisarijat, i uvjeren sam da ću smjesta biti pušten".

Ja sam mislio poslužiti se svojim bokserom i uteći stražaru. On na to pristane, ali rekne onomu koji me je uhvatio: „Uzmi još jednog gardistu i vodi ovoga gradanina na komisarijat!“ Crveni gardist odgovori: „Evo još jednog tramvaja; pohvatat ćemo sumnjiva lica pa ih možemo tada sve zajedno povesti. Tako bi bilo bolje!“. Voda pristane na prijedlog svoga podložnika.

Priznajem da se nikada nijesam tako duševno naprezao kao tada. Kako bih se mogao spasiti? Opazio sam da se zapovjednik, kada je došao tramvaj, unutra popeo s nekoliko gardista. S njima je bio i onaj koji je mene uhvatio. Brzo sam prosudio da je sada za mene zgodan čas. Još nijesam bio s onim ljudima koje su opkolili crveni gardisti i mogao sam, dakle, misliti, da me niko posebno nije primijetio. Trebalo je upotrebiti zgodu. Priliku su mi donekle pružila sama tramvajska kola. Trebalo je samo nekoliko koračaja da prodem s onu stranu i da se odvojim od čete crvenih gardista. Ti me tada ne bi mogli vidjeti, a ako bi vidjeli oni koji su u tramvaju, ne bi mogli pucati. Bila je dakle prilika i ja odlučim da je upotrebim. Uspjelo mi je prijeći s drugu stranu tramvajskih kola. Kad sam htio da još nekoliko puta koračim i zadem u mračni prostor na trgu, čujem gdje tramvaj polazi. Stajao sam dakle sam prema svojim neprijateljima, u udaljenosti od nekoliko koračaja. Šta sam mogao činiti? Jesam li se mogao vratiti k onima koji su me uhvatili? Bilo je jasno da bi me tada grdili, i da bih ja na uvrede odgovorio, ja bih dakle stradao. Ništa mi drugo nije preostajalo nego da bježim. Ali to je bilo besmisleno kao i ono prvo. Da bježim ispred stotinjak crvenih gardista? Oni su, bez sumnje, mogli da brže trče nego ja. Kad bih počeo bježati, odmah bi me opazili i stali pucati i ja bih bio gotov. Sve su ove misli bile tako jasne i tako brzo proletjele mojom glavom da se to izreći ne može. Odlučio sam da idem lagano naprijed kao i prije. Samo u tom slučaju moji progonitelji nijesu me morali primijetiti. Bio sam napet do skrajnosti. Očekivao sam kad ću začuti šum glasa, gdje trče za mnom u potjeru, hitac iz puške. U tom bih slučaju morao bježati. Ništa nijesam čuo. Ne obaziruć se išao sam naprijed. Napokon zadem u tamu. Iza pô sata bio sam kod kuće.

Sutradan sam čuo da su boljševici pobili sve one koje su zadnjih dana bili pohvatali. To je prvi slučaj terora na masama, terora koji nije uperen protiv koje osobe, nego protiv cijelog staleža, neproletera. Da se što brže oslobode velikog broja uznika, boljševici bi ih stavili na stare lade i potopili u Finskom Zatonu. Boljševici su se dakle u tome poveli za Francuzima koji su tako potapali u vrijeme velike revolucije.

To je nekoliko dojmova koje sam dobio o boljševizmu kada je trijumfovao: nevolje, glad, teror i krajnja podlost boljševičke „vlade“. Najstrašniji podli čin je umorstvo carske obitelji o čemu ćemo govoriti u slijedećem poglavlju.

MUČENIČKA SMRT CARSKE PORODICE

Zauvijek će se smatrati najpodlijim činom komunističke vlade strašno umorstvo carske porodice, u suterenu kuće Ipatijevih, u Jekaterinburgu, u noći izmedu 16 i 17 jula 1918. Pogledajmo pojedine zgode iz ove tragedije kojoj slične nema u svjetskoj povijesti!

Prema uvjetima pod kojima se je odrekao vlasti, car je s obitelji trebao da otide u inozemstvo. Ali usprkos tomu je zatvoren sa svojom obitelji u palači u Carskom Selu, blizu Petrograda. Sastavljena je posebna komisija da provede istragu o carevim i caričinim tobožnjim zločinima protiv domovine. Ta vanredna komisija nazvana je po početnim slovima Čekom. Ime je postalo strašnim pod boljševičkom vladom koji su zadržali tu vanrednu komisiju i povjerili joj sva pitanja koja spadaju na obranu komunističke vlade. Komisiji je spočetka bila zadaća da dokaže krivnju cara i carice i kazni ih. Treba se sjetiti da je Miljukov, vođa umjerene kadetske stranke, u govoru u Dumi 1 novembra 1916 digao optužbu radi izdaje. Vanredna komisija koja je bila sastavljena od ličnih carevih neprijatelja dala se je na posao. Usprkos svom nastojanju komisija nije mogla da nađe kod carskog para nikakvog traga izdaje, nikakvog traga zločinu protiv domovine. Pa ipak se nije nimalo na bolje promijenilo stanje uzvišenih uznika. Razlog je tomu čudnom postupku što su se među sobom takmili privremena vlada i petrogratski Sovjet. Vlada se nije smjela pokazati popustljivom niti da je manje za republikansku upravu nego Sovjet: prvi pretsjednik privremene vlade, knez Lvov, preduzeo je stroge mjere protiv carske porodice. Njegov nasljednik Kerenski odluči da pošalje cara u Tobolsk, na sjeveru Sibirije, kamo je prevežena carska obitelj u augustu 1917. U to je vrijeme Kerenski očekivao napadaj komunista pa se je htio da riješi cara. Ali, mjesto da ga je poslao u inozemstvo, poslao ga je u Sibiriju. Kada su boljševici došli na vlast, car je bio izručen Lenjinovoj osveti.

Da li su car i članovi carske obitelji željeli da ostave Rusiju i pobjegnu u inozemstvo? Zanimljivo je da sam na to našao odgovor kod sovjetskog pisca Pankratova. On je čuvao cara u zimi 1917—1918 godine. 1925 izdao je svoja zapamćenja pod naslovom: „U Tobolsku s carem“. Na strani 80 govori kako se je razgovarao tada s jednom velikom kneginjom, carevom kćeri. Tada se je mnogo govorilo u okolici carevoj kako Nijemci žele da prime cijelu carsku obitelj u Njemačku. „Šta mislite vi o tome?“, zapitao je Pankratov: „Ne, ne“ živahno je odgovorila velika kneginja. „Ne trebaju nas slati u inozemstvo. Bolje je ići još dalje, i na skrajnji sjever Sibirije“.

Pukovnik Kobilinski, zapovjednik odreda koji su čuvali carsku obitelj u Tobolsku, izjavio je to isto sucu istražitelju, kada je nacionalna vojska admirala Kolčaka zaposjela Jekaterinburg:

„Car je ljubio Rusiju i čuo sam više puta da je rekao da se boji da ne bude protjeran."

Kada su boljševici izveli prevrat, cara i caricu počele su moriti teške brige za domovinu. Mir u Brest-Litovskom smatrali su tragedijom, kao i svi ruski domoljubi. U caričinu prismu iz Tobolska u to vrijeme nalazi se ovo mjesto: „Bože, spasi Rusiju! To je želja moje duše. To ja molim danju i noću. Nek nam se dogodi štogod se dogoditi mora, samo da smo pošteđeni bili od ovoga podlog i strašng mira u Brest-Litovsku!"

„Ja sam tako ostarjela" piše u drugom pismu „ali se osjećam majkom ove zemlje i trpim radi nje kao radi vlastitoga djeteta; ja ljubim Rusiju, svoju domovinu, usprkos svim strahotama i zločinima."

Položaj carske obitelji bio je svaki dan gori. Carica piše: „Svaki član naše obitelji mirne je i vedre duše. Bog nam je tako blizu da svaki dan ćutimo njegovu prisutnost i pomoć". „Isus je, čist i nevin, trpio za sve; pomisao na njegove muke ublažuje naše. Posvetila sam Bogu i Bl. Djevici sve svoje mile". U zadnjem pismu iz Tobolska veli: „Nebeski zaručnik se približuje, izadimo mu žurno u susret!". Mučeništvo carske obitelji bilo je blizu i neizbježno. Ali idimo hronološkim redom!

20 aprila 1918 došao je iz Moskve jedan novi boljševički komisar. Zvao se je Jakovljev. Odmah je stupio pred cara i izjavio da je opunomoćeni komisar i da je došao da ga zajedno sa svom obitelji odvede u Moskvu. U to je vrijeme carević bio opasno bolestan. Jakovljev odluči neka careva obitelj ostane u Tobolsku, a on da će povesti samoga cara. Car nije htio da se pokori tomu zahtjevu komisara Jakovljeva. Jakovljev je ipak sklonio cara da promijeni odluku. „Ako nećete ići, otići ću ja, a doći će jedan drugi komisar koji s vama neće tako ljubazan biti kao ja. Ja vam predlažem da povedete sa sobom dva člana vaše obitelji, koja hoćete. To vam jedino mogu po volji učiniti". Jakovljev je izatoga izašao.

Ko je bio taj vanredni komisar iz Moskve? Rekao je da se zove Jakovljev, ali čovjek može sumnjati da mu je to pravo ime. Car je o njemu dobio ugodan dojam. Sigurno se je moglo reći da je rodom morao biti Rus; to se je jasno vidjelo na njegovoj fizionomiji. Bio je naobražen i govorio je engleski, francuski i njemački. Bio je lijepih manira. To se je sve caru svidjelo i dobio je nešto povjerenja prema njemu. Ali mu se je, opet, činilo sumnjivim što je rekao da je više godina živio u Berlinu i da lično pozna grofa Mirbach-a, prvog njemačkog poslanika u Moskvi. Da nije njemački agenat? Prije dva mjeseca bio je Lenjin potpisao skandalozni mir sklopljen u Brest-Litovskomu. Da li možda nemaju namjere da prisile cara da se i on potpiše na taj ugovor? Na to je pomišljao car, kada je otišao Jakovljev. Sazvana je cijela obitelj i svi vjerni carevi prijatelji, knez Dolgorukov, general Tatiščev i liječnik Botkin koji su, sa nekoliko drugih prijatelja i odanih službenika, dragovoljno pošli sa

carskom obitelji u progonstvo u Sibiriju. Car je bio očevidno uzbuđen, što bi inače vrlo rijetko bio. Nekoliko puta je rekao da ga neće prisiliti da potpiše brest-litovski mir, da ga prije mogu ubiti nego prisiliti da počini tako nizak čin.

Pa ipak, šta je mogao učiniti car u takvim prilikama? U rukama Jakovljeva bila je gruba sila, i nije bilo drugog izlaza nego pokoriti se njegovom nalogu. Tada izbije drugo pitanje: ko mora pratiti cara, a ko mora ostati kod bolesnog carevića Aleksija? Iza kratkog kolebanja odluči carica da će ostaviti sina i dijeliti sudbinu svoga muža. S njima u pratnji morali su ići velika knjeginja Marija, knez Dolgorukov i liječnik Botkin. Carević je povjeren brizi velike kneginje Tatjane i liječnika Derevenka. S njima su ostali i svi drugi koji su s carem pošli u progonstvo. Zašto su bolješvički vođe odlučili da cara uklone iz Tobolska? Čini se da su tu bila dva razloga. Car je u Tobolsku stekao ljubav vojnika koji su ga morali čuvati pa su mu u potrebi mogli pomoći. Radi toga je odlučila Moskva da odvoji cara od njegovih stražara. Drugi je razlog taj što je lako mogla doći nacionalistička vojska admirala Kolčaka, koji se je borio u Sibiriji protiv boljševičkog gospotstva. To je uznemiravalo Nijemce koji su se bojali da ne bi kakva nacionalna vojska, s carem na čelu, ponovno povela borbu protiv Njemačke.

25 aprila 1918 ostišli su iz Tobolska car, carica, njihova pratnja i komisar Jakovljev s odredom vojnika. Prva četiri dana putovali su na saonicama do željezničke stanice Tjumen-a. 30 aprila stignu u Jekaterinburg, gdje su ih dočekali komisari u tom mjestu: Beloborodov, Gološčokin i Safarov. Uznici su morali izaći iz voza i tamo su ih preuzeli komisari. Jakovljev je dobio posebnu potvrdu da je pretsjedniku Sovjeta u tom mjestu, Beloborodovu predao cara, caricu i veliku kneginju Mariju.

Ko su bili ti mjesni komisari, novi carevi tamničari? Počnimo od Beloborodova, pretsjednika mjesnog Sovjeta! On je bio pravi proleter, skoro nepismen, po naravi grub, podrijetlom je Rus. Drukčije je naravi bio potpretsjednik Sovjeta, Safarov, mladi Židov rodom iz Kijeva gdje mu je otac posjedovao kuću. Da ne moradne poći u vojsku, Safarov je pobjegao u Švicarsku. Tamo je postao boljševikom. Sa Lenjinom zajedno došao je u martu 1917 iz Švajcarske, preko Njemačke, do danske granice. Gološčokin, napokon, rodom Židov, bio je zubar. Bio je dobro poznat u Moskvi i glavni tajnik boljševičke stranke, Sverdlov, Židov kao i on, bio mu je prijatelj i zaštitnik. Kao član Sovjeta i mjesni ratni komisar, Gološčokin je igrao važnu ulogu u Jekaterinburgu.

Car i carica bili su zatvoreni u jednoj maloj vili sa dva sprata koja je pripadala trgovcu Ipatijevu. 27 aprila dobio je on nalog od Sovjeta da odmah iseli iz kuće i ostavi unutra sav namještaj. Sutradan je vilu Ipatijeva zaposio odred crvenih gardista. Gardisti su bili uzeti između radnika u tvornici Sisert i kao dobrovoljci primali su mjesečno po 400 rubala plaće. Za-

povjednik im je bio radnik Medvedjev, uvjereni komunista. On je pazio na to da svi dobrovoljci, bez razlike, budu pouzdani. Sutradan je podignuta velika ograda oko vile. Uveče 30 aprila ustave se dvije kočije pred ulazom u vilu Ipatijeva. U prvoj je sjedio car, ogrnut vojničkom kabanicom, carica i velika kneginja Marija, obadvije u crnini, i liječnik Botkin. U drugoj su kočiji bili sluškinja Demidova, sobari Sjednev i Trupp i mornar Nagorni, najmiliji sluga carevića. Svi su ovi dragovoljno pratili cara i znali dobro u kakvoj se pogibelji nalaze. To su bili pravi heroji u svojoj službi.

U kočiji s carem bio je i komisar Gološčokin. On odrešito poviče caru: „Građanine Romanove, silazite!" Polako izađe iz kočije car, koji je očito bio umoran, a za njim njegova žena i kći. U taj se čas strči mnogo ljudi iz okolnih kuća. Gološčokin naredi straži da ih rastjera. Nekoliko minuti izatoga zatvorena su vrata za carskom obitelji na vili Ipatijevih. Knez Dolgorukov nije pušten u zadnji zemaljski stan carske obitelji, zaustavljen je na stanici Jekaterinburg i zatvoren.

Ne znamo kako su ovi mučenici proveli prve dane u vili Ipatijevih. Moralo im je to vrijeme biti strašno, ako se na umu ima duševno raspoloženje straže koju su boljševici zatrovali propagandom. Ali, malo pomalo se je njihov bijes stišao. Mirno dostojanstvo s kojim su car, carica i velika kneginja snosili svoje nevolje dirnulo je i samog zapovjednika crvenih gardista, Medvedjeva. Malo pomalo postali su on i njegovi gardisti humaniji prema uzvišenim uznicima. Velika kneginja Marija pomogla je dobro svojim roditeljima. Svoga je oca duboko poštivala. Bila je lijepa, visoka, bujna i uvijek dobre volje. Znala je razgovarati sa priprostim ljudima. Razgovarala je često sa crvenim gardistima, znala je njihova imena, imena njihovih žena i djece i sitne pojedine prilike u njihovoj kući. Spominjem još da joj je tada bilo 19 godina. Tako je prošlo otprilike tri nedelje dana.

Za to se je vrijeme carević u Tobolsku oporavio. Liječio ga je liječnik Derevenko, kako sam već rekao, a bdjela nad njim njegova sestra Tatjana. Ona je bila čvrste volje i vrlo slična svojoj materi koja ju je naročito ljubila, a i ona je prema svojoj materi osjećala duboku ljubav. Kada je ostala iza roditelja u Tobolsku, Tatjana je bdjela nad svim i svima i brižno njegovala svoga bolesnoga brata. Napokon je carević sa sestrom ostavio Tobolsk i 23 maja okupila se je u vili Ipatijevih cijela carska obitelj. Ali, to veselje u carskoj obitelji radi sastanka bilo je ipak pomućeno. Bili su zatvoreni njihovi vjerni prijatelji: dvorska dama, grofica Gandrikova i g-đica Schneider. Zatvoren je i sobar Volkov. Gillard i Gibbs, učitelji carevića, liječnik Derevenko i nekoliko drugih osoba koje su posluživale cara puštene su na slobodu, ali im je zabranjen pristup u vilu Ipatijevih. Kasnije je ipak dozvoljeno Derevenku da smije od vremena do vremena posjetiti carevića. Pripušteni su samo u vilu Ipatijevih vjerni sluga carevića, mornar Nagorni, sobari Sjednev i Trupp i kuhar Haritonov; brzo izatoga zatvoreni su Nagorni i Sjednev.

Učitelj carevića Gillard ovako piše o dolasku careve djece u Jekaterinburg 23 maja 1918: „Oko 9 sati izjutra stao je voz pred stanicu. Fijakeri podu naprijed i komisari se primaknu željezničkim kolima gdje su se nalazila uzvišena djeca. Velike kneginje izadu. Tatjana Nikolajevna jednom je rukom držala svoga psića, a drugom teškom mukom nosila putni kovčeg. Nagorni potrči da joj pomogne, ali ga komisar surovo odrinu. Zatim svi sjednu u fijakere. Vidio sam gdje je Nagorni sio pokraj carevića. Ne sjećam se kako su drugi sjeli, samo se sjećam da je u svakomu fijakeru bio po jedan komisar ili kakav drugi boljševički agenat. Htio sam izaći iz željezničkih kola i oprostiti se s djecom, ali mi straža nije dala".

Sudbina carevih prijatelja i vjernih sluga bila je isto tako potresna kao i carske obitelji. Svi su skoro poubijani. General Ilija Tatištev, vanredan čovjek radi svoje plemenštine i značaja, tako i maršal B. Dolgorukov, pod izlikom da će biti pušteni na slobodu, odvedeni su iza gratskog groblja i tamo poubijani od agenata Čeke. Njihova su tjelesa ostala ležeći na mjestu. Tako su isto poginuli mili sluga carevića, Nagorni i sobar Sjednev, jedan i drugi negdašnji mornari s careve jahte „Standard".

Ista tragična sudbina čekala je odane prijatelje caričine: groficu Anastaziju Gandrikovu i Katarinu Schneider. Odvedene su u Perm i strijeljane. Jedino sobaru Volkovu uspjelo je pobjeći kad su ga tražili da ga strijeljaju. On je jedino ostao na životu od svih onih koji su bili zatvoreni u Jekaterinburgu.

Carska obitelj živjela je u vili Ipatijevih vrlo oskudno. Premda je u vili u običnim prilikama bilo svega što treba, vlasnik ne znajući za koga je određena, a znajući ko je uzimlje, sakrio je štogod je mogao od vrijednih stvari, osobito srebrninu, posuđe, rublje, itd. A vrlo je vjerovatno da su pretstavnici boljševičke vlasti nastojali da iz vile uklone sve što su smatrali suvišnim, tako da nije bilo za sve ni kreveta, kada je tamo došla carska obitelj, pa su velike kneginje spavale na dušecima na podu.

Za ručak su imali dva jela, obično juhu i valjuške od mesa. Hranu je davao jedan gostioničar iz blizine, Židov Vilenski. Po svjedočanstvu raznih osoba, kod Vilenskoga se je uvijek slabo jelo pripremalo i hrana je bila vrlo sumnjiva. Uznici su se na to tužili liječniku Derevenku koji je posjećivao carevića. Vilenski je kasnije postao komisarom za vanjske poslove u Irkucku za razgraničenje s Kinom, a kasnije je služio u trgovačkom pretstavništvu sovjetske države u Berlinu.

Nakon mnogog zauzimanja došao je kuhar Haritonov iz Tobolska pa se je kuhalo u vili. Tako se je u tome carskoj obitelji vrlo mnogo pomoglo. Osim toga su kaluđerice iz samostana Tihvinskoga, preodjevene u odijelo seljakinja, svaki dan donosile jaja, mlijeka, kruha, čaja, šećera, itd. Ti su darovi donošeni caru

po uputstvu nekoga Sidorova, kojega su upravo za to poslali iz Petrograda negdašnji oficir u gardi, P. Tolstoj i njegova žena koji su htjeli da olakšaju, koliko je moguće, sudbinu carske obitelji. Sidorov je preko Derevenka došao u vezu sa zapovjednikom Avdjejevom koji mu je dozvolio da može donositi te darove, koje je i on sam za sebe tražio. Nasljednik Avdjejeva, Jurovski, postupao je kao i on pa je na sâm dan umorstva, 16 jula, naredio kaludericama da mu donesu 50 tvrdo skuhanih jaja.

Za stolom su bila, uz carsku obitelj, sva služinčad i kuhar. Tako je to htio car. Stol je bio pokriven ovoštenim platnom, nije bilo ni stolnjaka ni servijeta. Spočetka osobito, nije bilo gotovo ni tanjira pa su često svi jeli iz iste zdjele. Prije i poslije jela jedna bi velika kneginja glasno čitala molitvu. Razgovarali su samo na ruskom jeziku, obično tiho. Tu tišinu prekidali bi kojiput stražari. Psovali bi jedan drugom proste psovke, sjedali za sto i uzimali prstima iz zdjele krompire i komade mesa. Gardisti su općenito, osobito spočetka, bili drzoviti. Među sobom su se svađali i vrijeđali najprostijim izrazima, dolazili često pijani, pušili, prolazili svim prostorijama, pljuvali po podu, tako da nekoć tako čistu vilu Ipatijevih u kratko vrijeme više nije bilo moguće prepoznati. Avdjejev i njegov pomoćnik su se svađali i vrijeđali na najprostiji način, pa i pred caricom i velikim kneginjama. Stražari su spočetka bili nepovjerljivi i držali su se prema caru neprijateljski, ali se malo pomalo promijene. On je malo pomalo predobio svoje stražare kao i one u Tobolsku. Carica se je držala veličanstveno kao i prije pa su je se nešto i bojali. Prema djeci, osobito prema careviću, osjećali su i pokazivali ljubav. U ovim ruskim proleterima, na koje je djelovala komunistička propaganda, probudi se ponovno seljak i kršćanin. Počeli su sažaljivati carsku obitelj, a sažaljivati za Rusa znači skoro uvijek isto što i ljubiti.

Uveče bi se carska obitelj obično skupila oko stola i neko bi, većinom sam car, čitao na glas. Štivo je većim dijelom bilo religiozno. Druge su knjige bila klasična djela, kao Puškinova, Tolstojeva, itd.

Općeniti nadzor nad vilom bio je povjeren pretsjedniku pokrajinskoga odbora: Beloborodovu i njegovim pomoćnicima Safarovu i posebnom ratnom komisaru Gološčokinu.

Do mjeseca jula ova su trojica slabo nadzirala zatvorenu carsku obitelj, ali su ujutro 4 jula pozvani pred pokrajinski odbor zapovjednik Avdjejev i njegov pomoćnik Moškin. Malo kasnije došli su u vilu Beloborodov, Safarov i Gološčokin s jednom četom Letonaca i ratnih zarobljenika Mađara i Nijemaca. Beloborodov je izjavio da su Avdjejev i Moškin otpušteni, jer da su se opijali i krali, a na njihovo mjesto postavljeni su Jurovski i njegov pomoćnik Nikulin. Ko su bili ti ljudi?

Jakov Jurovski bio je po rodu Židov. Rodio se je u Tomsku 1878. Za vrijeme mobilizacije 1914, uspjelo mu je da stupi u bolničarski tečaj. Svršivši ga nije otišao na frontu kao svi drugi,

nego je, opet na zagovor, ostao u jednoj bolnici u Jekaterinburgu. O Nikulinu ne znamo skoro ništa drugo nego da je u građanskom ratu bio jako krvoločan i da je nazvan „mitraljescem."

Nadzor unutra u vili otada je povjeren Letoncima i Nijemcima. Postupak novih stražara bio je odmah nesnošljiv siromašnim uznicima. Takav su dojam dobila dva očevica: dva puta je unutra pušten jedan svećenik da obavi službu Božiju, 2 juna i 14 jula. Ovako veli taj svećenik o svome dojmu kada je drugiput unutra bio:

„Izašao sam sa đakonom iz vile Ipatijevih potpuno potišten." — „Znate, oče", rekne đakon „tamo se je dolje nešto moralo dogoditi!" — „Da" odgovorim ja „ništa nije kao što bi moralo biti, i oni su se sami promijenili, kako mi se čini; čovjek bi rekao da očekuju nešto strašno. Danas niko nije pod liturgijom pjevao kao zadnjiput."

Ujutro 14 jula vratio se je iz Moskve Gološčokin kamo ga je bio pozvao Sverdlov, glavni tajnik komunističke ruske stranke i intimni prijatelj Lenjinov. Taj dan je pozvao Beloborodov votstvo pokrajinskog Sovjeta na sastanak, na kome su sudjelovali uz Beloborodova Safarov, Gološčokin, Letonac Tupetula i Vojkov, Židov rodom. Vojkov je došao s Lenjinom preko Njemačke u Rusiju. Na sastanku se je raspravljalo o uputama primljenim iz Moskve i konačno je zaključeno da se carska obitelj poubija.

Došao je dan 16 jula. Izvana se nije mogla vidjeti nikakva promjena u vili Ipatijevih, ali je uzvišene uznike ipak morila strašna slutnja. Popili su izjutra čaj, kao obično, šetali prije podne u maienom vrtu; na svojim su mjestima stajali stražari Letonci, šuteći i bez interesa kao i prije. Ali potištenost i mučna slutnja o nečemu neizbježnom i strašnom osvajale su sve više i više dušu uznika. Svoju tjeskobu kazivali su i straži navani koju nijesu bili zamijenili Letonci.

Jurovskoga nije bilo skoro cijeli dan. Bio se je izvezao u automobilu kao i uoči toga dana. Šofer je kasnije pričao da je obišao cijelu okolicu Jekaterinburga i nešto tražio. Kasnije se je znalo da je tražio gdje će mrtvace pokopati. Povratio se je kasno i primio odmah Beloborodova, Gološčokina i Safarova. Rastali su se kad je nastala strašna noć između 16 i 17 jula.

Oko ponoći, kada su uznici već spavali, Jurovski uniđe u carevu sobu i probudi ga i rekne da je vojska admirala Kolčaka blizu Jekaterinburga (zapravo je bila još 300 km i unišla je u grad istom 25 jula) i da mu je naređeno da ga s obitelji preveze na sigurno mjesto. Da ne treba sa sobom nositi prtljage, jer da će ju poslati odmah za njima. Za jedan sat svi su se morali spremiti.

U jedan sat svi su bili odjeveni i povedu ih u dvorište Jurovski, Nikulin i Medvedjev. Tamo je bila posebna straža koja ih je tobože trebala pratiti. Jurovski rekne da se automobili još ni-

jesu primakli i predloži da ih idu čekati u sobi na uglu, u suterenu.

U tu kobnu prostoriju uniđu uznici i krvnici ovim redom: Nikulin je išao naprijed, za njim car, a sa strane caru Jurovski. Car je imao na sebi vojničku kabanicu, u naručju je nosio carevića kojemu je neprestano govorio i milovao ga. Carević je bio bolestan i nosio je vojničku kabanicu kao i car. Za njima je išla carica sa četiri velike kneginje. Sve su bile u putničkom odijelu i dvije su između njih nosile jastuke. Velika kneginja Anastazija nosila je pod rukom svoga psića Jimmy-ja. Otrag je išao liječnik Botkin u putničkom ogrtaču, sluškinja Ana Demidova noseći dva jastuka, sobar Trupp i kuhar Haritonov. Najzadnji je bio Medvedjev.

Soba nije bila velika (otprilike 4 m duga, a 3 i 30 cm široka), bila je presvođena, imala je jedan prozor srednje veličine sa rešetkom izvana. Pred prozorom je bila postavljena straža. Car je opazio da u sobi nema stolice i okrenuo se Jurovskom i rekao da carević ne može stajati. Jurovski je poslao Medvedjeva neka potraži stolice. Donio ih je tri, stavio dvije u sredinu sobe i treću dao carici. Pošto je postavio carevića na jednu, na koju je velika kneginja Tatjana prije položila jastuk, car je, očevidno vrlo umoran, sio na drugu stolicu. Carica je sjela uza zid, a velike kneginje stale su do nje. Botkin je bio do carevića, Demidova sa jastucima u kutu, pokraj nje Trupp i Haritonov.

Nekoliko časaka vladala je mučna tišina. Najedanput se začuje buka motora. Jurovski pogleda prema vratima i činilo se je da nešto čeka. Vrata se otvore i unutra stupe dva agenta Čeke sa sedam stražara od nutarnje straže. U sobi je bilo svega dvanaest naoružanih krvnika i jedanaest žrtava od kojih je šest bilo žena i jedno bolesno dijete.

Kad su stražari stali uza zid, Jurovski pođe malo prema caru, izvadi nekakav papir, ali mjesto da čita, izgovori vrlo brzo nekoliko rečenica o tome, da se oslobodi neko od „volje naroda" i rekne na koncu da je stoga zaključeno postrijeljati cijelu obitelj. Car nije bio još razumio svih riječi pa skoči sa stolice i zapita: „Šta? Kako?" „Ovako" odgovori on, i izvadivši revolver iz blizine opali na cara i car posrne i pane na leđa.

Carica se prekriži i poleti prema caru. Velike kneginje prestrašene stanu kričati. Uto krvnici otvore vatru; svi opale najedanput, skoro ne gadajući, kao da su žurili da što prije isprazne revolvere. Kasnije su nađena zrna ne samo u zidu nego i u podu i stropu. Odmah su ubijeni car, carica, tri velike kneginje, Botkin, Trupp, Haritonov, a samo lako ranjeni carević i velika kneginja Anastazija, Ana Demidova sakrila se je za jastuke i bila potpuno nepovrijeđena. Carević, obliven krvlju, pridižući se teškom mukom sa stolice pružao je ruke prema ocu i kričao. Jurovski skoči prema njemu, nagne se i opali dva hica izbliza. Carević zašuti. Velika kneginja Anastazija grčevito je kričala i jecala. Dvojica stražara nasrnu sa bajonetima i dotuku je. Tako i

Demidovu. Od udaraca bajoneta ostao je trag na zidovima i podu.

Kada je 11 mrtvih tjelesa ležalo na podu, krvnici natraške podu prema vratima, gazeći po lokvama krvi i spotičući se o mrtvace; više njih je drhtalo kao da su imali groznicu.

Prvi je došao do sebe čekist Jermakov, čovjek koji se je navikao na ovakve poslove. Donio je platno koje je već prije bilo pripremljeno pa su zamotali mrtvace, svakog posebno. Pri tom poslu su ih prekopali i uzeli sve što su vrijedna kod sebe imali. Odatle su preneseni na kamion, na koji su još sjeli: Jurovski, dvojica čekista i trojica stražara. Šofer je bio Čekin. Jurovski je sve tjerao da žure i glasno psovao. Već je bilo počelo svitati, i on je govorio da se boji „da ne bi sreo ruske seljake". Čim je auto otišao iz dvorišta prema Ganinovoj Jami, kako se kasnije doznalo, koja je bila udaljena 15 km otprilike od Jekaterinburga, oni koji su ostali počeli su da peru pod i zidove gdje je izvršen zločin. Svuda je bilo mnogo krvi. Uzalud su je prali, posušivali pilotinom, ilovačom, pijeskom, ona se je ipak javljala i vlažila slijeva i sa strane prema vratima temelje zida. Pa ipak je ujutro soba bila skoro očišćena i zaključana.

Treba spomenuti da su ubojice na zidu ispisali nekoliko natpisa. Jedan je, u kutu, ispisan kabalističkim znakovima koje nije bilo moguće odgonetnuti. Drugi je vrlo čitljiv i napisan sigurnom rukom na njemačkom jeziku. To su ovi stihovi pjesnika Heinea o kralju Baltazaru:

„Baltatzar war in selbiger Nacht
Von seinen Knechten umgebracht".

17 jula dugo su vijećali Gološčokin, Safarov, Vojkov, Beloborodov. Navečer su poslali u Moskvu šifrirano ovaj brzojav: „17 jula, 9 navečer. Br. 2029. V. Moskva—Kremlj — Tajniku Odbora pučkih komisara, Gorbunovu. Javite Sverdlovu da je cijelu obitelj stigla ista sudbina kao i njezina poglavara. Izginut će službeno za vrijeme evakuacije. Beloborodov."

IS FECIT, CUI PRODEST (POKRETNE SILE RUSKE REVOLUCIJE)

Sudac kod starih Rimljana, otvarajući proces o zločinu koji su počinili nepoznati zlikovci, stavio bi ovo pitanje: cui prodest — komu koristi? Tako je postupao, jer je bio uvjeren da će otkriti i imena krivaca, ako odgovori na ovo pitanje. Postavimo i mi isto pitanje i pokušajmo tako odrediti one koji su uistinu odgovorni za čine razaranja 1917 i slijedećih godina!

Pogledajmo kakva je sudbina onih koji su pripremili pad monarhije u Rusiji i koji su, tim samim, otvorili širom vrata anarhijsko-pučkoj revoluciji! Knez Lvov, Gučkov i Rodzjanko umrli su u tuđini, kao jadni izbjeglice, zajedno s toliko drugih Rusa koji su morali ostaviti domovinu kada je na vlast došao Lenjin.

General Krimov koji je, 1916, smišljao da ubije cara, ubio se je sam kada nije uspio protivrevolucionarni pothvat vrhovnog zapovjednika Kornjilova. Kornjilov je opet poginuo kod Jekaterinodara 13 aprila 1918 u bici izmedu vojske dobrovoljaca i boljševika. General Aleksejev umro je za vrijeme gradanskog rata. Generala Ruskoga uzeli su boljševici kod Pjatgorsk-a u Kavkazu za taoca, mučili ga i na koncu ubili tupim krajem sablje da udarci budu teži i boli strašnije.

Miljukov, Tereščenko i Kerenski koji su pobjegli u inozemstvo i žive u izvjesnom blagostanju u revoluciji nijesu ništa dobili: bolje im je bilo u Rusiji nego u tudini. „Urotnici" koji su pripremili pad autokratske vlasti nijesu dobili ništa za svoj ustrajni rad. Mi moramo dakle pitati, ko su krivci koji su imali koristi od ruske revolucije.

1917 Njemačka je bila u ratu s Rusijom pa je prirodno da je kao neprijateljska sila bila spremna da Rusiji na svaki način naškodi. Radi toga je vlada Vilima II pristala na Lenjinovu molbu i dozvolila mu u martu 1917 da sa svojim političkim prijateljima prijede preko Njemačke. Razlozi koje sam spomenuo prije, str. 83 dokazuju jasno da je Lenjin na putu kroz Njemačku primio znatne svote da digne bunu protiv privremene vlade. Slabije su poznati dogadaji iz kojih se vidi kako su njemački špijuni pomagali Lenjina u borbi protiv privremene vlade i prvih mjeseci kada je sâm došao na vlast. Nedavno je objavio Lukin u ruskom listu u Parizu: Les dernières nouvelles" nekoliko zanimljivih pojedinosti o tom radu njemačkih špijuna.

Druga jedna sila težila je za revolucijom, slobodni zidari. Njihov vođa u Rusiji, advokat Margulies, rodom Židov, okupio je slobodne zidare urotnike koji su upravljali borbom protiv monarhije. Jadni junaci iz te zavjere lično su propali. Ali šta je stalo do žrtava ili do jadnog života izbjeglica: postignut je konačni cilj slobodnih zidara — ruske monarhije više nema. Veliku su ulogu imali slobodni zidari u povijesti ruske revolucije, ali je još veća odgovornost Engleske za dogadaje u tragičnim godinama 1918—1920. Da spomenem čine.

1 novembra 1916 držao je Miljukov onaj svoj poznati govor u Dumi u kome je optuživao caricu da je izdala Rusiju Njemačkoj. Za to nije imao nikakvog stvarnog dokaza i izrekao je taj govor iza informacija što ih je dao vodama opozicije, nekoliko dana prije, poslanik Velike Britanije u Petrogradu, Sir George Bucanan. Bilo bi nepravedno misliti da je Sir George pravio intrige protiv vladara kod kojega je bio poslanikom. Te mu je informacije poslalo Ministarstvo vanjskih djela iz Londona koje ih je samo dobilo od Intelligence service. Miljukov svojim govorom 1 novembra 1916 silno je škodio ugledu cara i carice, i mi se pitamo u tom slučaju: kakav je interes imala Engleska da se povede borba protiv ruske autokracije? Odgovor je jednostavan.

Fiziokrati su tačno ustanovili da se u zgodnim časovima jedna kolonija uvijek otcijepi i da tim prouzrokuje matici vrlo veliku štetu. Početkom 20 vijeka Velika je Britanija poznavala ovaj historijski zakon: Kanada, Australija, Nova Zelandija postale su skoro samostalne. Najveći politički problem od 1900 do danas jest, bez ikakve sumnje, jedinstvo britanskog kolonijalnog carstva koje je na krhku temelju. Od 1910—1917 bili su veliki suparnici Engleske: Njemačka sa svojom flotom koja je stalno bivala broinija i jača i Rusija koja svoje interese ima na Istoku. Ti su se interesi svagdje ukrštavali s engleskim: u Perziji, Afganistanu, Kini. U jesen 1916 počinila je ruska diplomacija neoprostivu pogrešku. Dobila je privolu od saveznika da zaposiedne Carigrad i Dardanele. U tome slučaju je Rusija mogla da ugrozi pomorske puteve Velike Britanije na Sredozemnom Moru; postala je pogibeljnim susjedom Egipta. Sklapajući ovaj sporazum sa britanskom vladom car je potpisao sam sebi osudu, jer se Engleska nije omišljala da zapali požar u kući svoga saveznika samo da sebe osigura.

Čovjek može vjerovti da Miljukov nikako nije shvatio da je lutka u rukama Intelligence service-a. To dokazuje njegov kasniji rad. Čim je došao na vlast i postao ministar vanjskih djela, ponovno je proglasio pravo Rusije na Dardanele. Ali sad je bilo lako prisiliti ga da otpusti sa položaja ministra vanjskih djela u privremenoj vladi. Kerenski je ostao pri istom zahtjevu, koga nije mogla više da stavlja republikanska vlada, i morao je svoje mjesto ustupiti boljševicima. Oni su pretstavljali najslabiju rusku vladu koja se samo zamisliti može. Otada je Velika Britanija stalno pomagala boljševike u borbi protiv ruskih nacionalnih vojska (1918—1920).

U februaru 1919 poveo je bio iz Sibirije admiral Kolčak s nacionalnom vojskom svoju dobro pripremljenu zadnju ofenzivu protiv crvenih i protjerao ih je za kratko vrijeme. Pa ipak je taj početka uspješni pothvat propao. Ako ispitujemo uzroke poraza, nalazimo da su ga pretstavnici Velike Britanije, koji su kod njega bili, sklonili da je učinio kobnu pogrešku: podijelio je svoje sile na 4 samostalne vojske. — Dokaze i sve pojedinosti o tome iznio je Melgunov u svojoj studiji, na ruskom jeziku, o admiralu Kolčaku. Dvije vojske koje su išle prema jugu imale su za cilj Astrahanj; treća je pošla prema zapadu i morala je zauzeti Moskvu; četvrta, koja je bila najjača — brojila je više od 50.000 vojnika — kretala je prema Permu, na sjever. Ona se je morala sastati s engleskim korom, pod zapovjedništvom generala Ironside-a, koji je ratovao blizu Arhangelska. Na zahtjev britanskih pretstavnika zapovjedništvo ove vojske predano je češkom pustolovu, Gajdi. Ta je vojska uistinu zauzela Perm, ali se nigdje nije združila s Engleskom. Njih su razdvajale neprohodne šume i krajevi u kojima nema nikakvih prometnih puteva. Međutim Gajda nije ništa dalje preduzimao nego je ostao u Permu nekoliko nedjelja. Upravo u to vrijeme

nalazile su se druge dvije vojske admirala Kolčaka u teškom položaju i pod pritiskom crvenih počele su uzmicati. Kolčak je molio Gajdu za pomoć, ali uzalud. On se nije micao. Kolčak je tada naredio da ga zatvore, ali je sve bilo prekasno. Opća se situacija nije mogla više promijeniti niti zapriječiti da ne dođe do sloma protivuboljševčke fronte u Sibiriji.

U porazu generala Judeniča pred Petrogradom vidimo drugi primjer i dokaz da je Engleska potpomagala crvene. Judenič je pod pritiskom engleskih generala krenuo naprijed prije nego što je svoju vojsku potpuno organizirao. Prema ugovoru koga su sklopili Englezi i Rusi ruska dobrovoljačka vojska trebala je da ide naprijed, a njezino lijevo krilo da pomaže britanska mornarica svojim topništvom. Ta je vojska brzo izvršila, od 11 do 23 oktobra 1919, sve zadatke koji su u spomenutom ugovoru bili predviđeni. Ali britanska flota nije stupila u akciju i lijevo krilo ruske vojske ostalo je pod udarcima boljševika koji su imali uporište u tvrđavi Krasnaja Gorka, na lijevoj obali Finskog Zaljeva. To pasivno držanje Engleza je glavni uzrok neuspjeha generala Judeniča.